KERESZT ÉS POLITIKA

†

A kereszténydemokrácia
születése, hatalma és átalakulása

KERESZT ÉS POLITIKA

A kereszténydemokrácia születése, hatalma és átalakulása

© Háttérgyár, 2026

Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár

Kiadás éve: 2026

hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

A borító mesterséges intelligencia felhasználásával készült.

HÁTTÉRGYÁR

Tartalom

I. A kereszténység találkozása a modern politikával 4

II. A társadalmi kérdés és a keresztény válasz 11

III. XIII. Leó és a Rerum novarum fordulata 17

IV. A keresztény politika alapelvei és ellentmondásai 23

V. A német Centrum és Bismarck kultúrharca 30

VI. Belgium és Hollandia: az egyházi iskolától a felekezeti társadalomig 37

VII. Ausztria: keresztényszociális reform és antiszemitizmus 45

VIII. Luigi Sturzo és az olasz Néppárt kísérlete 53

IX. A keresztény pártok az első világháború után 60

X. XI. Piusz és a Quadragesimo anno 66

XI. Keresztény politika és tekintélyuralom 72

XII. A második világháború és a keresztény ellenállás 78

XIII. Adenauer és az új német kereszténydemokrácia 84

XIV. De Gasperi és az olasz Democrazia Cristiana 90

XV. Robert Schuman és az európai megbékélés 95

XVI. A kereszténydemokraták és a jóléti állam 100

XVII. Az európai egység kereszténydemokrata alapítói 106

HÁTTÉRGYÁR

XVIII. A politikai katolicizmus Magyarországon 112

XIX. Barankovics István és a Demokrata Néppárt 119

XX. Mindszenty József és a kereszténydemokrácia határai 126

XXI. A rendszerváltástól a Fidesz–KDNP-szövetségig 132

XXII. Az olasz kereszténydemokrácia válsága 140

XXIII. A német kereszténydemokrácia alkalmazkodása 148

XXIV. Az egyház és a modern társadalmi konfliktusok 156

XXV. A kereszténydemokrácia Európán kívül 164

XXVI. Vallás és politika a szekularizált Európában 173

XXVII. A kereszténydemokrácia és a populista jobboldal 182

XXVIII. A kereszténydemokrácia mérlege 191

Függelék I. A kereszténydemokrácia történetének kronológiája 202

Függelék II. A fontosabb kereszténydemokrata pártok összehasonlítása 207

Függelék III. Meghatározó személyiségek 209

Felhasznált irodalom és elsődleges dokumentumok 212

Forráskritikai és szerkesztői megjegyzés 214

HÁTTÉRGYÁR

I. A kereszténység találkozása a modern politikával

A kereszténydemokrácia története jóval korábban kezdődött, mint ahogyan az első pártok saját nevükben megjelentették a keresztény és a demokratikus jelzőt. Az eredetileg rendi társadalomba illeszkedő egyházi intézményrendszernek azzal a felismeréssel kellett szembenéznie, hogy az állam többé nem a vallási egység őrzőjeként tekint önmagára. A képviseleti kormányzás, a polgári jogegyenlőség és a vallási pluralizmus megjelenése egyszerre fenyegette a régi privilégiumokat és kínált új lehetőségeket a hívők politikai részvételére. A későbbi kereszténydemokrata pártok e kettősségből születtek, ezért történetük első szakaszát félreértenénk, ha a mai demokratikus elveket változatlanul visszavetítenénk a tizenkilencedik századba.

A francia forradalom nem kizárólag az uralkodóház és a rendi kiváltságok ellen fordult. A papság polgári alkotmánya, az egyházi birtokok államosítása és a forradalom valláspolitikai fordulatai az állam és a lelkiismeret viszonyát is átalakították. A francia katolikus társadalom számára az egyház egyes korszakokban a politikai ellenállás és a helyi közösség jelképe lett, más

HÁTTÉRGYÁR

korszakokban pedig a restaurációs hatalom szövetségeseként jelent meg. A helyzet bonyolultságát mutatja, hogy vallásos gondolkodók között is voltak, akik a vallásszabadságban az egyház hosszú távú biztonságának zálogát látták. Mások viszont attól tartottak, hogy a felekezeti állam feladása a keresztény társadalom erkölcsi alapjait bontja meg.

A 19. század politikai katolicizmusában ezért egymással vetélkedő hagyományok alakultak ki. Létezett a trónnal és az örökölt renddel szövetséget kereső konzervatív irányzat, de fokozatosan teret nyert az a gondolkodás is, amely a választásokat és az egyesületi szabadságot a katolikus társadalom megszervezésére kívánta használni. E különbségeknek gyakorlati súlyuk volt. Ahol az egyházi közösségek saját iskolákat, sajtót és segélyegyleteket tartottak fenn, ott a politikai részvétel a fennmaradás egyik eszközévé válhatott. Ahol viszont a katolicizmus szorosan összefonódott az uralkodó társadalmi elittel, ott az önálló katolikus néppárt megalakítását sokan a hagyományos szövetségi kapcsolatok veszélyeztetéseként értékelték.

A pápaság maga is változó körülmények között próbálta meghatározni mozgásterét. IX. Piusz 1864-ben közzétett Syllabus errorum című jegyzéke a korszak

liberalizmusának, racionalizmusának és az állam vallási semlegességéről szóló bizonyos tételeinek elutasítását foglalta rendszerbe. A dokumentumot saját történeti és vitabeli környezetében kell olvasni. A Szentszék számára a liberalizmus olyan állami politikákkal is összekapcsolódott, amelyek elvették az egyházi javakat, korlátozták a rendek működését vagy kiszorították az egyházi oktatást. A liberalizmus egyes változatai ezzel szemben a jogegyenlőség és a vallási tolerancia kiszélesítését képviselték. Az általános megnevezések mögött mindkét oldalon sokféle program húzódott meg.

Az 1870-es év különösen mély törést okozott. Róma olasz kézre kerülésével megszűnt a pápai állam jelentős területi hatalma, miközben az első vatikáni zsinat a pápai tévedhetetlenség dogmáját is meghatározta. A pápaság egyházi tekintélyének megerősödése és politikai szuverenitásának összezsugorodása egymással egy időben ment végbe. Az olasz katolikusok részvétele az új nemzetállam közéletében emiatt különösen érzékeny kérdéssé vált. A római kérdés évtizedeken át kihatott arra, hogy a katolikus szervezetek intézményes pártpolitikában, társadalmi mozgalmakban vagy az állammal folytatott alkukban látták-e a célravezető utat.

HÁTTÉRGYÁR

A korszak fordulatait azonban nem lehet kizárólag a pápa és a kormányok kapcsolatára szűkíteni. A modern állam kiépülése az iskolák, az anyakönyvezés, a házasságjog és a közsegélyezés terén is döntéseket követelt. Ezek olyan ügyek voltak, amelyek egy falusi plébánia vagy egy városi katolikus közösség mindennapi életét közvetlenül érintették. Amikor a liberális kormányzat állami ellenőrzés alá vonta az oktatást, a katolikus ellenállás sokszor a szülők és a tanítók hálózataira támaszkodott. A felekezeti politika ennyiben modern tömegszervezési gyakorlatot teremtett, akkor is, ha a szószólói egy része idegenkedett a modern parlamentáris berendezkedéstől.

A német állam kialakulása ugyanezt a konfliktust más feltételek között tette láthatóvá. A porosz vezetésű egységállamban a katolikusok jelentős, de nem többségi közösséget alkottak, s a kulturális és földrajzi különbségek a vallási törésvonalat is politikai jelentőséggel ruházták fel. Bismarck kultúrharca során az állam az oktatás, a papi képzés és az egyházi kinevezések feletti befolyását igyekezett növelni. A katolikus választók számára így a politikai képviselet nem kizárólag világnézeti ízlés kérdése lett. A Centrum párt a felekezeti érdekvédelem szervezetéből olyan

HÁTTÉRGYÁR

parlamenti szereplővé fejlődött, amelynek a demokratikus tömegpolitika szabályai szerint kellett választásokat nyernie és alkukat kötnie.

A belga és holland tapasztalat másik tanulságot kínál. Az iskolaharcok, az egyházi egyesületek és a felekezeti sajtó együtt jártak a társadalom fokozatos szervezeti tagolódásával. Az eltérő vallású állampolgárok saját intézményeiket hozták létre, miközben ugyanannak a parlamenti rendszernek a fenntartásában váltak érdekeltté. Ez a szerkezet az együttélés intézményeit építhette, ugyanakkor a polgárokat sok tekintetben elkülönülő közösségekbe zárta. A későbbi kereszténydemokrata kompromisszumkészség gyökerei részben éppen a sajátos felekezeti verseny és együttműködés eme tapasztalatában kereshetők.

Stathis N. Kalyvas összehasonlító kutatásának jelentősége abban áll, hogy az első felekezeti pártok létrejöttét nem tekinti valamiféle előre meghirdetett egyházi terv sikerének. Az egyház és a konzervatív elit sok esetben tömegmozgalmat szeretett volna, de egy autonóm, saját vezetőséggel rendelkező párt megalakulásától tartott. A katolikus aktivisták viszont a választási küzdelmekben olyan szervezeti erőt és legitimációt szereztek, amely lehetővé tette számukra az

önállósodást. A védekezés eszközeként felépített egyesületi hálózatok így elősegíthették a vallási közösség politikai emancipációját is.

Az a megállapítás, hogy egyes pártok az egyházi vezetés fenntartásai ellenére formálódtak meg, nem jelenti az egyházi támogatás hiányát. A helyi papság, az egyesületek és a katolikus sajtó nélkül sok helyen elképzelhetetlen lett volna a választói mozgósítás. Ugyanakkor a támogatás módja, a püspökök magatartása és az egyes politikai vezetők autonómiája országról országra különbözött. A különbség megértése elengedhetetlen ahhoz, hogy a kereszténydemokráciát ne azonosítsuk sem a katolikus egyházzal, sem a hagyományos konzervativizmussal.

A század végére a politikai katolicizmus fokozatosan sajátos kettős természetet öltött. Egyrészt őrizte az egyház intézményes érdekeinek és a keresztény erkölcsnek a védelmét; másrészt egyre inkább meg kellett szólítania az ipari munkást, a kisparasztot, a középosztálybeli tisztviselőt és a modern város lakóját. Ez a társadalmi nyitás nem oldotta fel azonnal a régi ellentmondásokat, de átrendezte a politikai kérdések sorrendjét. A következő évtizedekben a pártok számára már nem lehetett elég választ adni arra, ki ellenőrzi az

HÁTTÉRGYÁR

iskolát vagy milyen közjogi hely illeti az egyházat. Állást kellett foglalniuk a munkaidőről, a bérekről, a lakhatásról és a gazdasági hatalom korlátairól is.

HÁTTÉRGYÁR

II. A társadalmi kérdés és a keresztény válasz

A modern ipari társadalom kibontakozása új problémák elé állította a keresztény politikai gondolkodást. A mezőgazdaságból a gyárak felé áramló népesség a korábbinál kiszolgáltatottabb munkaviszonyok között talált megélhetést, a gyorsan növekvő városokban pedig a lakásínség és a közegészségügyi veszélyek sok család életét határozták meg. A munkájukból élő emberek rendszeres jövedelme gyakran nem biztosította a betegség, a baleset vagy az időskor kockázataival szembeni védelmet. A régi céhrendszer és a helyi jótékonyság eszközei nem voltak elegendők egy olyan gazdaságban, ahol a munkaerő mozgása és a tőke koncentrációja új ütemet diktált.

A munkáskérdés megjelenése a katolikus közéletben ezért több volt erkölcsi figyelmeztetésnél. A keresztény szociális gondolkodóknak arról kellett dönteniük, vajon a szegénység elsősorban személyes erkölcsi probléma, vagy olyan gazdasági viszonyok következménye, amelyeket intézményi változtatásokkal kell orvosolni. A jótékonykodás fontos maradt, de fokozatosan nőtt azoknak a hangja, akik törvényes munkavédelmet,

HÁTTÉRGYÁR

önsegélyező szövetkezeteket és a munkások társadalmi képviseletét követelték. Ezzel a keresztény társadalmi kezdeményezések közelebb kerültek a politika mindennapi konfliktusaihoz.

A francia Frédéric Ozanam alakja jól jelzi a korai katolikus szociális kezdeményezések sokszínűségét. A Szent Vince-konferenciák közösségi segítségnyújtása a szegények személyes megismerésére és támogatására épült, ugyanakkor Ozanam gondolkodásában az elszegényedés társadalmi okai is megjelentek. Nem tekinthető a későbbi pártpolitikai kereszténydemokrácia közvetlen programírójának, de munkája felhívta a figyelmet arra, hogy a keresztény felelősség nem merülhet ki az adományozásban. Az ipari társadalom nagy kérdése az volt, hogy a segélyezés miként alakítható tartós jogi és gazdasági biztonsággá.

A német Wilhelm Emmanuel von Ketteler mainzi püspök a munkásviszonyokkal kapcsolatos katolikus gondolkodás egyik meghatározó alakja lett. Bírálta a korlátlan gazdasági individualizmust, és felismerte a munkásszervezetek, valamint az állami szociálpolitika jelentőségét. Ketteler fellépése azért is figyelemre méltó, mert püspökként a társadalmi reform nyelvét használta, miközben az egyház saját autonómiáját is védelmezte. Az

HÁTTÉRGYÁR

ő példája megmutatja, hogy a társadalmi felelősség és a felekezeti érdekvédelem a 19. század politikai katolicizmusában sokáig elválaszthatatlan volt egymástól.

A katolikus szociális mozgalmak ugyanakkor soha nem alkottak egységes politikai tábort. Voltak olyan szereplők, akik a tulajdonos és a munkás érdekeit egy tekintélyelvűen szervezett hivatásrendi társadalomban kívánták egyeztetni. Mások a szabad egyesülésben, a helyi önkormányzatokban, a munkavállalói jogokban és a parlamenti reformban látták az utat. A különbségek mögött mélyebb vita rejtőzött: vajon a társadalmi béke megteremthető-e a hagyományos tekintélyek helyreállításával, vagy igazságosabbá kell tenni azokat a viszonyokat, amelyek között a polgárok egymással szerződést kötnek és politikai jogokat gyakorolnak.

A szocialista mozgalmakkal való találkozás tovább élezte ezeket a kérdéseket. A keresztény szociális gondolkodók jelentős része elfogadta a kapitalizmus működésének bírálatát, de ellenezte az osztályharc ideológiáját és a magántulajdon általános felszámolásának programját. A munkásokat mégsem lehetett pusztán azzal meggyőzni, hogy az egyház elutasítja a forradalmat. A szakszervezeti szerveződés, a

HÁTTÉRGYÁR

tisztességes bér és a munkahelyi biztonság követelései a keresztény szervezeteket is konkrét állásfoglalásokra kényszerítették. Egy keresztény munkásegyesület hitelességét végső soron az is meghatározta, képes-e a tagjainak tényleges védelmet és képviseletet nyújtani.

A keresztény szocializmus fogalma ebben az időszakban különböző jelentéseket hordozott. Egyes protestáns és katolikus reformerek az evangéliumi testvériség alapján bírálták a gazdasági egyenlőtlenségeket. Mások a keresztény társadalom korporatív intézményeinek újjáépítését értették rajta, amely sok tekintetben távol állt a demokratikus szocializmus későbbi programjától. A fogalmak tisztázása nélkül könnyen azt a benyomást kelthetnénk, hogy a mai politikai ideológiák már a 19. században is kész, változatlan formájukban álltak egymással szemben. Valójában a munkáskérdésre adott keresztény válasz hosszú és belső vitákkal kísért folyamat eredménye volt.

A társadalmi helyzet országonként más-más politikai következményekkel járt. Németországban a gyors iparosodás és a szociáldemokrácia erősödése a katolikus munkásszervezeteket arra ösztönözte, hogy egyszerre alakítsanak ki saját identitást és követeljenek szociális reformokat. Belgiumban a felekezeti intézményhálózat

lehetőséget biztosított a katolikus munkásság és a középosztály érdekeinek egy párton belüli összefogására, ám az eltérő társadalmi pozíciók tartós belső feszültségek forrásai maradtak. Ausztriában a keresztényszociális irányzat különösen a városi kisiparosokat és az alsó középosztályt szólította meg, miközben bizonyos vezetői a politikai antiszemitizmust is tudatosan használták.

A társadalmi katolicizmus történetét ezért nem szabad visszamenőleg kizárólag a későbbi jóléti állam előtörténetének tekinteni. Ugyanazon mozgalmi keretek között élhetett egymás mellett hiteles munkavédelem és a társadalmi hierarchiák igazolása, a szegények iránti szolidaritás és a politikai kirekesztés. A kereszténydemokrácia későbbi történetének egyik alapvető mércéje éppen az lesz, hogy a társadalmi igazságosság gondolatát milyen intézményekre fordította le, és kiket tekintett a védelemre méltó politikai közösség tagjainak.

A munkáskérdés fokozatosan újfajta katolikus közéleti szereplőt is létrehozott. A plébániák és az egyházi iskolák mellett szervezők, újságírók, szövetkezeti vezetők és világi egyesületi tisztségviselők tettek szert befolyásra. Ők gyakran a püspöki kar támogatását keresték, ám a

HÁTTÉRGYÁR

politikai és gazdasági alkukban saját mérlegelést alkalmaztak. Ahogyan bővült az általános választójog, úgy vált világossá, hogy ez a társadalmi mozgalmi világ választási erővé is alakítható. A keresztény politikai identitás történetének nagy fordulata akkor következett be, amikor a jótékonyság és az egyházi érdekvédelem mellé a modern állam irányítására vonatkozó társadalompolitikai program társult.

Az első katolikus szociális kezdeményezések erejét a helyi közösségi beágyazottság adta, korlátjukat pedig gyakran a politikai változástól való félelem jelentette. A későbbi kereszténydemokrata néppártok e kettős örökséget vették át. Ha széles választói koalíciót akartak építeni, a tulajdonosnak és az alkalmazottnak, a gazdának és a földmunkásnak is érthető ajánlatot kellett tenniük. Ez a feladat eleve kompromisszumos politizálást kívánt, ami később egyszerre vált erejükké és a következetlenségükre irányuló bírálatok forrásává.

HÁTTÉRGYÁR

III. XIII. Leó és a Rerum novarum fordulata

Amikor XIII. Leó 1891. május 15-én közzétette a Rerum novarum kezdetű enciklikát, a munkáskérdés már évtizedek óta foglalkoztatta a keresztény társadalmi gondolkodókat. A pápai dokumentum jelentőségét ezért nem abban kell keresni, hogy előzmények nélkül fedezte fel az ipari munkásság problémáit. Abban állt a fordulat, hogy a Szentszék a modern tőkés gazdaság alapvető konfliktusait az egyházi tanítóhivatal tekintélyével tárgyalta, és olyan elveket rögzített, amelyekhez később különböző politikai irányzatok kapcsolódhattak. A dokumentumot a kereszténydemokrata pártok szívesen tekintették szellemi forrásnak, ám maga az enciklika nem pártalapító kiáltvány és nem választási program.

A körlevél nyitó helyzetrajza a társadalmi viszonyok gyors átalakulásáról, a gazdagság koncentrációjáról és a munkások kiszolgáltatottságáról beszél. Az ipari fejlődés termelékenysége és a városi szegénység közötti feszültség a pápai érvelésben morális és intézményi probléma egyaránt. XIII. Leó elutasítja azt a felfogást, amely a munkát pusztán áruként kezeli, és szembeszáll azokkal a munkáltatói gyakorlatokkal, amelyek

HÁTTÉRGYÁR

kihasználják a megélhetésre szoruló ember gyenge alkupozícióját. Az enciklika ebből a szempontból a laissez-faire kapitalizmus erőteljes kritikáját fogalmazza meg, bár nem kérdőjelezi meg a magántulajdon létjogosultságát.

A magántulajdon melletti érvelésnek a dokumentumban különösen nagy súlya van. A pápa szerint a személyes tulajdon lehetősége összekapcsolódik a munkával, a családfenntartással és az önálló életvezetés szabadságával. Éppen ezért élesen bírálja a szocializmus azon változatait, amelyek a termelőeszközök és a javak általános közösségi tulajdonba vételében látják a megoldást. A körlevél azonban nem azonosítja a tulajdonhoz való jogot a gazdagok korlátlan rendelkezési szabadságával. A vagyon társadalmi rendeltetésének kérdése és a szegények iránti kötelesség a tulajdon védelmének közelében jelenik meg, s ez a két szempont később a kereszténydemokrata gazdaságpolitika állandó feszültségévé válik.

A legfontosabb társadalompolitikai gondolatok közé tartozik a bér igazságosságának követelménye. Az enciklika nem tekinti minden esetben elegendőnek azt, hogy a munkás és a munkaadó formálisan szabad szerződést kötött. Ha valaki a nélkülözés veszélye miatt

kénytelen elfogadni megalázó feltételeket, a megállapodás szabadsága jogi látszattá zsugorodhat. A pápa szerint a munkabérnek összeegyeztethetőnek kell lennie a munkás tisztes megélhetésével. Ez a gondolat fontos korlátot állított azzal az elképzeléssel szemben, hogy a piaci alku önmagában mindig erkölcsileg megfelelő eredményre vezet.

A munkakörülményekkel kapcsolatban a Rerum novarum a munkaidő, az egészségvédelem és a nők, valamint a gyermekek helyzetének kérdéseit is tárgyalja. A korszak szemlélete erősen a család hagyományos munkamegosztására épül, ami ma több ponton vitatható. Mégis világos, hogy az enciklika elismeri a gazdasági szerződésen túli munkavédelmi felelősséget. A munkáltatónak nincs erkölcsi joga teljesen felélni alkalmazottja testi erejét, és a közösség sem lehet közömbös a munka következtében fellépő egészségkárosodással szemben. A gazdasági szabadság így már nem lehet abszolút, minden más szempontot felülíró elv.

A munkások szervezkedéséhez való viszony a körlevél egyik legtermékenyebb öröksége. XIII. Leó védi az egyesülés jogát, s támogatja az önsegélyező, érdekvédelmi és szolidaritási célokat szolgáló

munkásszervezeteket. Ugyanakkor kifejezetten a keresztény erkölcsre támaszkodó társulásokat részesíti előnyben, és óvja a híveket azoktól a szervezetektől, amelyeket vallásellenesnek vagy forradalminak tart. A modern szakszervezeti pluralizmus szempontjából tehát kétféle üzenet él egymás mellett: a dolgozók kollektív fellépése jogos, de az egyházi értékrend határokat szabhat a szerveződés kívánatos formáinak.

A pápai állásfoglalás az állam feladatairól is mérlegelőbb képet ad, mint az egyház társadalmi tanítását pusztán államellenes konzervativizmusként leíró értelmezések. A közhatalomnak védenie kell a jogokat, a közjót és a gyengébbek érdekeit, ám a közvetlen állami beavatkozás nem válhat minden társadalmi probléma kizárólagos megoldásává. A család, a település, a hivatási közösség és az önkéntes egyesület saját feladatokat lát el. A később szubszidiaritásként rendszerezett elv történeti előzményei itt már érzékelhetők, bár a fogalom klasszikus, világos megfogalmazása a negyven évvel későbbi Quadragesimo annóhoz kapcsolódik.

A Rerum novarum a különböző társadalmi osztályok viszonyát a kibékítés és a kölcsönös kötelességek felől közelíti meg. Ez egyben erénye és korlátja. Erénye, hogy

elutasítja az emberi méltóságot romboló társadalmi ellenségeskedést, és olyan politikai nyelvet kínál, amelyben eltérő társadalmi helyzetű állampolgárok közös intézményekről tárgyalhatnak. Korlátja, hogy a harmóniára törekvés olykor elfedheti a gazdasági erőviszonyok valódi egyenlőtlenségeit. A későbbi kereszténydemokrata pártok e kettősséget vitték tovább, amikor a munkaadókat és a munkavállalókat egyetlen politikai szövetségbe igyekeztek beilleszteni.

Az enciklika a keresztény szociális szervezetek számára jelentős legitimációt adott. A katolikus munkásegyesületek, szövetkezetek és társadalompolitikai műhelyek hivatkozhattak rá, amikor a munkavédelem vagy a kollektív önszerveződés szükségességét képviselték. A politikai következmények azonban korántsem voltak egységesek. Egyes vezetők a hagyományos társadalmi rend keresztény szellemű javítását hangsúlyozták, mások a demokratikus reformokhoz vezető út egyik állomását látták a tanításban. A forrás tekintélye tehát nem szüntette meg a keresztény politika belső vitáit, inkább közös nyelvet biztosított a különböző értelmezések számára.

Az is lényeges, hogy a Rerum novarum nem szakította el egy csapásra a katolicizmust az antiliberális

hagyománytól. A vallásszabadság, a világi állam és a politikai pluralizmus teljes elfogadásához további történelmi tapasztalatokra volt szükség. A körlevél elsősorban a társadalmi-gazdasági viszonyok erkölcsi szabályozásáról szólt; annak bizonyítására, hogy a kereszténydemokrácia kezdettől fogva a mai alkotmányos demokrácia teljes programját vallotta volna, nem alkalmas. Ugyanakkor a modern társadalmi kérdésekhez kapcsolódó, reformokra nyitott nyelv később elősegítette a katolikus politikai mozgalmak demokratikus önértelmezését.

A dokumentum 2026-ban százharmincöt éves. Az évforduló akkor kínál történeti tanulságot, ha nem tekintjük a szöveget minden későbbi szociálpolitikai intézkedés előzetes jóváhagyásának. A munkaviszonyokra, a tisztes megélhetésre és a közösségi felelősségre vonatkozó elvei jelentős hatást gyakoroltak a kereszténydemokrácia nyelvére. A konkrét törvények és pártprogramok viszont eltérő társadalmi konfliktusokból, állami hagyományokból és kompromisszumokból születtek. A tanítás és a gyakorlat közötti távolság vizsgálata ezért a könyv egészének egyik visszatérő feladata lesz.

HÁTTÉRGYÁR

IV. A keresztény politika alapelvei és ellentmondásai

A kereszténydemokrácia eszmei önmeghatározásáról könnyű felsorolást készíteni, de jóval nehezebb megmagyarázni, hogyan működtek az elvek a tényleges politikában. Az emberi méltóság, a közjó, a szolidaritás és a szubszidiaritás ma több kereszténydemokrata párt dokumentumaiban is megjelenik, ám eltérő korokban nem ugyanazt értették alattuk. Ráadásul nem mindegyik rendelkezett kezdettől fogva azzal a demokratikus tartalommal, amelyet a második világháború utáni programokban olvashatunk. A történeti elemzés első feladata annak megállapítása, mikor melyik értelmezés volt meghatározó, és milyen intézményes következményei lettek.

Az emberi méltóság a keresztény antropológia egyik központi gondolata. A politikai következtetések azonban hosszú fejlődés során alakultak ki, és nem voltak minden időben egyformák. A kereszténydemokrata programok későbbi változatai az ember veleszületett értékére alapozva érveltek a jogbiztonság, az alkotmányos korlátok és az állam hatalmával szembeni személyes védelem mellett. A keresztény politikai hagyomány

HÁTTÉRGYÁR

korábbi képviselői ugyanakkor gyakran természetesnek tekintették a rendi vagy felekezeti különbségtételt. Ez a feszültség arra figyelmeztet, hogy az erkölcsi alapelv és a belőle levont politikai intézményi következtetés nem automatikusan azonos.

A közjó fogalma különösen alkalmas a kereszténydemokrácia társadalomképének megragadására. A politikai közösség rendeltetése e felfogás szerint nem csökkenthető egyetlen társadalmi csoport hasznának biztosítására. A családoknak, vállalkozóknak, munkásoknak és helyi közösségeknek olyan intézményrendszerben kell együtt élniük, amely a közösség tartós működését szolgálja. Ugyanakkor a közjóra hivatkozás önmagában nem bizonyítja egy döntés igazságosságát. A hatalmon levők könnyen saját érdekeiket is a társadalom egészének akarataként jeleníthetik meg. Ezért a közjó demokratikus értelmezéséhez nyilvános vita, képviselet, ellenőrizhetőség és az ellenzék jogainak elismerése szükséges.

A szolidaritás a kereszténydemokrata társadalompolitika legismertebb fogalmai közé tartozik. Eredetileg a társadalmi kölcsönös függésből, a keresztény felebaráti felelősségből és a

munkásmozgalmak közösségi tapasztalatából egyaránt táplálkozott. A politikai gyakorlatban lehetett a társadalombiztosítás, a családtámogatás vagy az ágazati megállapodások igazolása. Mégsem szabad minden kereszténydemokrata kormány szociálpolitikáját pusztán e fogalom egyenes következményének tekinteni. A munkáspártok követelései, a háborús pusztítás, a gazdasági növekedés és a választási verseny ugyanúgy alakították a szociális állam létrejöttét.

A szubszidiaritás azt a követelményt fejezi ki, hogy a magasabb szintű közösségi szervek ne vonják magukhoz önkényesen azokat a feladatokat, amelyeket az alacsonyabb szinten működő közösségek megfelelően el tudnak látni. Ez az elv egyszerre őrizheti a helyi autonómiát és biztosíthat teret az állam közbelépésének, amikor az alacsonyabb szintek ereje elégtelen. A fogalom későbbi alkalmazásai között mégis jelentős eltérések alakultak ki. Van, amikor az önkormányzatok és az egyesületek szabadságát védi, máskor a központi újraelosztás korlátozásának érvéül szolgál. A történeti kérdés mindig az, hogy az elv kit ruház fel tényleges cselekvési lehetőséggel, és kinek csökkenti a biztonságát.

HÁTTÉRGYÁR

A kereszténydemokrata gazdaságpolitika a magántulajdon és a társadalmi felelősség kettősségére épült. Az egyes országokban kialakult intézmények azonban változatosak voltak. A német szociális piacgazdaság versenyrendi elemei, az osztrák társadalmi partnerség vagy a holland és belga felekezeti szervezetekhez kötődő jóléti megoldások nem írhatók le egyetlen gazdasági receptként. Az eltérések mögött a munkásszervezetek ereje, a gazdasági szerkezet és az állami intézmények története állt. A kereszténydemokrata pártok egyik sajátos teljesítménye az volt, hogy a tulajdonosok és a bérből élők különböző érdekeit intézményes kompromisszumok felé igyekeztek terelni.

A család védelme szintén alapvető programponttá vált. A katolikus társadalmi tanítás és számos kereszténydemokrata párt a családot az államnál régebbi, önálló közösségként értelmezte, amelynek joga van saját életét alakítani és gyermekei nevelésében meghatározó szerepet betölteni. A családi támogatások és a felekezeti iskolák szabadsága ebben a keretben közös politikai témává váltak. Ugyanakkor a hagyományos családmodellre épülő politika sokáig korlátozott szerepet szánt a nők gazdasági

HÁTTÉRGYÁR

önállóságának, és nehezen fogadta a társadalmi együttélés változó formáit. E belső feszültségek a huszadik század második felében egyre láthatóbbá váltak.

A pártok és az egyház kapcsolatában az autonómia kérdése az egyik legfontosabb választóvonal. A katolikus egyház tanítóhivatala erkölcsi állásfoglalásokkal és társadalmi alapelvekkel léphet fel, egy demokratikus pártnak viszont választott testületekben kell konkrét törvényekről, költségvetésről és kormányzati felelősségről döntenie. Ha az egyházi hierarchia egyetlen párttal azonosítja a hiteles keresztény politizálást, ezzel veszélyeztetheti a hívők politikai pluralizmusát. Ha pedig a párt pusztán választási erőforrásként kezeli a vallást, saját meghirdetett erkölcsi alapját üresítheti ki. A kereszténydemokrácia története e két véglet közötti gyakorlati egyensúlykeresésként is értelmezhető.

A modern kereszténydemokrácia demokratikus önértelmezése különösen a két világháború tapasztalatai nyomán alakult át. A parlamentáris demokrácia előnyei a 19. század sok katolikus vezetője számára még nem voltak magától értetődők. A fasizmus és a nemzetiszocializmus tapasztalata, az állami önkény és a társadalom erőszakos egységesítésének következményei

azonban új súlyt adtak a pluralizmusnak és az alapjogoknak. A háború után a kereszténydemokrata politikusok jelentős része az alkotmányos korlátozásokat és a kompromisszumos kormányzást saját hagyományának központi elemeként fogalmazta meg, noha ez sem szüntette meg a pártcsalád belső konzervatív és reformista különbségeit.

Az ideológiai alapelvek közös eleme a társadalmi közvetítés igénye. A kereszténydemokrata pártok a különböző osztályok, felekezetek és régiók érdekeit nem a megsemmisítendő ellenfelek küzdelmeként kívánták felfogni, hanem olyan konfliktusokként, amelyek tartós intézményes alkukkal kezelhetők. Ez a szemlélet a második világháború utáni politikai stabilizáció egyik fontos forrása lett. Ugyanakkor a széles koalícióban működő pártok belső alkui a külső szemlélő számára átláthatatlanná válhattak, és a társadalmi béke jelszavát olykor a változtatás elhalasztására használták. A kompromisszum tehát egyszerre lehetett demokratikus erény és a hatalmi önfenntartás eszköze.

Ebből következik a kereszténydemokrácia értékelésének egyik legnehezebb kérdése. Mennyiben kell a pártokat saját erkölcsi ígéreteikhez mérni, és mennyiben a működésüket meghatározó történelmi

körülményekhez? A két mérce nem zárja ki egymást. Az önmagát kereszténynek nevező párt esetében jogosan vizsgálható a szegényekkel, a menekültekkel, a munkavállalókkal vagy a politikai ellenfelekkel kapcsolatos gyakorlat és a meghirdetett elvek viszonya. Ugyanakkor a pontos történeti ítélethez fel kell tárni a koalíciós kényszereket, a társadalmi félelmeket és a különböző korszakok jogi lehetőségeit is.

A következő fejezetek konkrét országok történetén mutatják majd be, hogyan váltak ezek az elvek szervezett politikai erővé. A német Centrum, a belga katolikus pártok, a holland felekezeti mozgalmak, az osztrák kereszténységszociális hagyomány és az olasz néppárti kezdeményezés közös történeti problémákkal szembesült, mégsem azonos választ adott rájuk. A későbbi kereszténydemokrata pártcsalád ereje éppen abban rejlett, hogy vallási és társadalmi hagyományait különböző intézményes formák között tudta működtetni. Hogy ez az alkalmazkodás mikor eredményezett demokratikus fejlődést, és mikor vezetett elvtelen politikai szövetségekhez, azt már az egyes országok története dönti el.

HÁTTÉRGYÁR

V. A német Centrum és Bismarck kultúrharca

Az 1871-ben létrejött Német Császárságban a nemzeti egység megszületése korántsem jelentette a társadalom kulturális és vallási egységét. A porosz vezetés alatt megvalósított egyesítés politikai intézményeit protestáns uralkodóház és jórészt protestáns bürokrácia határozta meg, miközben a katolikusok az új birodalom lakosságának jelentős kisebbségét alkották. A katolikus területek egymástól eltérő történeti hagyományai — a Rajna-vidék, Vesztfália, Bajorország, valamint a porosz keleti tartományok világa — nem olvadtak egybe egyetlen politikai közösséggé. A közös felekezeti hovatartozás mégis képes volt hidat építeni köztük, amikor az állam és az egyház kapcsolatát az új birodalmi hatalom rendezni kívánta.

A Centrum párt előzményei az 1848-as forradalmakig és a porosz parlament katolikus képviselőinek csoportosulásaiig nyúltak vissza. A modern politikai katolicizmus német változata sajátos kettősségből fejlődött ki: hívei ragaszkodtak egyházuk autonómiájához, ugyanakkor a parlamenti jogokat és a képviselet intézményeit használták fel e cél érdekében. A

párt 1870 végén szerveződött meg a porosz politikában, majd 1871-ben már a birodalmi gyűlésben is markáns politikai erőként lépett fel. Neve, a Zentrum, eredetileg a parlamenti ülésrendből származott, de fokozatosan önálló politikai identitást jelölt.

A Centrum támogatói között földbirtokosok, papok, kispolgárok, iparosok, parasztok és munkások egyaránt megtalálhatók voltak. A felekezeti szolidaritás olyan választói közösséget hozott létre, amely átmetszette a társadalmi osztályok határait, jóllehet a vagyoni és munkaügyi érdekellentéteket nem tüntette el. A pártvezetésnek ezért már a kezdetektől különböző helyi, gazdasági és regionális érdekeket kellett egyeztetnie. A katolikus vallási környezet iskolái, egyesületei és sajtója politikai mozgósítást biztosítottak, ám e szervezetek intézményileg nem voltak azonosak a párttal.

Otto von Bismarck számára a katolikus egyház nem kizárólag vallási közösség volt, hanem nemzetközi tekintéllyel és saját hierarchiával rendelkező intézmény is. A porosz államférfi különösen az 1870-ben kihirdetett pápai tévedhetetlenségi dogma után tekintett bizalmatlanul a Rómához kötődő politikai katolicizmusra. Attól tartott, hogy a birodalom iránti lojalitást másodlagossá teheti a pápának engedelmeskedő

felekezeti közösség. A konfliktus politikai súlyát növelte, hogy a Centrum egyes kérdésekben a birodalmi kormányzat ellenzékévé vált, és a szövetségi államok jogait is védelmezte a porosz központosítással szemben.

A kultúrharcként ismert intézkedéssorozat az 1870-es években bontakozott ki. Az állam fokozta az egyházi oktatás ellenőrzését, szabályozta a papi képzést és a lelkészi kinevezéseket, korlátozta egyes szerzetesrendek működését, majd a polgári házasság intézményét is bevezette. A májusi törvények a porosz államnak az egyházi személyzet feletti ellenőrzését szélesítették ki; a jogszabályok megsértése bírságokhoz, elmozdításokhoz és egyházi állások betöltetlenségéhez vezetett. A küzdelem súlyos gyakorlati következményekkel járt, a vallásgyakorlás mindennapi feltételeit is megrendítette számos katolikus közösségben.

A kormányzat számítása azonban csak részben igazolódott. A jogi és adminisztratív nyomás nem bontotta fel a katolikus politikai tábor egységét, hanem sok helyen éppen megerősítette. A vallási intézmények elleni fellépés a Centrum számára világos és közvetlen választói üzenetet teremtett: a párt azokat a közösségi intézményeket kívánta megvédeni, amelyeket hívei saját életük részének tekintettek. A választásokon a Centrum

tartósan jelentős erő maradt, ezért a hatalomnak előbb-utóbb számolnia kellett vele. A katolikus tiltakozás így a tömegpolitika iskolájává vált, amelyben az eredetileg védekező mozgalom önálló parlamenti szervezetként erősödött meg.

A kultúrharc enyhítése nem egyetlen fordulat eredménye volt. Bismarck politikai prioritásai módosultak, a szocialista munkásmozgalommal szembeni fellépés és a gazdaságpolitika egyre nagyobb figyelmet követelt. A pápai diplomácia is kereste a rendezés lehetőségét, különösen XIII. Leó megválasztása után. Az 1880-as években a legélesebb rendelkezések egy részét visszavonták vagy módosították, és fokozatosan helyreállt az egyházi működés számos feltétele. Ez még nem jelentette az állam és az egyház közötti valamennyi vita megszűnését, viszont jelezte, hogy a teljes politikai és felekezeti alávetés kísérlete nem járt tartós sikerrel.

Ludwig Windthorst, a Centrum meghatározó vezetője meghatározó szerepet játszott abban, hogy a katolikus jogvédelem alkotmányos érveléssel párosuljon. Windthorst parlamenti fellépése a vallásszabadság ügyét gyakran tágabb jogállami kérdésként fogalmazta meg. Nem volt minden tekintetben modern liberális politikus, de következetesen használta a törvényhozás eszközeit az

államhatalom korlátozására és a közjogi garanciák érvényesítésére. A Centrum politikai gyakorlata ezért nem írható le pusztán felekezeti engedelmességként: a képviselőknek a parlament szabályai szerint kellett koalíciókat keresniük, megállapodásokat kötniük és felelősséget vállalniuk saját döntéseikért.

A párt szociálpolitikai arculata csak fokozatosan bontakozott ki. A katolikus szociális gondolkodás, a munkásegyesületek és Wilhelm Emmanuel von Ketteler mainzi püspök korábbi kezdeményezései hatást gyakoroltak a társadalmi programra. Ugyanakkor a Centrumon belül nem alakult ki teljes egyetértés a munkavállalói jogok és a gazdasági szabályozás kérdéseiben. A polgári és földbirtokos érdekeket képviselő csoportok sok esetben más súlypontokat képviseltek, mint a munkásokat és kisiparosokat megszólító politikusok. A keresztény társadalmi tanítás közös nyelve nem oldotta fel az érdekellentéteket, de közvetítési lehetőséget teremtett.

Az 1891-es Rerum novarum új lendületet adott a katolikus társadalmi vitáknak. A munkásság helyzete, a tulajdon védelme, a tisztességes bér és a társulási szabadság mind olyan kérdéssé vált, amelyekben a Centrum álláspontját nem lehetett kizárólag a kultúrharc

hagyományával meghatározni. A keresztény szakszervezetek és a katolikus társadalmi egyesületek megerősödése párton belüli feszültségeket is előidézett. A felekezeti egység politikai előny volt, de nehéz döntéseket követelt ott, ahol a munkás és a munkaadó egyaránt ugyanarra a pártra szavazott.

A Centrum későbbi története óvatosságra int azzal a feltételezéssel szemben, hogy a vallási jogokért folytatott parlamenti küzdelem szükségképpen következetes demokratikus politikát eredményez. A császárság idején a párt alkotmányos ellenzéki szerepe erősítette a képviseleti politikát, 1918 után viszont már egy másik rendszerben, a weimari köztársaságban kellett a demokratikus intézmények működéséhez viszonyulnia. A párt történetében a parlamenti együttműködés, a keresztény szociális törekvések és a konzervatív autoritásfelfogás különböző időpontokban másként jelentek meg. A náci hatalomátvétel idején hozott döntései ezért később önálló, kritikus vizsgálatot igényelnek.

A német példa maradandó tanulsága a politikai katolicizmus szervezeti önállósodása. Bismarck eredetileg a katolikus egyházi befolyást kívánta korlátozni, intézkedései azonban felgyorsították egy

olyan politikai párt megerősödését, amelynek legitimitását már nem kizárólag az egyházi hierarchia biztosította. A Centrum választói közössége a felekezeti azonosságra épült, működése viszont a modern pártpolitika eljárásaihoz kötődött. E kettősség a kereszténydemokrata pártok későbbi történetében is visszatért: a vallás egyszerre maradt identitásképző erő és vált olyan politikai erőforrássá, amelynek felhasználását a párt saját érdekei szerint kívánta meghatározni.

HÁTTÉRGYÁR

VI. Belgium és Hollandia: az egyházi iskolától a felekezeti társadalomig

A kereszténydemokrácia történetében Belgium és Hollandia azért meghatározó, mert a vallási-politikai szerveződés ott nem elsősorban egyetlen nagy államférfi pályájához, hanem a társadalom mindennapi intézményeihez kapcsolódott. A felekezeti sajtó, az iskola, a szövetkezet, a szakszervezet, a betegbiztosító egyesület és a helyi kulturális kör olyan világot teremtett, amelyben a pártválasztás sokáig együtt járt az ember társadalmi kapcsolataival. A vallás nem alkalmi választási jelszóként jelent meg, hanem egy megszervezett közösségi élet kereteként. A politikai katolicizmus sikerének magyarázata ezért e két országban a társadalmi intézményrendszerben kereshető.

Belgium 1830-ban függetlenné vált államként jött létre, alkotmányos monarchiával és vallásszabadságot biztosító intézményekkel. A katolikusok és a liberálisok a kezdeti időszakban együttműködtek az állam megerősítésében, de az iskolák feletti ellenőrzés hamarosan mély politikai választóvonallá vált. A

katolikus egyház számára az oktatás a hit és a közösségi utánpótlás biztosítéka volt; a liberális politikusok számára pedig a közoktatás állami ellenőrzése a modern állampolgárság és a felekezeti semlegesség alapfeltételének számított. Az elvi vita a települési költségvetésekben, tanítói kinevezésekben és az iskolahálózat fenntartásában öltött kézzelfogható alakot.

Az 1879-ben kibontakozó belga iskolaharc tömegmozgalommá szélesítette a felekezeti konfliktust. A liberális kormány közoktatási intézkedéseit a katolikus tábor saját iskolái és vallási nevelési joga elleni támadásnak tekintette. Az egyházi hálózat, a katolikus sajtó és a helyi szervezetek nagyarányú mozgósítást hajtottak végre, amelynek politikai eredménye az 1884-es katolikus választási győzelem volt. Ettől kezdve a katolikus politikai tábor hosszú időn keresztül meghatározó szerepet játszott az ország kormányzásában. A felekezeti ügyből kiinduló szerveződés tömegpárti politikává alakult, amely a közösség önvédelmén túl állami döntések sorát befolyásolta.

Belgiumban azonban a katolikus tábor belső összetétele idővel egyre változatosabb lett. A konzervatív elit mellett jelentős szerephez jutottak a keresztény

munkásszervezetek, a szövetkezeti mozgalmak és az agrárérdekeket képviselő csoportok. A XIX. század végének ipari társadalma súlyos konfliktusokat teremtett, főként Vallónia bányavidékein és ipari központjaiban. A munkások szervezettsége és a szocialista politika felemelkedése a katolikus pártvezetést szociális kérdésekben is állásfoglalásra kényszerítette. A keresztény szakszervezeti és munkásegyesületi világ megteremtette a kapcsolatot a vallásos munkásság és a politikai képviselet között, de e kapcsolat nem nélkülözte a bérből élők és a munkaadók konfliktusait.

A belga katolikus párt választói koalícióját nehéz egyetlen ideológiai programmal jellemezni. A katolikus iskolák támogatása, az egyházi intézményi szabadság és a család szerepének hangsúlyozása mellett egymástól eltérő elképzelések léteztek a munkavállalók védelméről, a választójog kiterjesztéséről és az állami beavatkozás határairól. A társadalmi szervezetek fejlődése azonban tartós tárgyalási kényszert teremtett: a politikai tábor csak akkor tarthatta egyben választóit, ha eltérő igényeiknek legalább részben helyet adott a programjában. E kompromisszumkészség később a kereszténydemokrata politizálás egyik legjellemzőbb

HÁTTÉRGYÁR

vonásává vált.

Hollandia esete részben eltért a belga fejlődéstől. A felekezeti politikát itt a katolikus kisebbség mellett a református és más protestáns közösségek szerveződése is alakította. Az állam és az oktatás kapcsolatáról zajló vita a protestáns politikai önállóság számára számottevő volt. Abraham Kuyper teológus, újságíró és politikus 1879-ben alapította meg az Antirevolutionaire Partij nevű pártot, amely a francia forradalmi szuverenitáseszmékkel szemben fogalmazta meg keresztény társadalomfelfogását. A párt neve nem jelentette a parlamenti politikából való kivonulást; éppen ellenkezőleg, Kuyper szervezett választói és pártintézményi munkával kívánta képviselni saját közössége érdekeit.

Kuyper gondolkodásának egyik legjellegzetesebb eleme a különböző társadalmi szférák önállóságának hangsúlyozása volt. A család, az egyház, az iskola, az egyesület és az állam nem olvadhatott teljesen egyetlen hatalmi rendbe. Ezt a felfogást a holland református politikai hagyományban a szféraszuverenitás fogalmával írták le. A gyakorlatban ez a saját felekezeti iskolák, sajtótermékek, egyetemek és társadalmi intézmények megszervezésének igényét erősítette. Az állam

HÁTTÉRGYÁR

világnézeti semlegességének kérdése így összekapcsolódott azzal, hogy az eltérő vallási közösségek egyenlő eséllyel tarthassák fenn saját intézményeiket.

A holland katolikusok ugyancsak kiépítették politikai és társadalmi szervezeteiket, de szervezetileg és világnézetileg megőrizték különállásukat a protestáns pártoktól. A közös érdekként megélt oktatási szabadság azonban időről időre szövetséget hozott létre a két tábor között. A felekezetek politikai együttműködésének története ezért nem a teológiai különbségek eltűnéséről szól, hanem arról, hogy az egymással vitában álló vallási közösségek bizonyos közjogi kérdésekben közös érdeket fedeztek fel. A politikai kompromisszumot az önálló intézmények megőrzésének vágya tette lehetővé.

Az 1917-es holland politikai megállapodás, amelyet gyakran pacificatie néven említenek, döntő állomást jelentett. Az oktatási finanszírozás kérdésében a felekezeti és a közoktatási intézmények közötti új egyensúly megteremtése összekapcsolódott a választójog és a választási rendszer átalakításával. A felek saját fő céljaik érdekében olyan csomagmegállapodást kötöttek, amely az egész politikai rendszer működését befolyásolta. A holland példa jól mutatja, hogy a

felekezeti politika egyszerre alakíthat ki tartós társadalmi választóvonalakat és olyan tárgyalási rendet, amely ezek kezelését intézményesíti.

A társadalom felekezeti és világnézeti tagolódását később az oszloposodás fogalmával írták le. A katolikus, protestáns, szocialista és liberális környezetben működő intézmények részben párhuzamos társadalmi világot alkottak. Az emberek újságot olvastak, iskolát választottak, szakszervezetbe léptek, biztosítást kötöttek vagy sportegyesülethez csatlakoztak gyakran ugyanazon világnézeti közösség keretében. Ez az intézményes tagolódás erősítette a közösségi részvételt, ugyanakkor korlátozhatta a különböző táborok közötti mindennapi érintkezést. A politikai vezetők együttműködése ezért gyakran olyan társadalomban zajlott, amelynek csoportjai a hétköznapokban viszonylag elkülönültek egymástól.

A belga és holland felekezeti rendszerek egyik ellentmondása abból fakadt, hogy demokratikus részvételt biztosító szervezeteket építettek, miközben saját intézményeiken belül gyakran hierarchikus viszonyokat őriztek meg. A papok, lelkészek és világi tekintélyek befolyása erős maradhatott, a pártoknak azonban a választási versenyben alkalmazkodniuk kellett

a szélesebb társadalmi igényekhez. A szavazójog kiterjesztése, a munkásság politikai belépése és a nők fokozatos emancipációja olyan helyzeteket eredményezett, amelyekre az egyházi tanításból nem vezethető le egyetlen kész politikai válasz. A pártvezetők döntéseit társadalmi erőviszonyok és intézményi alkuk is meghatározták.

A második világháborút követően a két ország kereszténydemokrata pártjai más politikai nyelvet és szervezeti formát alakítottak ki. Belgiumban az egységes katolikus párti hagyomány a keresztényszociális pártban élt tovább, Hollandiában pedig később több keresztény politikai szervezet egyesülési folyamata vezetett a CDA megszületéséhez. A felekezeti beágyazottság csökkenése idővel mindkét helyen meggyengítette a hagyományos választói hűséget, miközben a korábban kialakított tárgyalási és kompromisszumos politikai kultúra tartós hatást gyakorolt a demokratikus intézményekre.

Belgium és Hollandia tapasztalata a kereszténydemokrácia értékelésében azért lényeges, mert megmutatja a vallási politika mindennapi társadalmi gyökereit. Az egyházi iskoláért folytatott küzdelem önmagában nem magyarázza meg egy évszázados politikai tábor fennmaradását. Ehhez az is

kellett, hogy a felekezeti identitás intézményekben, munkásszervezetekben és helyi kapcsolatokban öltsön testet, s hogy a pártok képesek legyenek ezeket a szervezett érdekköröket a parlamentben képviselni. A későbbi szekularizáció éppen ezt a szoros társadalmi kapcsolatrendszert bontotta meg, így a kereszténydemokrata pártok válsága nem érthető meg pusztán a vallásosság számszerű csökkenéséből.

HÁTTÉRGYÁR

VII. Ausztria: keresztényszociális reform és antiszemitizmus

A Habsburg Monarchia utolsó évtizedeinek Bécse sajátos politikai laboratóriummá vált. A gyors városnövekedés, a polgárosodás, a vidékről érkező népesség, az iparosodás és a modern tömegsajtó egyszerre alakította át a társadalmi életet. A liberális városi vezetés ellen sokféle elégedetlenség gyűlt össze: a kisiparosok és kereskedők a nagyvállalkozások térnyerésétől tartottak, a városi alsó középrétegek drágulást és bizonytalanságot tapasztaltak, a katolikus csoportok pedig a közélet vallási jellegének visszaszorulását sérelmezték. A keresztényszociális mozgalom ebből az összetett társadalmi környezetből emelkedett ki, és kezdettől többféle politikai indulatot kapcsolt össze.

Karl Lueger, a mozgalom legismertebb vezetője, rendkívüli érzékkel alkalmazkodott a tömegpolitika új eszközeihez. Nem volt kizárólag hagyományos katolikus konzervatív politikus: megszólította a városi kisembereket, a kiskereskedőket, a hivatalnokokat és a gazdasági modernizációtól fenyegetett társadalmi

csoportokat. Politikai nyelve gyakran a nép érdekeinek és a városi hatalmat birtokló eliteknek a szembeállítására épült. A keresztényszociális irányzat ezzel sikeresen lépett túl a szűk egyházi érdekek képviseletén, s a katolikus társadalmi háttérből szélesebb, városi politikai mozgalmat épített.

A mozgalom azonban súlyos erkölcsi és politikai ellentmondást hordozott. Lueger antiszemita retorikát alkalmazott, amely a gazdasági és társadalmi változásokért a zsidó lakosságot, illetve a zsidóként azonosított pénzügyi és sajtóbeli szereplőket tette felelőssé. Ez a gondolkodás a valós gazdasági konfliktusokat etnikai-vallási ellenségképpel kapcsolta össze, és a kirekesztés nyelvét a választási politikában hasznosította. Az antiszemitizmus nem tekinthető a keresztény szociális tanítás szükségszerű következményének, de a bécsi keresztényszociális mozgalom történetéből sem hagyható ki mellékes retorikai túlzásként. A tömegbefolyás növelésének egyik tudatos politikai eszközévé vált.

A keresztényszociális szerveződésben papok és világi katolikus aktivisták egyaránt jelen voltak. A szociális reformok iránti érdeklődés kapcsolatban állt a korabeli katolikus társadalmi gondolkodással, amely a

liberalizmus gazdasági individualizmusával és a forradalmi szocializmussal szemben egyaránt alternatívát keresett. A mozgalom soraiban azonban az egyházi elkötelezettség és a nacionalista, antiszemita nézetek nem mindig különültek el világosan. A történeti megítéléshez fontos éppen ezért megkülönböztetni a pápai szociális tanítás normatív állításait, a párt meghirdetett programját és vezetőinek tényleges politikai gyakorlatát.

Lueger 1897 és 1910 között Bécs polgármestereként működött. Várospolitikájában a közszolgáltatások önkormányzati kézbe vétele és a városi infrastruktúra fejlesztése fontos szerepet kapott. A gázellátás, a közlekedés és más kommunális szolgáltatások kérdésében a kereszténységi vezetés aktív önkormányzati gazdaságpolitikát folytatott. Ez megkülönböztette a mozgalmat a laissez-faire liberalizmus egyes korabeli változataitól, és a közérdekre hivatkozó városi reformpolitikát a kereszténységi identitás részévé tette. Az önkormányzati teljesítmény azonban nem semlegesítette a politikai kirekesztés problémáját; a kettő ugyanannak a történeti pályának a része.

HÁTTÉRGYÁR

A keresztényszociális mozgalom társadalmi bázisa jelentősen különbözött a német Centrumétól. A német párt főként a katolikus kisebbség állammal szembeni közjogi védelméből indult ki, míg Bécsben a városi társadalom belső átalakulása és a liberalizmussal szembeni populáris tiltakozás került előtérbe. Az osztrák mozgalom ezért a katolikus szóhasználatot eltérő politikai célokra fordította le. A két modell összevetése megmutatja, hogy közös felekezeti és társadalmi tanításbeli gyökerekből jelentősen eltérő politikai kultúra is kialakulhatott.

Az első világháború és a Monarchia felbomlása új környezetet teremtett. A keresztényszociális politikusok az osztrák köztársaság egyik meghatározó erejévé váltak, miközben a szociáldemokrata mozgalom különösen Bécsben erős társadalmi és önkormányzati bázist épített. Az ország politikai megosztottsága a két nagy tábor közötti küzdelemben éleződött ki. A keresztényszociális vezetés a vidéki katolikus közösségekre, polgári csoportokra és az egyházi szervezeti kapcsolatokra támaszkodott, míg a szociáldemokraták a szervezett munkásságban és a fővárosban rendelkeztek különösen erős támogatással.

HÁTTÉRGYÁR

Az 1920-as évek osztrák politikájában a parlamentáris intézmények működése egyre gyakrabban ütközött a pártokhoz kötődő társadalmi táborok közötti bizalmatlanságba. A politikai erőszak és a félkatonai szerveződés megerősödése a demokratikus verseny feltételeit is veszélyeztette. A keresztényszociális vezetők egy része a rend és a társadalmi egység védelmére hivatkozva a parlamenti többpártrendszer szűkítésében kereste a megoldást. Mások a demokratikus kompromisszum lehetőségeit hangsúlyozták, de a politikai rendszer fokozatosan elveszítette ellenálló képességét a tekintélyelvű kezdeményezésekkel szemben.

Engelbert Dollfuss kancellár 1933-ban a parlamenti eljárási válságot arra használta, hogy a kormányzást a rendes parlamenti működéstől egyre inkább függetlenítse. Az ezt követő hónapokban fokozatosan korlátozták a pártpolitikai szabadságot, a szociáldemokrata szervezetek ellen felléptek, és a politikai pluralizmus felszámolásának irányába mozdultak el. Az 1934-es polgárháborús összecsapások és az új alkotmány nyomán létrejött rendszer a korporatív társadalomeszméből és a katolikus politikai nyelvből is merített igazolást. Ez azonban nem teszi a

HÁTTÉRGYÁR

katolikus szociális tanítást azonosíthatóvá a Dollfuss-rendszerrel. A döntő kérdés az, hogyan használták fel a keresztény társadalmi gondolkodás egyes elemeit egy autoriter berendezkedés legitimálására.

A Quadragesimo anno 1931-es megjelenése meghatározó az osztrák összefüggésben. XI. Piusz enciklikája a társadalmi rend reformját, a szubszidiaritást és a gazdasági hatalom koncentrációjának bírálatát hangsúlyozta. A korporatív gondolatnak a korabeli katolikus diskurzusban több jelentése is volt, a szakmai együttműködés és a társadalmi béke elképzeléseitől az államilag szervezett hivatásrendekig. A demokratikus önszerveződés és az állam által felügyelt kényszerszervezetek közötti különbség alapvető. Ausztriában a korporatív nyelvezetet egy olyan államrend is igénybe vette, amely nem biztosította a szabad pártverseny feltételeit.

A Dollfuss utáni rendszer Kurt Schuschnigg vezetése alatt is fenntartotta autoriter jellegét. Az osztrák függetlenség megőrzésének igénye ugyanakkor valódi geopolitikai konfliktust teremtett a hitleri Németországgal. A két tényt nem szabad összemosni: a nemzetiszocialista bekebelezéssel szembeni fellépés

fontos történeti körülmény, de nem alakította visszamenőleg demokratikussá az osztrák rendszer belpolitikai intézményeit. Az 1938-as Anschluss a független osztrák államiságot is felszámolta, új korszakot nyitva a katolikus politikai szereplők és társadalmi szervezetek történetében.

Az osztrák történet hosszú távú következménye az volt, hogy a második világháború után a kereszténydemokrata politikai hagyományt új intézményi keretben kellett újjászervezni. Az 1945-ben megalapított Osztrák Néppárt a kereszténységből is merített, de a köztársaság megújításának körülményei másfajta politikai alkalmazkodást követeltek. A későbbi nagykoalíciós és társadalmi partnerségi modell részben éppen a két világháború közötti politikai összeomlás tanulságaira adott választ. Az osztrák kereszténydemokrácia demokratikus újjáalakulását ezért nem lehet elválasztani a korábbi tekintélyelvű kísérlet súlyos örökségétől.

Az osztrák eset a könyv fő kérdésére különösen összetett választ ad. A kereszténységi mozgalom valós társadalmi problémákra keresett gyakorlati megoldásokat, városi reformokat hajtott végre, és a katolikus társadalomszervezés jelentős politikai erővé

vált. Ugyanakkor az antiszemita mozgósítás, a politikai ellenfél erkölcsi kizárása és az autoriter berendezkedés támogatása súlyosan szembekerült az egyetemes emberi méltóságra épülő keresztény erkölcsi követelményekkel. E történet elemzése csak akkor lehet hiteles, ha a szociális reformok eredményeit és a politikai kirekesztés következményeit egyaránt komolyan veszi.

HÁTTÉRGYÁR

VIII. Luigi Sturzo és az olasz Néppárt kísérlete

Az olasz politikai katolicizmus fejlődését sokáig meghatározta az a konfliktus, amely az egységes olasz állam létrejötte és a pápai állam világi hatalmának megszűnése körül bontakozott ki. Róma 1870-es elfoglalását követően a pápaság és az olasz állam viszonya rendezetlen maradt, s a katolikusok parlamenti részvételének kérdése az egyházi politika egyik legvitatottabb ügyévé vált. A non expedit néven ismert tilalmi irányzat hosszú időn keresztül korlátozta a katolikus politikai részvételt az országos választásokon. Közben azonban a katolikus társadalmi egyesületek, szövetkezetek, helyi politikai kezdeményezések és munkásszervezetek fokozatosan új társadalmi erőt hoztak létre.

Az olasz egyházi vezetés és a katolikus világi mozgalmak viszonya nem alakult egységesen. Voltak olyan körök, amelyek a katolicizmus politikai jelenlétét elsősorban a világi állammal szembeni védekezésként képzelték el; mások egy szociális reformokat vállaló és választási felelősséget viselő szervezet létrehozását kívánták. A Rerum novarum megjelenése különösen a

munkások helyzete és a katolikus társadalmi cselekvés kérdéseiben adott új ösztönzést. Az egyesületi szerveződés tapasztalata arra is rámutatott, hogy a helyi katolikus politikusok sokszor olyan gyakorlati ügyekről — hitelszövetkezetekről, földbérleti viszonyokról, közigazgatásról — döntöttek, amelyekre az egyházi hierarchia nem adott közvetlen pártpolitikai útmutatást.

Luigi Sturzo szicíliai pap és politikus ebből a világból emelkedett ki. Caltagirone városának önkormányzati életében szerzett tapasztalatai meggyőzték arról, hogy a katolikus társadalmi gondolkodásnak a helyi közigazgatásban és a demokratikus képviseletben is meg kell jelennie. Számára a politikai katolicizmus gyakorlati programja összekapcsolódott a helyi autonómiával, a szociális reformokkal és az államhatalom korlátozásával. Nem tartotta elegendőnek, hogy a katolikus választók alkalomszerűen egy-egy, az egyház számára kedvező konzervatív jelöltet támogassanak. Önálló világi politikai szervezetben gondolkodott, amely keresztény ihletésű, de nem a püspökök közvetlen irányítása alatt működő pártként lép fel.

Az első világháború végén Olaszország politikai rendszere súlyos válságba került. A háborús veszteségek, a társadalmi elégedetlenség, az infláció, a leszerelt

katonák helyzete és a földkérdés egyaránt növelte a régi liberális elit iránti bizalmatlanságot. A szocialista mozgalom megerősödése és az ipari konfliktusok kiéleződése sok katolikus politikust arra ösztönzött, hogy a közéletben önálló szervezett erőt hozzon létre. A társadalmi igények ugyanakkor távolról sem voltak egyneműek: az agrárkörzetekben a földhasználat és a birtokviszonyok, az iparvidékeken a bérek és a munkaszervezés, a városokban a közszolgáltatások és a megélhetési költségek kerültek előtérbe.

1919 januárjában Sturzo vezetésével megalakult a Partito Popolare Italiano, az Olasz Néppárt. A párt alapító felhívása a szabadokhoz és erősekhez fordult, s a politikai részvételt szélesebb állampolgári kör számára kívánta megnyitni. A párt katolikus ihletésű volt, mégis hangsúlyozta a politikai önállóságot. E különbség döntő: az egyház tanítása értékorientációt és társadalmi ösztönzést adhatott, de a konkrét törvényhozási kompromisszumokért a politikai pártnak kellett felelősséget vállalnia. A PPI ilyen értelemben az egyházi intézményekhez lojális, de tőlük szervezetileg elkülönülő modern párt megteremtésére tett kísérletet.

Sturzo programjában fontos helyet kaptak a helyi önkormányzatok jogai, a közigazgatás decentralizálása, a

HÁTTÉRGYÁR

választási rendszer demokratizálása, a szervezkedési szabadság és a társadalmi reformok. A parasztságot érintő problémákra a földreform és a mezőgazdasági együttműködés lehetőségeit is mérlegelték, miközben a tulajdonjog teljes felszámolását elutasították. A munkásság számára a szociális védelem és a szervezkedés jelentett fontos programelemet. A párt társadalompolitikája tehát a katolikus tanításból kiindulva kívánt középutat keresni a korabeli liberalizmus és a forradalmi szocializmus között, bár e középút tartalmáról a párton belül is viták folytak.

Az 1919-es parlamenti választásokon a PPI jelentős támogatást szerzett, és a háború utáni olasz pártrendszer egyik meghatározó szereplőjévé vált. A régi liberális kormányzati modell nehézségeit azonban a néppárt belépése nem oldotta meg. Az arányos képviselet és a több erős párt jelenléte új koalíciós tárgyalásokat követelt, miközben a társadalmi konfliktusok sok esetben a parlamenten kívül zajlottak. Az új katolikus néppártban különböző társadalmi szárnyak kerültek egymás mellé: voltak közöttük demokratikus reformerek, szociálisan érzékeny szervezők és rendpárti konzervatívok is. E belső sokszínűség egyszerre jelentett erőt és politikai sérülékenységet.

HÁTTÉRGYÁR

A fasizmus felemelkedése alapvetően megváltoztatta a keresztény pártpolitika mozgásterét. Benito Mussolini mozgalma a háború utáni elégedetlenségre, a kommunizmustól való félelemre, a nacionalista radikalizmusra és a politikai erőszakra épített. A földbirtokosok és ipari szereplők egy része a fasiszta osztagok fellépésében a szocialista szervezetekkel szembeni védelmet látott, miközben a demokratikus intézmények elleni támadások fokozatosan erősödtek. A katolikus világ reakciója megosztott maradt: a keresztény politikusok egy része felismerte a szabadságjogokra leselkedő veszélyt, mások az antikommunista ígéretek miatt hajlandók voltak együttműködni Mussolinivel.

Sturzo a fasiszta politikával szemben mind határozottabban a parlamenti autonómia és a pluralizmus védelmét képviselte. Saját pártjában azonban nem rendelkezett minden kérdésben egységes támogatással, és a Vatikán politikai megfontolásai sem estek egybe az övéivel. A katolikus egyházi vezetés számára a pápaság és az olasz állam viszonyának rendezése, az egyházi intézmények biztonsága és a szocializmussal szembeni fellépés meghatározó szempontnak számított. E tényezők hozzájárultak ahhoz,

HÁTTÉRGYÁR

hogy Sturzo politikai helyzete 1923-ra meggyengült, s végül visszavonult a párt vezetésétől. Később emigrációba kényszerült, miközben az olasz fasizmus fokozatosan felszámolta az önálló pártpolitikai versenyt.

A PPI felbomlása és a diktatúra megszilárdulása súlyos kérdést vet fel az egyházi érdekérvényesítés és a demokratikus elvek kapcsolatáról. A katolikus egyházi intézmények számára rövid távon előnyösnek tűnő megállapodások nem feltétlenül védték a katolikus politikai autonómiát. A Lateráni egyezmények 1929-ben rendezték az olasz állam és a Szentszék korábbi területi és jogi konfliktusainak jelentős részét, miközben a fasiszta állam belpolitikai tekintélyuralma fennmaradt. A megállapodásból ezért nem következett a politikai szabadságjogok helyreállítása, és a kereszténydemokrata pártszerveződés sem folytathatta működését szabad versenyben.

Sturzo politikai gondolkodása több olyan elemet tartalmazott, amely a második világháború utáni kereszténydemokráciában új jelentőséget kapott. A pártok önállósága, a vallási ihletés és a politikai felelősség különválasztása, az önkormányzatiság, a társadalmi igazságosság és az alkotmányos pluralizmus az új demokratikus környezetben ismét előtérbe

kerülhetett. A kapcsolatot azonban nem célszerű egyetlen egyenes fejlődési vonalként bemutatni: az 1943 után újjáalakuló olasz kereszténydemokráciára a fasizmus tapasztalata, az ellenállás és a világháború is döntő hatást gyakorolt. Alcide De Gasperi politikai generációja az elődök örökségét már egy gyökeresen megváltozott történeti környezetben értelmezte.

Az olasz néppárt kísérlete a kereszténydemokrácia történetének egyik kulcsfontosságú fejezete, mert világossá teszi a politikai katolicizmus belső választási lehetőségeit. A vallási hagyományból kiinduló mozgalom a parlamentáris demokrácia, a társadalmi reform és a politikai pluralizmus irányába is fejlődhetett, de a diktatúrával kötött intézményi kompromisszumok és az antikommunista félelmek más irányba is vezethették. Sturzo története ezért az önálló keresztény politikai felelősség megteremtéséről és annak korlátairól szól. A későbbi európai kereszténydemokrata vezetők pályáját csak akkor érthetjük meg, ha ezt a korai tapasztalatot is figyelembe vesszük.

HÁTTÉRGYÁR

IX. A keresztény pártok az első világháború után

Az első világháború végére az európai politikai katolicizmus egészen más környezetben találta magát, mint amelyben az előző század felekezeti szervezetei létrejöttek. A birodalmak felbomlása, a választójog kiterjesztése és a háborús veszteségek átformálták a társadalmi tekintély forrásait. A régebbi egyházi pártoknak többé nem volt elég iskolák és egyesületek védelmére hivatkozniuk. Meg kellett mondaniuk, miként kívánják kezelni az inflációt, a földkérdést, a munkanélküliséget és a frontokról hazatért milliók helyzetét. A keresztény politika súlypontja ettől kezdve egyre inkább a kormányzás és a tömeges képviselet felé helyeződött.

A háború előtt kialakult szervezeti hálózat sok helyen előnynek bizonyult. A plébániákhoz kapcsolódó társaskörök, a keresztény szakszervezetek, a gazdaegyletek és a katolikus sajtó már rendelkeztek azzal az infrastruktúrával, amelyet a modern választási küzdelem megkövetelt. Ugyanakkor éppen e sokféle szervezet együttélése tette nehézzé az egységes program kialakítását. A munkás számára a tisztességes bér és a

HÁTTÉRGYÁR

biztos állás, a kisbirtokosnak a hitel, a polgári középrétegnek az adóteher és az iskola, a püspöki karnak az egyházi autonómia volt elsőrendű kérdés. Az a párt, amely mindegyikük szavazatát meg akarta szerezni, a saját táborán belül is állandó egyeztetésre kényszerült.

A Német Birodalom bukásakor a Centrum addigra több évtizedes parlamenti tapasztalattal rendelkezett. A weimari köztársaság kormányzásában való részvétel ezért nem kizárólag taktikai alkalmazkodás volt: a párt a köztársasági intézmények egyik fontos támaszává vált, még ha soraiban eltérő nézetek éltek is a monarchia örökségéről és a modern demokráciáról. Matthias Erzberger a fegyverszünet és a pénzügyi reformok időszakában olyan politikai felelősséget vállalt, amelyért a nacionalista jobboldal heves támadásainak céltáblájává vált. 1921-es meggyilkolása arra figyelmeztetett, hogy az új rend megvédése személyes veszélyeket is jelentett. A Centrum részt vett olyan koalíciókban, amelyekben protestáns liberálisok és szociáldemokraták is jelen voltak, s ezzel túllépett a felekezeti önvédelem korábbi mintáján.

Az olasz helyzetnek más volt a ritmusa. Az 1919-ben Luigi Sturzo kezdeményezésére megalakult Néppárt eleve azt állította, hogy a katolikus társadalmi indíttatás

összeegyeztethető a modern politikai pluralizmussal. A párt nem kívánt az egyházi hierarchia parlamenti tagozataként működni. A paraszti érdekképviselet, a közigazgatási decentralizáció és a társadalmi reformok önálló politikai programot alkottak. Ezzel szemben a háború utáni erőszak, a gyárfoglalások, a földkonfliktusok és a szocialista forradalomtól való félelem gyorsan szűkítették a mérsékelt parlamenti kompromisszum esélyeit. A néppárti táboron belül is megjelentek azok, akik Benito Mussolini mozgalmát a rend helyreállításának eszközének vélték.

A katolikus választók politikai magatartását nem lehet minden országban azonos irányba állítani. Belgiumban a katolikus társadalmi szerveződés az iskolarendszer, a munkaadók és a munkásság tartós intézményi kapcsolataira épült. Hollandiában a katolikus és protestáns szervezetek párhuzamos társadalmi világokat hoztak létre, amelyekben a politikai hovatartozás az oktatási, sajtó- és egyesületi kötődésekhez kapcsolódott. Ausztriában a kereszténységszociális politika a monarchia megszűnése után egy rendkívül megterhelt, területileg összezsugorodott államban kereste új feladatát. A különböző nemzeti tapasztalatokat nem lehet egyetlen katolikus stratégia megvalósulásaként leírni.

HÁTTÉRGYÁR

A szélesebb választójog átalakította a nők helyzetét is. A katolikus nőegyesületek sok országban már a választójog kiterjesztése előtt komoly oktatási, jótékonysági és szociális munkát végeztek. A pártok választási szervezeteiben végzett munkájuk a tömegpárt egyik fontos bázisává vált. A női politikai részvételről vallott kereszténydemokrata elképzelések ugyanakkor gyakran a családi szerepek hagyományos értelmezéséhez kötődtek. E kettősség a század közepéig, sőt később is meghatározta a pártok társadalompolitikai vitáit.

A katolikus szociális gondolkodás által hirdetett osztályok közötti együttműködés egyszerre kínált alternatívát és rejtett magában feszültséget. A keresztény munkásszervezetek a marxista osztályharc elutasítása mellett is követelhettek kollektív szerződéseket, betegbiztosítást és a munkahelyi önkény korlátozását. A konzervatív gazdasági szereplők viszont ugyanennek az eszmei hagyománynak a magántulajdont és a társadalmi rendet hangsúlyozó részét emelték ki. Amíg a gazdasági helyzet lehetővé tette a fokozatos reformot, a belső kompromisszum fenntartható maradt; gazdasági válság idején mindkét oldal úgy érezhette, hogy a párt eltávolodik eredeti küldetésétől.

HÁTTÉRGYÁR

A keresztény pártok antikommunizmusa fontos összetartó erő lett, de történeti szempontból veszélyes volna minden antikommunista döntésüket azonosként kezelni. Egy demokratikus szociáldemokrata koalíció fenntartása, egy konzervatív rendpárti kormány támogatása és egy diktatórikus mozgalom eltűrése eltérő erkölcsi és intézményi következményekkel járt. A húszas években számos szereplő úgy vélte, hogy a bolsevik forradalom megismétlődése mindennél nagyobb veszély. E félelem segít megérteni azokat a döntéseket, amelyek később a parlamentáris rendszer lebontásához vezettek, de önmagában nem igazolja őket.

A korszak egyik alapvető kérdése ezért a politika önállóságára vonatkozott. A katolikus társadalmi szervezetek vezetői hívő emberek voltak, ám választási sikereik után már nem csak lelkiismereti vagy felekezeti ügyekben kellett határozniuk. Költségvetési megszorításokról, sztrájkokról, a rendőri fellépés határairól és külpolitikai szövetségekről döntöttek. A katolikus egyházi vezetés sem rendelkezett ezekre minden helyzetben alkalmazható gyakorlati válasszal. Minél inkább modern párttá vált a politikai katolicizmus, annál nyilvánvalóbb lett a lelkipásztori tekintély és a választói felhatalmazás közötti különbség.

HÁTTÉRGYÁR

Az 1929-ben kezdődő világgazdasági válság ezt a fejlődést súlyosan megzavarta. A munkanélküliség és a pénzügyi összeomlás sokak szemében a pártpolitikai egyezkedés kudarcát bizonyította. Ahol a demokratikus intézmények gyengék voltak, ott a társadalmi békét ígérő tekintélyuralmi mozgalmak választókat vontak el a mérsékelt keresztény politikától. A kereszténydemokrata örökség megértéséhez ezért egyaránt hozzá tartozik a demokratikus intézmények védelme és annak vizsgálata, hogy a rend, a nemzet és a vallás jelszavai miként válhattak az alkotmányos szabadság elleni politika igazolásává.

HÁTTÉRGYÁR

X. XI. Piusz és a Quadragesimo anno

1931. május 15-én XI. Piusz pápa negyven évvel XIII. Leó Rerum novarum kezdetű enciklikája után új társadalmi körlevéllel fordult a katolikus világhoz. A Quadragesimo anno megszületésének időpontja meghatározó: a nagy gazdasági világválság idején tömegek veszítették el megélhetésüket, miközben a liberális gazdasági berendezkedés és a parlamentáris kormányzás tekintélye számos országban megrendült. A dokumentum a társadalmi rend újjáépítését sürgette, és olyan nyelvet kínált a katolikus szereplőknek, amelyen a tulajdon, a munka és az állam feladatairól a korábbi évtizedeknél részletesebben lehetett vitatkozni.

Az enciklika egyik alapvető állítása szerint a magántulajdonnak egyszerre van egyéni és társadalmi vonatkozása. A tulajdonjog nem válhat korlátlan önérdekké, mert a javak felhasználását a közjó is meghatározza. Ugyanakkor a pápa elutasította a magántulajdon teljes felszámolásának programját. A két véglet közötti mozgástér gyakorlati szempontból fontos volt a keresztény politikai pártoknak: megőrizhették kötődésüket a kisvállalkozói, gazda- és polgári

HÁTTÉRGYÁR

középrétegekhez, miközben indokolhatták a munkavédelem, a szociális biztosítás vagy a gazdasági hatalom ellenőrzésének reformjait.

A munka méltósága a szövegben önálló erkölcsi tételként jelenik meg. A bérviszony nem kizárólag két fél szabad megállapodásának következménye, hanem az emberi életfeltételekkel összefüggő társadalmi kapcsolat. Az igazságos bér mérlegelésénél számít a munkavállaló és családja megélhetése, a vállalkozás működőképessége, valamint a gazdaság egészének állapota. Ez nem jelentett automatikus támogatást valamely konkrét párt bérpolitikai javaslatához. Azt azonban egyértelművé tette, hogy a szegénység és a kiszolgáltatottság nem intézhető el azzal, hogy a szerződést formálisan önkéntesen kötötték meg.

A Quadragesimo anno nevéhez különösen szorosan kapcsolódik a szubszidiaritás elve. A pápa amellett érvelt, hogy a nagyobb és magasabb szintű közösségek ne sajátítsák ki azokat a feladatokat, amelyeket kisebb közösségek megfelelően képesek ellátni. Az állami beavatkozást ez az elv nem zárja ki; feladata a segítségnyújtás és az igazságos feltételek megteremtése, nem pedig minden társadalmi tevékenység központi igazgatása. Később a kereszténydemokrata gondolkodók

HÁTTÉRGYÁR

ezt az elvet a család, a helyi önkormányzatok, az érdekképviseletek és végül az európai integráció kapcsán is alkalmazták. Az ilyen későbbi értelmezéseket azonban el kell különíteni az 1931-es szöveg eredeti történeti környezetétől.

A pápa elítélte a gazdasági hatalom veszélyes koncentrációját is. A verseny szabadságát nem tekintette alkalmasnak arra, hogy önmagában biztosítsa a társadalom igazságos rendjét. Különösen aggasztónak tartotta, hogy a tőke és a hitel ellenőrzése egyes szereplők kezében túlzott befolyást halmozhat fel. Ez a bírálat a katolikus társadalmi tanítás antikapitalista hangjait erősítette, de nem vonta maga után a piacgazdaság egészének elutasítását. A későbbi kereszténydemokrata gazdaságpolitika éppen ebben a kettősségben talált mozgásteret: elismerte a vállalkozás és a magántulajdon szerepét, ugyanakkor korlátozni kívánta azok társadalomromboló következményeit.

A dokumentum legtöbbet vitatott része a foglalkozási és hivatásrendi szerveződés kérdése. XI. Piusz a merev osztályszembenállás meghaladását és a különböző gazdasági szereplők együttműködését sürgette. A korabeli olasz fasiszta korporatív intézmények tárgyalásakor ugyanakkor maga is jelezte annak

veszélyét, hogy az állam a szabad társadalmi kezdeményezések helyére léphet, és az érdekképviseletet politikai célokra használhatja fel. Ez a fenntartás döntő jelentőségű: a katolikus hivatásrendi gondolkodás és a diktatúrák államilag ellenőrzött korporációs rendszere nem azonos fogalom, még ha bizonyos szavakat és szervezeti elképzeléseket közösen használtak is.

A két világháború közötti politikában e különbségtétel azonban gyakran elmosódott. Egyes keresztény politikusok a hivatásrendiséget a munkások és munkaadók közötti békés megállapodás eszközének tekintették, mások a versengő politikai pártok és a független szakszervezetek felszámolásának igazolását olvasták ki belőle. A történésznek ezért mindig azt kell vizsgálnia, hogy egy konkrét államban volt-e szabad társulás, választott képviselet, valódi kollektív alku és jogorvoslati lehetőség. Ugyanaz a közösségi együttműködést hirdető retorika egészen eltérő politikai intézményeket fedhetett.

Az enciklika a keresztény politikusok számára erkölcsi irányelveket kínált, de nem alkotott parlamenti választási programot. Nem határozta meg a költségvetési tételeket, az adórendszer pontos arányait vagy a munkajog egyes paragrafusait. A politikai döntés felelősségét így a világi

szereplőknek kellett vállalniuk. Amikor későbbi pártok a szubszidiaritásra hivatkozva csökkentették az állam szerepét, vagy a szolidaritásra hivatkozva bővítették a szociális szolgáltatásokat, mindkét álláspont értelmezhette a katolikus tanítás valamelyik hangsúlyát. A hivatkozás önmagában nem bizonyította, hogy az adott intézkedés megfelelt a tanítás egészének.

A körlevél antiszocialista megállapításait szintén az adott korszakban kell olvasni. XI. Piusz élesen bírálta a marxista osztályharcot és az ateista kommunizmust, ugyanakkor a társadalmi igazságtalanságok megszüntetését elengedhetetlen feladatnak tartotta. A szocializmussal szembeni határozott teológiai és filozófiai különbségtétel nem jelentette azt, hogy a munkáskérdés tárgyában minden követelését elutasította volna. A későbbi kereszténydemokrata és szociáldemokrata pártok között lehetségessé váló együttműködés egyik előfeltétele éppen annak felismerése volt, hogy a társadalmi intézkedések gyakorlati tartalmáról egymással eltérő világnézetű szereplők is megállapodhatnak.

A Quadragesimo anno értékelésének mércéje ezért kettős. Egyrészt jelentős lépés volt a katolikus társadalmi tanítás korszerűsítésében, mert a piac és az állam

viszonyáról, a társadalmi igazságosságról és a köztes szervezetekről intézményes kérdéseket vetett fel. Másrészt születésének időszaka olyan politikai szókészletet tett népszerűvé, amelynek egy részét tekintélyelvű mozgalmak sajátították ki. A kereszténydemokrácia későbbi történetében nem lehet megkerülni a kérdést, hogy a pápai tanításból mely elemek segítették a demokratikus társadalomszerveződést, és mely értelmezések tették könnyebbé a szabadságjogok háttérbe szorítását.

HÁTTÉRGYÁR

XI. Keresztény politika és tekintélyuralom

A két világháború közötti Európa története súlyos próba elé állítja azt az elképzelést, hogy a keresztény pártok szükségképpen a demokratikus alkotmányosság védelmezői. Voltak katolikus politikusok, akik a jogállam és a pluralizmus mellett köteleződtek el, mások a parlamenti vetélkedést a nemzeti egység és az erkölcsi rend akadályának tekintették. Az eltérő utak magyarázatához a társadalmi támogatottságot, a pártok szervezeti örökségét, a kommunizmustól való félelmet és az egyházi vezetők döntéseit együtt kell vizsgálni. Egyetlen vallási hagyományból nem következett egyetlen politikai rendszer.

Olaszországban Mussolini 1922-es hatalomra jutása a katolikus politikai tér szétszakadását hozta. Luigi Sturzo Néppártja még parlamentáris keretek között kívánta képviselni a társadalmi reformot, de a fasiszta erőszak, a kormányzati nyomás és a katolikus elit megosztottsága aláásta a mozgásterét. A Vatikán és az olasz állam régóta fennálló konfliktusának rendezése különálló célként jelent meg, amelyet az egyházi diplomácia nem minden esetben kívánt egy párt sorsához kötni. Sturzo távozása a

HÁTTÉRGYÁR

párt éléről, majd emigrációja jól jelzi, milyen drágának bizonyult a politikai autonómia igénye egy erőszakos diktatúra kiépülésekor.

Az 1929-es lateráni egyezmények megszüntették a római kérdésként ismert, az olasz állam és a Szentszék között 1870 óta fennálló alapkonfliktust. A megállapodások létrehozták a Vatikánvárosi Államot és rendezték az egyház olaszországi jogállásának lényeges kérdéseit. A Szentszék szempontjából ez intézményi és diplomáciai eredmény volt. A fasiszta rendszer számára ugyanakkor jelentős belpolitikai legitimációt kínált. E két következményt egyszerre kell bemutatni: az egyházi intézmények jogainak biztosítása nem jelentette a rezsim valamennyi intézkedésének erkölcsi jóváhagyását, ám a politikai haszon, amelyet Mussolini a megegyezésből merített, történeti tényként nem hagyható figyelmen kívül.

Az olasz fasiszta állam és a katolikus egyesületi élet között a későbbiekben is konfliktusok támadtak. A rendszer a társadalmi nevelés és az ifjúság megszervezésének monopóliumára törekedett, ami az egyházi szervezetek önállóságát is veszélyeztette. XI. Piusz 1931-es Non abbiamo bisogno kezdetű enciklikája a katolikus akció elleni fellépésre válaszolt, és bírálta a

HÁTTÉRGYÁR

fasiszta állam túlterjeszkedését. A különböző időpontokban tett egyházi állásfoglalások miatt indokolatlan lenne akár töretlen együttműködésről, akár folyamatos ellenállásról beszélni. A kapcsolatot tárgyalások, kölcsönös engedmények és nyílt viták váltakozása jellemezte.

A német példa további kényelmetlen kérdéseket vet fel. A Centrum a weimari demokrácia kormányzati rendszerének meghatározó pártja volt, 1933 márciusában azonban képviselői megszavazták a felhatalmazási törvényt, amely alapvető szerepet játszott Hitler diktatúrájának jogi kiépítésében. A döntésre súlyos megfélemlítés és a politikai szabadság beszűkülése közepette került sor, s a párt vezetői bizonyos biztosítékokban is reménykedtek. Ez a körülmény elengedhetetlen a döntés megértéséhez, de nem teszi semmissé történeti következményét. A Centrum addigi parlamenti szerepével éles ellentétben saját szavazataival is hozzájárult az ellenőrző intézmények leépítéséhez.

A Szentszék és a náci Németország között 1933 júliusában megkötött birodalmi konkordátum a katolikus egyház működési kereteit próbálta jogilag rögzíteni. A tárgyalások körülményei és a pártpolitikai katolicizmus

HÁTTÉRGYÁR

felszámolása közötti kapcsolat a történetírás vitatott kérdése, ezért pontatlan lenne az eseményeket egyetlen szereplő szándékára visszavezetni. A megállapodás nem akadályozta meg, hogy a diktatúra az egyházi intézményekre is nyomást gyakoroljon. XI. Piusz 1937-ben a Mit brennender Sorge enciklikában bírálta a náci állam szerződésszegéseit és a fajelméleti államfelfogással összefonódó ideológiai törekvéseit.

A keresztény pártpolitika autoriter fordulatának legkidolgozottabb példája Ausztria lett. Az első köztársaságban a keresztényszociálisok és a szociáldemokraták közötti szembenállás nem maradt a parlamenti viták keretei között. Félkatonai szervezetek, utcai erőszak és az állami intézményekbe vetett bizalom meggyengülése kísérte a politikai versenyt. Engelbert Dollfuss kancellár 1933-ban a parlamenti működés válságát a törvényhozás háttérbe szorítására használta fel. Az 1934-es belháborús összecsapásokat követően megszilárduló rendszer megszüntette a többpárti demokratikus versenyt, és korporatív, tekintélyelvű berendezkedést épített ki.

Az osztrák Ständestaat önmagát keresztény és társadalmi rendként határozta meg. A katolikus tanításra történő hivatkozások jelentős szerepet játszottak politikai

nyelvében, de a keresztény szociális tanításból nem következett szükségképpen a parlament felszámolása vagy az ellenzék elnyomása. A döntő különbség az, hogy a társadalmi érdekek együttműködésének eszméje szabad szervezetek közötti megállapodásokat jelent-e, vagy a kormányzat által meghatározott és ellenőrzött köztestületeket. A keresztény elnevezés nem oldhatja fel ezt a különbséget, ahogy a tekintélyelvű gyakorlat sem törölheti el a mozgalom korábbi szociális reformjainak történetét.

A spanyol polgárháborúban a katolikus egyház jelentős részének támogatása Franco oldalán szintén összetett történet. A köztársasági területen tapasztalt súlyos egyházellenes erőszak és a vallásüldözés sokak számára közvetlen egzisztenciális fenyegetést jelentett. A nacionalista felkeléshez való csatlakozás azonban később egy hosszú életű diktatúra vallási igazolásának kérdését is felvetette. Fontos megkülönböztetni a vallásüldözés áldozatainak védelmét, a háborús oldalak politikai támogatását és a Franco-rendszer későbbi államegyházi struktúráját. E három történet összemosása eltüntetné az egyházon belüli különbségeket és a rendszerhez való viszony időbeli változásait.

HÁTTÉRGYÁR

A keresztény politika önkritikája a háború után éppen ezekből a tapasztalatokból táplálkozott. Az a felismerés, hogy a keresztény társadalmi rend jelszava önmagában nem véd meg az erőszakkal és a hatalmi önkénnyel szemben, a demokratikus intézmények újraértékeléséhez vezetett. A vallásszabadság, a kisebbségi jogok, az ellenzék törvényes működése és a szakszervezeti önállóság olyan kérdéssé vált, amelyben a pártok politikai hitelességét konkrét intézményi magatartásuk alapján lehetett megítélni. A demokratikus kereszténydemokrácia későbbi sikere így nem magyarázható a korábbi mozgalmak változatlan továbbélésével: jelentős tanulási folyamat és belső vita is szükséges volt hozzá.

HÁTTÉRGYÁR

XII. A második világháború és a keresztény ellenállás

A második világháború éveiben az európai keresztény politikai mozgalmak addigi szervezeti keretei sok helyen összeomlottak. A pártokat betiltották, vezetőik emigrációba kényszerültek, vagy a megszállás alatt csak személyes kapcsolataikra támaszkodhattak. Ez a kényszerű szétszóródás ugyanakkor új politikai együttműködésekhez vezetett. Katolikusok, protestánsok, liberálisok és szocialisták a diktatúrákkal szembeni ellenállásban olyan közös célokat ismerhettek fel, amelyek a korábbi felekezeti és osztályhatárokat részben háttérbe szorították. A háború után megszülető kereszténydemokrata néppártok számára ez a tapasztalat alapvető jelentőségű lett.

Nem volna pontos az egész egyházi világot az ellenállás oldalára helyezni. A püspöki karok, a szerzetesrendek, a világi katolikus szervezetek és az egyes hívek különböző döntéseket hoztak, és magatartásuk gyakran az adott ország megszállási helyzetétől függött. Voltak, akik zsidókat és politikai üldözötteket mentettek, mások az intézményes egyház túlélését tartották elsődlegesnek, s olyanok is akadtak,

akik a kollaboráció különböző formáit választották. Az ellenállás és az alkalmazkodás közötti határ olykor egyetlen ember életében is változott. A kutatás feladata ezeket az utakat megkülönböztetni, nem pedig utólag egységes erkölcsi arculatot kölcsönözni a közösségeknek.

Németországban a kereszténydemokrata újjászerveződés több forrásból táplálkozott. A régi Centrum és a katolikus munkásmozgalom egykori tagjai mellett protestáns konzervatívok és a náci rezsimmel szembefordult értelmiségiek is részt vettek az új politikai elképzelések kialakításában. A Kreisaui Kör keresztény és humanista gondolkodói az állam hatalmának korlátozását, a személy méltóságát és a társadalmi közösségek szerepét tárgyalták. E kör azonban nem tekinthető később egyetlen párt kész programbizottságának. Az ellenállási hálózatban különböző politikai elképzelések éltek egymás mellett, és a háború utáni pártalapítók csak részben építettek rájuk.

Konrad Adenauer pályája jól mutatja a folytonosság és a törés együttes jelenlétét. A kölni főpolgármesterként és a Centrum politikusaként ismert vezetőt a náci hatalomátvétel után eltávolították tisztségéből, a rendszerrel való konfliktusai pedig a háborús években is megmaradtak. Amikor 1945 után részt vett a CDU

szervezésében, saját korábbi közigazgatási és felekezeti tapasztalatait egy új, katolikusok és protestánsok előtt nyitott néppárti keretben hasznosította. Az új párt egyik tanulsága az volt, hogy a felekezetek külön-külön megszervezése tovább gyengítheti a demokratikus középerőt. A vallási örökség megtartása ezért felekezetek közötti politikai együttműködéssel társult.

Olaszországban a kereszténydemokrata újjászervezés szorosan kapcsolódott a fasizmus bukásához és a német megszállással szembeni ellenálláshoz. Alcide De Gasperi már az első világháború utáni néppárti politikában szerzett tapasztalatot, majd a fasizmus idején politikai üldözést szenvedett. A második világháború éveiben a katolikus politikai körökben új program fogalmazódott meg, amely a szabadságjogok és a társadalmi reformok összekapcsolását kereste. A későbbi Democrazia Cristiana számára a katolikus társadalmi hálózat komoly erőforrás maradt, de a párt egyúttal olyan köztársasági berendezkedés kialakításában vett részt, amelyben a politikai legitimitás forrása nem valamely egyházi megbízatás volt.

Franciaország sajátos helyzetet teremtett. A katolikus politikai hagyomány sokáig megoszlott a republikánus demokráciával megbékélő és azzal szemben bizalmatlan

irányzatok között. A megszállás és a Vichy-rendszer tapasztalata után a keresztény inspirációjú ellenállók egy része az új köztársaság demokratikus intézményeinek megerősítését tekintette céljának. A később megalakuló Mouvement républicain populaire társadalmi bázisa ezért más módon szerveződött, mint a német Centrum egykori felekezeti világa. A politikai katolicizmus itt a köztársasági elköteleződés és az európai együttműködés nyelvén igyekezett új helyet találni.

A második világháború egyik döntő morális kérdése a zsidóüldözés és a holokauszt volt. Az egyes keresztény szereplők helytállása mellett vizsgálni kell a korábban elterjedt keresztény antijudaizmust és azt a társadalmi közeget is, amelyben a modern antiszemitizmus politikai sikereket arathatott. A náci fajelmélet elítélése és a zsidó emberek tényleges védelme között sem mindig volt közvetlen megfelelés. A történeti értékeléshez helyi levéltári kutatások, mentési dokumentumok, egyházi megnyilatkozások és az üldözés konkrét körülményeinek összevetése szükséges. Az általánosított felmentés és a teljes közösségeket sújtó vádirat egyaránt elfedné az egyéni felelősséget.

A háború utáni demokráciafelfogás változását XII. Piusz 1944. december 24-i karácsonyi rádióüzenete jól

szemlélteti. A pápa a diktatórikus hatalom korlátozhatatlanságával szemben a polgárok részvételét, a hatalom bírálhatóságát és az emberi méltóságot állította előtérbe. Beszédében nem egyetlen köztársasági alkotmánytervezetet hirdetett meg, hanem a demokratikus működés erkölcsi feltételeit tárgyalta. Hangsúlyozta, hogy a polgárok nem lehetnek a hatalom néma tárgyai, és az állam rendje az emberi személy méltóságának tiszteletére épül. A tanítás ezzel fontos nyelvi és erkölcsi támaszt nyújtott azoknak, akik a katolikus társadalmi gondolkodást a háború utáni parlamentarizmussal kívánták összeegyeztetni.

A kereszténydemokrata újjászületés következő szakaszában a társadalmi és gazdasági kérdések kerültek előtérbe. A romokban heverő városok újjáépítése, a lakhatás, az élelmiszer-ellátás és az ipar működőképessége nem tűrt kizárólag elvi vitát. A demokratikus pártoknak olyan konkrét reformokat kellett ajánlaniuk, amelyek egyszerre biztosították a vállalkozás lehetőségét és a tömeges szegénységgel szembeni közösségi védelmet. A katolikus társadalmi tanításban régebb óta meglévő szolidaritás és közjó fogalma e helyzetben új tartalmat kapott. Az új kereszténydemokrácia sikere ugyanakkor a korábbi

HÁTTÉRGYÁR

intézményekből örökölt kapcsolatrendszertől, a választási szabályoktól, az amerikai segítségnyújtástól és a hidegháború kezdődő politikai szembenállásától is függött.

A háború vége tehát nem jelölhető meg úgy, mintha a korábbi keresztény politikai világ egyetlen pillanat alatt demokratikussá vált volna. A fordulat országonként és személyenként eltérő sebességgel ment végbe. A felekezeti identitás megőrzése, a világi politikai autonómia elismerése és a többpártrendszer iránti elköteleződés sokszor még azonos párton belül is vitát váltott ki. Az ellenállás, az emigráció és a diktatúrákból való kiábrándulás azonban új politikusi nemzedéknek teremtett lehetőséget. A kereszténydemokrácia következő fejezete már nem kizárólag a társadalom védelméről szól: arról is, hogyan vált több országban az európai demokratikus újjáépítés egyik fő szervezőerejévé.

HÁTTÉRGYÁR

XIII. Adenauer és az új német kereszténydemokrácia

1945 tavaszán Németország politikai térképe még nem létezett abban a formában, amelyből néhány év múlva a Szövetségi Köztársaság megszületett. A katonai veréséghez városok pusztulása, menekültek millióinak mozgása és a diktatúrával való szembenézés kényszere társult. A korábbi pártok öröksége aligha kínált kész megoldást. A weimari katolikus Centrum 1933-ban a felhatalmazási törvény megszavazásával hozzájárult ahhoz a jogi folyamathoz, amely a parlamenti ellenőrzést felszámolta. Az új politikai mozgalom alapítóinak ezért egyszerre kellett igazolniuk keresztény kötődésüket és világossá tenniük, hogy a régi felekezeti határok között szerveződő párt önmagában már nem elég a demokratikus rend megszilárdításához.

A kereszténydemokrata szerveződés helyi kezdeményezésekből bontakozott ki. A különböző megszállási övezetekben eltérő ütemben jöttek létre csoportok, és az egységes pártszervezet megteremtése sokáig nyitott kérdés maradt. A Christlich Demokratische Union elnevezésben az unió szó a katolikusok és protestánsok együttműködésének programját fejezte ki.

HÁTTÉRGYÁR

Ez szakítást jelentett a korábbi német politikai katolicizmus egyik lényeges szervezeti sajátosságával. Az új mozgalomnak azonban nem volt egyetlen, mindenki által elfogadott társadalompolitikai elképzelése. A munkásmozgalommal kapcsolatot kereső kereszténységszocialista irányzat, a tulajdont és a vállalkozási szabadságot védő polgári csoportok, valamint a hagyományos konzervatívok ugyanazokban a helyi szervezetekben találkoztak.

A háború utáni első programok különösen jól mutatják a belső vitákat. Az 1947-es ahleni program a gazdasági hatalom túlzott koncentrációját bírálta, és olyan társadalmi rendet kívánt, amelyben a közösségi érdek korlátot szabhat a magántulajdon felhasználásának. A dokumentum nem azonosítható a későbbi nyugatnémet gazdaságpolitika egyszerű előképével: a háborús összeomlás és a nagyipar nemzetiszocializmussal összefonódó szerepe erősen befolyásolta nyelvezetét. A következő években azonban fokozatosan a szociális piacgazdaság gondolata kerekedett felül, amely az ármechanizmust és a versenyt a szociális biztonság követelményével kapcsolta össze. A párt így nem végleges tanból vezette le politikáját, hanem viták és választások révén formálta ki azt.

HÁTTÉRGYÁR

Konrad Adenauer ebben a folyamatban különleges helyet foglalt el. A korábbi kölni főpolgármester a Centrum világából érkezett, és a náci korszakban elvesztette hivatalát. A háború utáni kereszténydemokrata újjászerveződésben a demokratikus intézmények helyreállítását, a nyugati orientációt és a katolikus–protestáns együttműködést tekintette meghatározónak. Politikája mögött valós történeti tapasztalat húzódott: úgy vélte, a demokratikus állam hosszabb távon csak szilárd külpolitikai kötődésekkel és a szélsőségek társadalmi mozgásterének szűkítésével maradhat fenn. E megfontolás ugyanakkor világos határt is kijelölt a kommunistákkal való együttműködésben.

A CDU és a bajorországi Christlich-Soziale Union sajátos pártszövetsége egyrészt a regionális hagyományok erejéről, másrészt a választási pragmatizmusról tanúskodott. A CSU önálló bajor párt maradt, de szövetségi szinten a CDU-val közös parlamenti politikát folytatott. A felekezeti különbségek meghaladásának programja nem törölte el az egyházi és kulturális különbségeket. Egyes körzetekben a katolikus választók, másutt a protestáns középosztály adta a párt bázisát; a menekültek és áttelepítettek beilleszkedése

HÁTTÉRGYÁR

további társadalmi feladatot jelentett. A párt ereje éppen abból fakadt, hogy eltérő csoportoknak nyújthatott közös intézményi otthont.

A keresztény jelleg kérdése a kormányzati gyakorlatban kézzelfogható döntésekben jelent meg. A családpolitika, az egyházi oktatás helyzete, a szociális biztosítás és a munka világának szabályozása mind olyan terület volt, ahol a keresztény társadalmi tanítás nyelvezete találkozott a törvényhozás mindennapjaival. Ugyanakkor a CDU nem lett sem püspöki konferencia, sem katolikus érdekvédelmi egyesület. A protestáns részvétel és a világi politikusok hatalma miatt elvi és intézményi autonómiája fontosabbá vált, mint a 19. századi felekezeti pártok esetében. Ez nem zárta ki az egyházi hálózatok választási jelentőségét, de világosan mutatta, hogy a kormányzás döntéseiért a pártpolitikusok viselik a felelősséget.

Az 1949-es szövetségi választás után Adenauer lett az új Szövetségi Köztársaság első kancellárja. A kormánykoalíció és a parlamenti rendszer működtetése a kereszténydemokrácia számára egyaránt jelentett történelmi lehetőséget és korlátot. Az állam újjáépítésében a CDU meghatározó szerepet játszott, de eredményei nem tulajdoníthatók egyetlen párt vagy

világnézet kizárólagos teljesítményének. A szociáldemokraták, a liberálisok, a szakszervezetek és a tartományok közreműködése nélkül a nyugatnémet kompromisszumos berendezkedés másképpen alakult volna. A kereszténydemokrácia történeti jelentősége éppen ebben a többpólusú környezetben mérhető fel.

Az Adenauer-korszak ugyanakkor nem mentes a bírálható döntésektől. A náci múlttal való szembenézés kezdetben számos kompromisszummal járt, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás folytonossága megnehezítette a személyi felelősség következetes érvényesítését. A társadalmi stabilitás igénye időnként háttérbe szorította az erkölcsi számvetést. A kereszténydemokrata kormányzásnak ez az ellentmondása meghatározó: az emberi méltóság és a történeti felelősség hirdetése önmagában nem jelentette, hogy minden érintett intézmény egyformán következetes lett volna.

A párt demokratikus sikeréhez végül hozzátartozott az ellenfél legitim voltának elfogadása is. Az 1950-es évek éles antikommunista retorikája mellett a nyugatnémet parlamentarizmus kereteit a versengő pártok közösen alakították. A CDU választási sikerei mögött a gazdasági fellendülés, a nyugati biztonsági rendszer, a keresztény

egyházi közeg és a kancellár személyes tekintélye egyaránt szerepet játszott. Az a tény, hogy egy vallási gyökerű politikai mozgalom demokratikus tömegpárttá tudott válni, Európa számára fontos mintát teremtett, de ezt a mintát a későbbi évtizedekben is állandóan újra kellett értelmezni.

HÁTTÉRGYÁR

XIV. De Gasperi és az olasz Democrazia Cristiana

Olaszországban a második világháború végén a kereszténydemokrácia felemelkedése egészen más feltételek között zajlott, mint Németországban. A monarchia tekintélyét aláásta a fasizmussal való hosszú együttélés, az országot megszállás, polgárháborús erőszak és gazdasági összeomlás sújtotta. A katolikus egyház jelentős társadalmi hálózattal rendelkezett, miközben a kommunista és szocialista mozgalom is erős tömegbázist épített. Az 1943-ban újjászerveződő Democrazia Cristiana számára a legfontosabb kérdés az volt, miként lehet a katolikus társadalmi örökséget demokratikus, többpárti rendszerben érvényesíteni anélkül, hogy a párt az egyházi vezetés egyszerű eszközévé válna.

Alcide De Gasperi politikai életrajza több európai világ találkozásából állt össze. Trentino szülötteként még az Osztrák–Magyar Monarchia politikai közegében kezdett tevékenykedni, később az olasz néppárti mozgalomban szerzett tapasztalatot. Luigi Sturzo pártjának sorsa megmutatta, mennyire sérülékeny lehet egy demokratikus katolikus kezdeményezés a fasizmus

előretörésével szemben. De Gasperi a diktatúra idején kiszorult a politikából, és a Vatikán könyvtárában végzett munkát. Háború utáni politikája éppen ezért nem kizárólag az antikommunizmusból magyarázható: az alkotmányos demokrácia helyreállítása és a korábbi autoriter hibák elkerülése is meghatározó célja volt.

A Democrazia Cristiana széles társadalmi koalíciót szervezett. A parasztok és kisbirtokosok, a városi középosztály, a katolikus munkások, a helyi notabilitások és az egyházi mozgalmakhoz kötődő aktivisták érdekei gyakran ütköztek. A párt ezért kezdettől különböző irányzatok együttélésére épült. Az egyik oldalon erőteljes szociális reformigény jelentkezett, a másikon a tulajdon védelme és a társadalmi rend megőrzése. Az együttműködésnek nem valamiféle belső harmónia volt az alapja, hanem annak felismerése, hogy a szélesebb katolikus választói közösség politikai egysége a háború utáni bizonytalan helyzetben jelentős erőforrás lehet.

Az 1946-os köztársasági népszavazás és az alkotmányozás során az olasz kereszténydemokrácia a politikai katolicizmus olyan felfogását képviselte, amely már elfogadta a népszuverenitás és a pluralizmus intézményeit. Az 1948-ban hatályba lépett köztársasági alkotmány kidolgozása sokpárti munka eredménye volt. A

katolikus képviselők fontos szerepet vállaltak az emberi méltóság, a család, a társadalmi közösségek és a munka alkotmányos helyének megfogalmazásában; a kommunisták, szocialisták, liberálisok és más irányzatok nélkül azonban nem születhetett volna meg a kompromisszumos szöveg. Az alkotmány ebben az értelemben a háború utáni politikai együttműködés legjelentősebb dokumentuma lett.

A Vatikán és a kereszténydemokrata kormányzat kapcsolata szoros, de változó volt. A pápaság és az olasz püspöki kar számára különös jelentőséggel bírt az iskolarendszer, a házasságjog, az egyházi intézmények helyzete és a kommunista párt politikai befolyása. A katolikus szervezetek választói mozgósítása a Democrazia Cristianának komoly előnyt biztosított, különösen 1948-ban. Ám a támogatás nem szüntette meg a pártvezetés mozgásterét: De Gasperi olykor visszautasította az egyházi körök taktikai elképzeléseit, amikor azok veszélyeztették a demokratikus pártpolitika vagy a kormányzati stabilitás feltételeit.

Az 1948-as választásban összesűrűsödtek a korszak társadalmi félelmei és reményei. A hidegháború kiéleződése, az amerikai támogatás, a szovjet befolyás kelet-európai terjedése és az olasz baloldal erős

szervezettsége együtt emelte a kampány tétjét. A kereszténydemokraták győzelme hosszú időre kijelölte az olasz kormányzati politika kereteit. A választás ugyanakkor nem igazolja azt a leegyszerűsítést, hogy minden katolikus választó azonos gazdasági vagy külpolitikai álláspontot képviselt. A vallási hovatartozás több, egymástól eltérő osztályhelyzetben élő választót kapcsolt össze, akiknek követeléseit a pártnak később egyeztetnie kellett.

A kormányzás során a kereszténydemokrácia támogatta az újjáépítést, az európai integrációt és az atlanti kapcsolatokat, miközben a földkérdés és a délolasz elmaradottság tartós kihívás maradt. A földreform és a dél fejlesztését célzó állami programok azt mutatták, hogy a párt jelentős társadalmi beavatkozást is elfogadhatónak tartott. A reformok eredményei azonban régiónként és társadalmi csoportonként egyenlőtlenül jelentkeztek. A helyi patronázsrendszerek és a központi támogatások elosztása idővel olyan függőségeket is létrehozott, amelyek később a pártrendszer hitelességét gyengítették.

Az olasz kereszténydemokráciában különösen élesen megmutatkozott az egyházi identitás és a politikai

pluralizmus viszonyának nehézsége. A párt a katolikus társadalom egészéhez próbált szólni, de ennek az egésznek nem volt egységes társadalmi programja. A szociális reformerek, a konzervatív csoportok és a területi érdekeket képviselő politikusok közötti egyezkedés a rendszer működésének alapfeltételévé vált. A kompromisszum időnként valóban demokratikus közvetítést jelentett, máskor a hatalom megtartásának öncélú technikájává torzult. A háború utáni eredmények értékelésénél mindkét oldalnak helyet kell adni.

De Gasperi öröksége elsősorban abban áll, hogy a keresztény politikát a köztársasági demokrácia és az európai együttműködés szolgálatába kívánta állítani. Ez a program kapcsolatban maradt a katolikus hagyománnyal, de nem kívánta visszaállítani a pápai politikai uralom régi formáit. A kereszténydemokrata párt hosszú kormányzati dominanciája később komoly torzulásokkal járt, amelyekért nem helyes utólag minden felelősséget az alapító nemzedékre hárítani. Az viszont már a kezdetekkor látszott, hogy a vallási elvek és a gyakorlati hatalompolitika kapcsolatát csak folyamatos intézményi ellenőrzés tarthatja kiegyensúlyozott mederben.

HÁTTÉRGYÁR

XV. Robert Schuman és az európai megbékélés

A második világháború utáni francia kereszténydemokrácia nem rendelkezett olyan stabil felekezeti párthagyománnyal, mint a német vagy a belga mozgalom. A köztársasági laikus állam és a katolikus közeg közötti régi konfliktusok, valamint a jobboldali katolicizmus egyes irányzatainak tekintélyelvű kapcsolatai megnehezítették a közös politikai identitás kialakítását. A Mouvement Républicain Populaire, az MRP 1944-ben mégis jelentős kísérletet tett arra, hogy a keresztény ihletésű politikát a demokratikus ellenállás és a köztársasági újjáépítés programjával kapcsolja össze. Ez a politikai vállalkozás a francia kereszténydemokrácia sajátos útját jelölte ki.

Robert Schuman életútja maga is alkalmas volt a határokon átívelő politikai gondolkodás jelképezésére. Luxemburgban született, lotaringiai családi háttérrel, és a francia–német viszony változó állami keretei között nőtt fel. Katolikus meggyőződése fontos szerepet játszott világnézetében, de kormányzati tevékenységében a vallási kötődés intézményes európai együttműködésre és a nemzeti konfliktusok csillapítására irányuló

programmal kapcsolódott össze. A háborús tapasztalat után a megbékélés nem érzelmi gesztus volt, hanem gazdasági és politikai intézmények felépítését követelte meg.

Franciaországban 1945 után a társadalmi és politikai erők szélesebb együttműködése tette lehetővé a köztársasági intézmények helyreállítását. A kereszténydemokraták a kommunistákkal és szocialistákkal egy ideig kormányzati térben is találkoztak, majd a hidegháború növekvő feszültsége megváltoztatta a szövetségi rendszereket. Az MRP társadalmi bázisa kezdettől sérülékeny volt: a katolikus választók nem egyetlen párthoz kötődtek, a gaulle-ista mozgalom pedig fokozatosan elszívta a jobboldali és patrióta támogatás jelentős részét. A kereszténydemokrata eszmék hatása ezért idővel meghaladhatta az őket képviselő párt parlamenti erejét.

A francia–német ellentét feloldása az európai politika központi problémájának számított. A két ország között több nemzedéken át ismétlődő háborúk, az elcsatolt területek, a jóvátétel és a nyersanyagtermelés ellenőrzése mind akadályozták a tartós bizalom kialakulását. A Ruhr-vidék szén- és acéltermelése különös jelentőséggel bírt, mert a gazdasági

helyreállítást és a hadiipari kapacitásokat egyszerre befolyásolta. A közös ellenőrzés terve ezért gyakorlati megoldást ajánlott egy olyan konfliktusra, amelyet korábban katonai és diplomáciai kényszerintézkedésekkel próbáltak rendezni.

A Schuman-nyilatkozat 1950. május 9-én új keretbe helyezte a kérdést. A Jean Monnet és munkatársai által előkészített javaslat a francia és nyugatnémet szén- és acéltermelés közös főhatóság alá rendelését kezdeményezte, és nyitva hagyta a csatlakozás lehetőségét más európai államok számára is. A terv megalkotása körüli szerepeket fontos pontosan elválasztani: Schuman politikai felelősséget vállalt és nyilvánosan meghirdette, Monnet jelentős részt végzett a koncepció kialakításában. A siker nem vezethető vissza egyetlen politikus személyes vallásosságára, de az európai megbékélés kereszténydemokrata hálózatainak bizalma hozzájárult az elképzelés fogadtatásához.

Az Európai Szén- és Acélközösséget létrehozó 1951-es párizsi szerződés politikai újdonsága abban állt, hogy a részt vevő államok egy meghatározott gazdasági ágazat szabályozásában közös intézményeknek adtak tényleges hatásköröket. Ez messzebb ment a hagyományos kormányközi egyeztetésnél. Ugyanakkor a közösségből

nem következett automatikusan egy egységes európai állam létrejötte. A nemzeti kormányok továbbra is döntő szereplők maradtak, a közösségi hatáskörök kiterjesztéséért minden későbbi lépésnél újabb politikai egyeztetésekre volt szükség. A kereszténydemokrata politikusok számára az európai gondolat következetes programot jelentett, de saját országaik választási és gazdasági érdekeit nem hagyhatták figyelmen kívül.

Az európai integráció keresztény értelmezésében több szál fonódott össze. A nemzetek közötti kiengesztelődés vallási és etikai nyelvezete, a szubszidiaritás különböző politikai magyarázatai, a hatalom megosztásának tapasztalata és a nyugat-európai államok biztonsági érdeke egyaránt szerepet játszott. Nem lett volna helyes azonban a közösségi intézményeket kizárólag a katolikus szociális tanításból levezetni. A liberális, szocialista és szekuláris föderalista gondolkodók ugyancsak részt vettek az együttműködés előkészítésében, és az Egyesült Államok támogatása, valamint a hidegháborús biztonsági környezet szintén megteremtette az integráció ösztönzőit.

Schuman politikai szerepe azért is figyelemre méltó, mert a francia kereszténydemokrata párt későbbi hanyatlása mellett az általa képviselt európai irány

tartósnak bizonyult. A politikai eszmék története itt elvált egy konkrét párt választástörténetétől. Az MRP fokozatosan elvesztette közvetlen hatalmi jelentőségét, miközben az európai együttműködésnek azok az intézményei, amelyeknek kialakulásában kereszténydemokrata politikusai részt vettek, további fejlesztések alapjává váltak. A jelenség figyelmeztet: a kereszténydemokrácia történeti súlya nem mérhető pusztán a pártnevek fennmaradásával.

Az európai megbékélésben a kereszténydemokrata politikai kultúra legfontosabb öröksége a konfliktusok intézményes közvetítésére irányuló törekvés volt. A kereszténységre való hivatkozás önmagában természetesen nem szüntette meg a nemzeti önzést vagy az eltérő gazdasági érdekeket. Az a felismerés viszont, hogy a történelmi ellenfelek együttműködésének tartós kereteit kell megteremteni, elősegítette a politikai bizalom fokozatos építését. Ebben a folyamatban a francia kereszténydemokrácia jelentősége jóval nagyobbnak bizonyult saját pártszervezetének életciklusánál.

HÁTTÉRGYÁR

XVI. A kereszténydemokraták és a jóléti állam

A háború utáni Európa jóléti államának történetét gyakran a szociáldemokrata mozgalom eredményeivel azonosítják. Ez a megközelítés fontos igazságokat ragad meg, de figyelmen kívül hagyhatja azt a szerepet, amelyet a kereszténydemokrata pártok játszottak a társadalombiztosítás, a családtámogatás és a munka világának szabályozása terén. A kontinentális Nyugat-Európában a katolikus szociális tanítás, a munkavállalói érdekképviselet és a piacgazdaságot elfogadó reformpolitika olyan sajátos kompromisszumot alakított ki, amelyet sem a szabadpiaci liberalizmussal, sem a szocialista államgazdasággal téves volna azonosítani.

A kereszténydemokrata társadalompolitika előzményei a 19. századig vezetnek vissza. A Rerum novarum elismerte a magántulajdon szerepét, ugyanakkor hangsúlyozta a munkások méltóságát, a szervezkedés jogát és a társadalmi kötelezettségeket. A Quadragesimo anno a gazdasági hatalom korlátaira, a kisebb közösségek önállóságára és a társadalmi együttműködésre helyezett nagyobb súlyt. A pápai

szövegek ugyanakkor nem adtak részletes adótörvényeket vagy nyugdíjképleteket. A pártoknak saját társadalmaik erőviszonyai között kellett meghatározniuk, milyen intézmények révén érvényesíthetők ezek az elvek, és ebben gyakran egymással is vitában álltak.

A kereszténydemokrata felfogás egyik visszatérő sajátossága a társadalom több központjának elismerése volt. A család, az egyházi közösség, a szakmai szervezet, az önkormányzat és az állam közötti munkamegosztás intézményi kérdéssé vált. A szubszidiaritásra hivatkozva sokan a helyi szervezetek felelősségét védték a túlzott állami központosítással szemben. A gyakorlatban azonban a társadalombiztosítás finanszírozása, a háborús veszteségek rendezése és a tömeges lakásigény jelentős állami szerepvállalást követelt meg. A kereszténydemokrata kormányok ezért gyakran erőteljesebb állami beavatkozást fogadtak el, mint amit a pártjaik konzervatívabb irányzatai korábban kívánatosnak tartottak.

Nyugat-Németországban a szociális piacgazdaság fogalma sajátos politikai közvetítő nyelvvé vált. Ludwig Erhard és az ordoliberális gondolkodás hatása alatt a verseny fenntartása, a monopolhatalom korlátozása és a

pénzügyi stabilitás mellett helyet kapott a szociális biztonság követelménye. A piacgazdaság nem jelentette az állami intézmények kivonulását: a nyugdíjbiztosítás, az egészségügyi ellátás és a munkaviszonyok szabályozása a társadalmi rend alapvető része maradt. Az 1957-es nyugdíjreform a jóléti állam egyik emblematikus eseményévé vált, és az időskori biztonság kérdését a gazdasági növekedés eredményeinek társadalmi elosztásával kapcsolta össze.

A munkavállalói részvétel és a vállalati döntések ellenőrzése ugyancsak a nyugatnémet kompromisszum része volt. A társigazgatás szabályai nem kizárólag keresztény demokrata eredetűek: kialakításukban a szakszervezetek, a szociáldemokraták és a vállalkozói szervezetek is jelentős szerepet játszottak. A kereszténydemokrata kormányok történeti felelőssége abban állt, hogy a társadalmi párbeszéd intézményesítését a piacgazdasági renddel összeegyeztethetőnek tekintették. A munka világában keletkező konfliktusok ettől még nem tűntek el, de a rendszerek a nyílt osztályharc mellett tartós egyeztetési lehetőséget teremtettek.

Ausztriában a kereszténydemokrata hagyományból kinövő néppárti politika más formát öltött. A háború

utáni társadalmi partnerség a munkáltatói és munkavállalói szervezetek, valamint a nagy pártok közötti egyeztetésre épült. A kormányzati felelősség megosztása hozzájárult az újjáépítéshez és a társadalmi békéhez, ugyanakkor a pártpolitikai befolyás gazdasági és közigazgatási intézményekre való kiterjesztése idővel a rendszer egyik problémájává vált. A konszenzus és a pártállami jellegű befolyásgyakorlás közötti határ nem mindig bizonyult egyértelműnek. A kereszténydemokrata irányzat megítélése ezért itt is a gazdasági stabilizáció és az intézményi verseny torzulásainak együttes mérlegelését igényli.

Belgiumban és Hollandiában a felekezeti társadalomszervezés hagyománya különösen erősen hatott a jóléti intézményekre. Az egyházi iskolák, betegellátó szervezetek, munkásegyesületek és családi intézmények jelentős része a modern állami szociálpolitika fejlődésével párhuzamosan működött. Az állami finanszírozás és a felekezeti autonómia között bonyolult megállapodások születtek. A kereszténydemokrata pártok számára az ilyen rendszerek védelme egyszerre jelentett világnézeti vállalást és konkrét intézményi érdekképviseletet. A katolikus társadalmi hálózatok így továbbra is politikai

HÁTTÉRGYÁR

erőforrást jelentettek, még akkor is, amikor a pártok formálisan szélesebb választói közösség megszólítására törekedtek.

A családpolitika a kereszténydemokrata társadalomkép kiemelt területe maradt. A családi pótlékok, adókedvezmények és a háztartásban végzett munka elismerésére irányuló elképzelések összefüggtek azzal a hagyományos modellel, amelyben a férfi kereső munkája biztosítja a család anyagi alapját. Ez a modell a háború utáni évtizedekben sok országban beépült a jóléti jogosultságok rendszerébe. A nők munkavállalásának növekedésével, a családformák változásával és az egyenjogúsági mozgalmak erősödésével azonban láthatóvá váltak korlátai. A kereszténydemokrata pártoknak később arról kellett vitatkozniuk, miként egyeztethető össze a család védelme az egyéni önállóság és a nemek közötti egyenlőség követelményeivel.

A kereszténydemokrata jóléti modell nem volt egységes európai recept. Az olasz és a nyugatnémet rendszer között a gazdasági szerkezet, az állam teljesítőképessége, a regionális egyenlőtlenségek és a szakszervezetek ereje alapján jelentős különbségek maradtak. A jóléti intézmények fejlődésében a konzervatív társadalmi szerkezetek, a szociáldemokrata

nyomás, a háború utáni gazdasági növekedés és a demográfiai viszonyok egyaránt szerepet játszottak. A kereszténydemokrata pártok eredményeit ezért nem értelmezhető úgy, mintha azok kizárólag vallási elvekből következtek volna, függetlenül a politikai ellenfelek és szövetségesek közreműködésétől.

A jóléti állam történeti jelentősége abban is áll, hogy a kereszténydemokrácia itt tudott a leginkább kilépni a felekezeti önvédelem kereteiből. Az egészségügyi biztosítás, a nyugdíj és a munkavállalói jogok kérdései olyan társadalmi csoportokat érintettek, amelyek vallási meggyőződése eltérhetett egymástól. A politikai katolicizmusból kinövő pártok így az általános társadalmi biztonság egyik alakítójává válhattak. Hogy ez a teljesítmény mennyiben felelt meg az evangéliumi szegénygondozás vagy a katolikus társadalmi tanítás erkölcsi követelményeinek, arra nincs egyszerű, minden országban azonos válasz. Az intézmények tényleges működését és a belőlük kimaradó csoportokat egyaránt figyelembe kell venni.

HÁTTÉRGYÁR

XVII. Az európai egység kereszténydemokrata alapítói

Az európai integráció történetében gyakran három politikus neve kerül egymás mellé: Konrad Adenauer, Alcide De Gasperi és Robert Schuman. A hármas szerepeltetése érthető, mert különböző nemzeti háttérből érkezve mindannyian hozzájárultak a háború utáni megbékélés és együttműködés intézményesítéséhez. Ugyanakkor ez az egyszerű képlet elfedheti azt a szélesebb politikai és társadalmi hálózatot, amely nélkül döntéseik nem érvényesülhettek volna. A kereszténydemokrata integrációt nem kizárólag államférfiak személyes kapcsolataként kell bemutatni, hanem pártok, mozgalmak, szakértők és kormányzati intézmények együttműködéseként is.

A 19. századi nemzetközi katolikus szerveződések megteremtették a határokon átnyúló kapcsolatépítés néhány korai formáját. A katolikus egyesületek, szociális kongresszusok, szakmai szervezetek és vallási mozgalmak a politikai pártok létrejötte előtt is cseréltek tapasztalatokat. Ezek az összeköttetések azonban még nem alkottak egységes európai integrációs programot. Az első világháború, a békeszerződések és a gazdasági

válság után a keresztény politikusok számára egyszerre vált sürgetővé a nemzeti érdekvédelem és a nemzetközi együttműködés keresése. A két törekvés között gyakran feszültség támadt, különösen a határviták és a kisebbségi kérdések körül.

A második világháború idején a száműzetésben élő politikusok és ellenállási hálózatok új jelentőséget kaptak. Az együttműködés tapasztalata hozzájárult ahhoz, hogy a háború után több kereszténydemokrata vezető az államhatárokon túlmutató intézmények kialakításában keresse a béke biztosítékát. A folyamatot azonban nem szabad utólag előre meghatározott haladásként bemutatni. Az európai föderáció különböző tervei között mély különbségek mutatkoztak, és számos elképzelés megmaradt tanulmány vagy politikai javaslat szintjén. Az integráció gyakorlati lépéseit mindig a gazdasági újjáépítés, a biztonságpolitika és az adott országok kormányzati lehetőségei szabták meg.

A kereszténydemokrata pártok nemzetközi kapcsolatai a negyvenes évek végén és az ötvenes években egyre szervezettebbé váltak. A pártközi találkozók és a személyes egyeztetések lehetővé tették, hogy a vezetők a hivatalos diplomáciai csatornák mellett is megtárgyalják az európai együttműködés céljait. A nemzetközi

párthálózatok kialakulását Wolfram Kaiser kutatásai különösen részletesen mutatják be. E kapcsolatok gyakorlati értéke abban rejlett, hogy a hasonló alapállású kormányzati szereplők előzetesen felmérhették egymás elképzeléseit, és könnyebben alakíthattak ki közös álláspontot olyan ügyekben, amelyekben egyébként eltérő nemzeti érdekek ütköztek.

Az első integrációs közösségek létrejöttében különös súlya volt annak, hogy a nyugatnémet kormány visszanyerte a nemzetközi együttműködéshez szükséges mozgásteret. Adenauer politikája a nyugati beágyazódást a szuverenitás fokozatos helyreállításával kapcsolta össze. Franciaország ugyanakkor biztosítékokat keresett arra, hogy Németország gazdasági fellendülése ne vezessen újabb katonai fenyegetéshez. Olaszország számára a részvétel a külpolitikai rehabilitáció és a gazdasági fejlődés lehetőségét is jelentette. A három ország vezetőinek közös kereszténydemokrata világa segíthette a bizalomépítést, de az együttműködés súlyát az adta, hogy mindhárom ország saját érdekeihez is kapcsolódott.

A hat alapító ország — Franciaország, a Német Szövetségi Köztársaság, Olaszország, Belgium, Hollandia és Luxemburg — 1957-ben aláírta a római szerződéseket.

Az Európai Gazdasági Közösség és az Európai Atomenergia-közösség létrehozása újabb lépést jelentett a gazdasági együttműködés mélyítésében. A kereszténydemokraták több ország kormányában meghatározó szerepet játszottak, ám az integrációt támogató koalíció ideológiailag ennél szélesebb volt. A közös piac mellett liberális gazdasági érvek, a modernizáció állami programjai és a szociális biztonság fenntartására vonatkozó elképzelések is megjelentek. Az európai egység így különböző politikai hagyományok találkozási pontjává vált.

A szubszidiaritás fogalma később az európai intézményekkel kapcsolatos vitákban is meghatározóvá lett, noha történeti jelentését nem helyes egyszerűen a mai uniós hatásköri szabályokkal azonosítani. A katolikus társadalmi tanításban eredetileg a társadalmi közösségek és a magasabb szintű hatalmak közötti felelősség megosztását hangsúlyozta. Az integráció során azt a kérdést kellett tisztázni, mely döntéseket érdemes közösen, és melyeket nemzeti vagy helyi szinten meghozni. E vita sohasem pusztán hittani vagy jogtechnikai kérdés volt: minden hatáskörátruházás mögött gazdasági és politikai érdekek álltak, amelyekről a demokratikus nyilvánosságban is számot kellett adni.

HÁTTÉRGYÁR

Az európai kereszténydemokrata együttműködés egyik legfontosabb sajátossága a politikai kompromisszum kultúrája lett. A pártok már saját országaikban is különböző társadalmi csoportokat közvetítettek egymás felé, és ezt a tapasztalatot nemzetközi szintre vitték tovább. A konfliktusok kezelése azonban itt sem volt zökkenőmentes. Az agrárpolitika, a kereskedelmi szabályok, a pénzügyi kötelezettségek és az intézmények hatáskörei körül visszatérő viták támadtak. A kereszténydemokrata vezetők közötti személyes bizalom nem helyettesíthette az alkut, de megkönnyíthette annak előkészítését. Az integráció történetében ezért a kormányközi diplomáciát és a transznacionális pártpolitikát együttesen kell vizsgálni.

A kereszténydemokrata európai politika örökségét később új körülmények között értelmezték át. Az 1970-es évektől a gazdasági válságok, a politikai szekularizáció, az új társadalmi mozgalmak és a pártrendszerek átalakulása megváltoztatta a korábbi katolikus politikai hálózatok súlyát. Az Európai Néppárt létrejötte 1976-ban a kereszténydemokrata pártok együttműködésének új intézményi keretét adta, később pedig a konzervatív pártokkal kialakított szélesebb szövetség módosította az eredeti politikai karaktert. Ez ismét felvetette az alapvető

történeti kérdést: a kereszténydemokráciát elsősorban történeti eredete, hangoztatott értékei vagy tényleges döntései alapján lehet-e meghatározni?

A háború utáni alapító nemzedék hozzájárulása akkor érthető meg a legjobban, ha nem idealizáljuk a szereplőket. Adenauer, De Gasperi és Schuman megoldásai politikai helyzetekhez kötődtek, és számos vitatható kompromisszumot tartalmaztak. Eredményük mégis jelentős: a nacionalista rivalizálás történeti környezetében intézményes együttműködést teremtettek, amely túlélte az alapítók korszakát. A kereszténydemokrácia számára ez sajátos mérce lett. Az emberi méltóságról, közjóról és kiengesztelődésről vallott eszmények politikai értékét nem a nyilatkozatok hangvétele, hanem az mutatta meg, hogy sikerült-e olyan intézményeket létrehozni, amelyek a későbbi nemzedékeket is képesek együttműködésre ösztönözni.

HÁTTÉRGYÁR

XVIII. A politikai katolicizmus Magyarországon

A magyarországi kereszténydemokrácia előzményeit nem lehet pusztán valamely párt megalakulásának időpontjához kötni. A tizenkilencedik század utolsó harmadában a katolikus egyház egyszerre volt történelmi intézmény, nagy birtokos, az oktatás fontos fenntartója és olyan társadalmi közösség szervezője, amelynek tagjai között főurak, városi polgárok, parasztok és munkások is éltek. E különböző csoportok között számottevő érdekellentétek húzódtak. A politika katolikus szereplői számára ezért már kezdetben nehéz kérdés volt, hogyan férhet össze az egyház jogainak védelme az egyre szélesebb társadalmi rétegek politikai képviseletével.

Az 1867-es kiegyezés után a magyar állam a polgári jogrend kiépítésére törekedett, miközben a felekezeti viszonyok alapvetően eltértek Nyugat-Európa számos országának helyzetétől. A történelmi Magyarországon a katolikusok mellett jelentős református, evangélikus, görögkeleti és zsidó közösségek éltek, a felekezeti hovatartozás pedig gyakran nemzetiségi és területi különbségekkel fonódott össze. A közjogi kérdések, a választójog szűkössége és a nagybirtokrendszer súlya

HÁTTÉRGYÁR

meghatározta, hogy a katolikus politikai kezdeményezések meddig juthattak. Az egyházi érdek képviselete erős mozgósító erőnek bizonyult, de önmagában nem oldotta fel a társadalom szerkezeti egyenlőtlenségeit.

Az 1890-es évek egyházpolitikai konfliktusai teremtettek közvetlen ösztönzést az önálló pártalapításhoz. A polgári házasság és az állami anyakönyvezés ügye a modern állami szuverenitás és az egyházi illetékesség határát érintette. Az 1894–1895-ben elfogadott törvények újrarendezték a házasságkötés, a vallásgyakorlás és a felekezetek jogállásának egyes kérdéseit. A liberalizmus támogatói a jogegyenlőség és a polgári állam megerősítését látták bennük; az egyházi ellenzők az addig természetesnek tekintett katolikus közjogi pozíciók visszaszorításától tartottak. A vita szenvedélyességét fokozta, hogy mindkét oldal a társadalmi rend egészének jövőjéről beszélt.

Ebben a közegben jött létre 1895-ben a Katolikus Néppárt, gróf Zichy Nándor és szövetségesei vezetésével. Programja szembefordult az egyházpolitikai törvények több rendelkezésével, követelte a katolikus autonómia intézményesítését, kiállt a felekezeti oktatás mellett, és fontosnak tartotta az egyházi szervezetek

működésének biztosítását. Ugyanakkor a programban megjelentek a XIII. Leó által megfogalmazott szociális gondolatok is: a munkaviszonyok szabályozása, a kisebb gazdasági szereplők hitelhez jutása, a szövetkezés és a munkások létbiztonsága. A politikai védekezés és a társadalmi reform ezért már az első pártprogramban egymás mellett állt, noha a hangsúlyok nem voltak egyenletesek.

A Néppárt megjelenése nem jelentette azt, hogy a püspöki kar valamennyi tagja azonos politikai stratégiát támogatott. Az egyházi hierarchia egy része féltette a közvetlen politikai szerepvállalás következményeitől a felekezeti egységet és az államhatalommal fenntartott kapcsolatot. Az 1895-ös Agliardi-affér, amelyben az apostoli nuncius párttámogatásként értelmezett nyilatkozatai diplomáciai feszültséget váltottak ki, jól mutatta, mennyire kényes kérdés a római egyházi tekintély és a magyar parlamenti pártpolitika kapcsolata. A Néppárt közel állt a politikai katolicizmushoz, mégsem volt egyetlen püspöki hivatal egyszerű végrehajtó szerve. Választási stratégiája, regionális kapcsolatai és szociális elképzelései sajátos belpolitikai közegben alakultak.

A párt társadalmi támogatottsága jelentősebb volt a vallási hagyományokhoz erősen kötődő falusi és kisvárosi

környezetben, de nehézséget jelentett számára a korlátozott választójog és a földbirtokviszonyok kérdése. A kisparaszt és a mezőgazdasági munkás sokszor ugyanannak a katolikus közösségnek volt tagja, mint a nagybirtokos, politikai és gazdasági érdekeik azonban távol álltak egymástól. A felekezeti szolidaritás így lehetőséget adott a különböző csoportok összefogására, miközben könnyen el is fedhette a köztük fennálló feszültségeket. A kereszténydemokrata gondolkodás későbbi fejlődése szempontjából ez alapvető tapasztalatnak bizonyult.

A magyar keresztényszocializmus legsajátosabb alakja Giesswein Sándor volt. A győri kanonok és országgyűlési képviselő a munkáskérdést nem tekintette pusztán a forradalmi szocializmus által mesterségesen felkorbácsolt problémának. Felismerte, hogy az ipari munkások megélhetése, szervezkedési joga, lakhatása és kiszolgáltatottsága az állam és a társadalom egészét érintő kérdés. Egyesületek megszervezésével, előadásokkal és parlamenti felszólalásokkal igyekezett tartalmat adni a szociális katolicizmusnak. A keresztény munkásegyesületi kezdeményezések ugyan korlátozott erővel rendelkeztek a szociáldemokrata szervezetekhez képest, mégis új gondolkodási irányt képviseltek.

HÁTTÉRGYÁR

Giesswein szemléletében az emberi méltóság, az igazságos munkafeltételek és a béke ügye idővel szoros kapcsolatba került. A munkásság szervezkedését elfogadhatónak tartotta, és a választójog kiszélesítését is támogatta. A háború éveiben határozottabb pacifista álláspontot képviselt; kapcsolatot keresett olyan mozgalmakkal is, amelyek társadalmi háttere és világnézete távol esett az egyházi környezettől. A nőmozgalmak ügyében tanúsított nyitottsága szintén megkülönböztette számos kortárs keresztény politikustól. Pályája azt jelezte, hogy a keresztény tanításból lehetett a polgári szabadságjogokhoz és a társadalmi egyenlőség követelményeihez közelebb álló programot is levezetni.

Az első világháború előtt és után azonban más keresztény politikai irányzatok is erősödtek. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök nagyhatású prédikációi és társadalomkritikai írásai a katolikus megújulást kívánták szolgálni, de munkásságának megítéléséhez hozzátartozik az antiszemita közbeszédhez való hozzájárulása is. A szegénység és a tőkekoncentráció bírálata nem jelentett szükségszerűen demokratikus elkötelezettséget; az antikapitalista retorika különböző politikai irányok felé nyithatott utat. A

kereszténységszociális mozgalom sokféleségét ezért nem lehet egységes, egyenes fejlődési vonalként leírni.

Az 1918–1919-es forradalmi átalakulások és a Tanácsköztársaság rövid időszaka után a „keresztény” politikai önmegjelölés új tartalmakat vett fel. A Horthy-korszak politikai nyelvében a keresztény jelző több esetben a nemzeti konzervatív önazonosság, az antikommunizmus és a zsidó polgárokat kirekesztő politikai közösségkép eszközévé vált. A kereszténydemokrácia későbbi hívei számára különösen nehéz örökséget jelentett ez a korszak. Egyes katolikus politikusok az egyházi intézmények és a társadalom védelmét keresték, mások a tekintélyelvű államrend fenntartásában vagy a jogfosztó politikában vállaltak szerepet; ezek között lényeges erkölcsi és politikai különbséget kell tenni.

A két háború közötti katolikus társadalmi kezdeményezések között ugyanakkor megjelentek a demokratikus megújulás lehetőségei. A katolikus ifjúsági és agrármozgalmak, a hivatásrendi elképzelések különböző változatai, valamint a falusi szegénységgel foglalkozó szervezetek olyan társadalmi tapasztalatot gyűjtöttek, amely később a háború utáni pártépítéshez is felhasználható volt. A hivatásrendiség fogalma nem volt

egyértelmű: jelenthetett társadalmi együttműködésre építő érdekképviseletet, de alkalmazható volt a parlamenti pluralizmust korlátozó tervekre is. Az értékelésnél ezért mindig azt kell megvizsgálni, milyen intézményi formát és mennyi politikai szabadságot követeltek a konkrét szereplők.

A magyar történeti előzmények tanulsága, hogy a keresztény politika vallási tekintélyéből nem következett automatikusan sem szociális érzékenység, sem demokratikus működés. A Katolikus Néppárt egyházvédő céljait, Giesswein szolidaritásra épülő reformgondolatait és a két világháború között elterjedt kirekesztő keresztény-nemzeti politikát egymás mellé kell helyezni, de nem lehet összemosni. E különbségek nélkül a második világháború után kibontakozó magyar kereszténydemokrácia önmeghatározása sem érthető meg.

HÁTTÉRGYÁR

XIX. Barankovics István és a Demokrata Néppárt

A második világháború végén a magyar kereszténydemokrácia híveinek olyan politikai környezetben kellett megszervezniük magukat, amelyben a régi államrend legitimációja összeomlott. Az ország német megszállása, a nyilas uralom és a háború pusztítása után a társadalom jelentős része földreformot, politikai jogokat, a közigazgatás megújítását és a nemzeti függetlenség helyreállítását várta. Ugyanakkor a szovjet katonai jelenlét és a kommunista párt növekvő befolyása szűkre szabta a politikai cselekvés lehetőségeit. A kereszténydemokraták feladata ezért kettős volt: el kellett határolódniuk a kompromittálódott háború előtti jobboldali politikától, és demokratikus intézmények között kellett volna megőrizniük önállóságukat.

A Keresztény Demokrata Néppárt 1944 őszén kialakuló szerveződése, majd a Demokrata Néppárt néven folytatott működés önmagában is jelezte az újrakezdés nehézségeit. A névválasztás mögött a közéleti környezethez való alkalmazkodás és a vallási meggyőződésű, de politikai szempontból sokféle választó megszólításának igénye állt. A magyar katolikus

HÁTTÉRGYÁR

közegben voltak, akik az egyházi hierarchiához szorosabban kapcsolódó konzervatív irányt támogatták, míg mások a társadalmi reformokkal és a parlamentáris demokráciával összekapcsolt önálló néppárti politikát tartották célravezetőnek. A különbség 1945-re szervezeti szakításhoz vezetett.

Barankovics István a reformer irányzat legfontosabb vezetőjévé vált. Újságíróként és szerkesztőként már a háború előtt is foglalkozott az ország politikai és erkölcsi megújulásának kérdésével, és nem tartozott a régi keresztény-nemzeti elit jellegzetes képviselői közé. Politikai felfogása a keresztény társadalmi tanítást a szabadságjogokkal, a köztársasági államrenddel és a társadalmi reformokkal kívánta összekapcsolni. A párt létét nem az egyházi tekintélynek tulajdonított közvetlen rendelkezési jog igazolta a szemében, hanem a szabad állampolgárok támogatása és a program vállalhatósága.

A DNP fejlődését a Pálffy József köré szerveződő konzervatívabb táborral folytatott vita is meghatározta. A személyi ellentétek mögött eltérő történelmi helyzetértékelés húzódott. A második világháború előtti társadalmi hierarchiához jobban ragaszkodó keresztény politikusok több kérdésben fenntartásokkal fogadták a gyors változásokat, míg Barankovics köre a földreformot

és a köztársaságot a demokratikus kibontakozás részeként vállalta. A vitában nem kizárólag a katolikus eszmék helyes értelmezése forgott kockán: az volt a kérdés, lehet-e a keresztény hagyományt a társadalmi mobilitás és a politikai jogegyenlőség programjának alapjává tenni.

A földreform ügyében vállalt álláspont azért volt számottevő, mert Magyarország társadalomszerkezetét még mindig a nagybirtok és a földnélküliség súlyos egyenlőtlenségei határozták meg. A parasztság birtokhoz juttatása a néppárti elképzelésben nemcsak gazdasági intézkedés, hanem a polgári önállóság és a társadalmi méltóság feltétele volt. A kereszténydemokrata politika ebben a vonatkozásban szakítani kívánt a földbirtokos érdekek feltétlen elsőbbségével. Ugyanakkor a reform végrehajtásának problémái és a későbbi kollektivizálás veszélye miatt a magántulajdon biztonsága is a program lényeges eleme maradt.

A DNP 1947-ben kapta meg az első igazán jelentős parlamenti megmérettetés lehetőségét. Barankovics augusztus 10-én Győrben ismertetett programja a politikai demokrácia mellé gazdasági, társadalmi és kulturális demokráciát követelt. Ez a megfogalmazás azt jelentette, hogy a választások és a parlament intézményei

csak akkor lehetnek tartósak, ha az állampolgároknak tényleges lehetőségük nyílik az oktatásra, a megélhetésre és a közösségi életben való részvételre. A kereszténydemokrata politika így a személy méltóságának társadalmi feltételeit kereste, ugyanakkor elvetette a kommunista pártállam kiépítésének logikáját.

Az 1947. augusztus 31-i választáson a Demokrata Néppárt mintegy 16,4 százalékot és 60 mandátumot szerzett. A siker azt mutatta, hogy jelentős választói kör számára létezett alternatíva a kommunista párt és a régi jobboldal között. A néppárti támogatók között a vallásos szavazók mellett olyanok is lehettek, akik a mérsékelt társadalmi reformokban, a törvényes működésben és a kommunista hatalomkoncentráció ellensúlyozásában reménykedtek. A választási visszaélések és a mind erősebb kormányzati nyomás azonban már ekkor jelezte, mennyire korlátozott az a demokratikus tér, amelyben a pártnak dolgoznia kell.

Barankovics parlamenti szereplése a szociális és a szabadságjogi kérdések összekapcsolására épült. A munkások és a kisgazdák érdekeinek képviseletét, az iskolák és az egyesületek működésének szabadságát, valamint a parlamenti ellenőrzés fontosságát egyazon politikai rend követelményeiként fogalmazta meg. A DNP

nem rendelkezett olyan állami hatalmi eszközökkel, amelyekkel megakadályozhatta volna a kommunista párt előretörését. Mégis jelentős történeti teljesítmény, hogy programja a háború utáni válsághelyzetben a keresztény szociális gondolatnak alkotmányos-demokratikus értelmezést adott.

A párton belüli és a katolikus közegben kialakult viták egyik legérzékenyebb pontja a kompromisszum kérdése volt. Barankovics abból indult ki, hogy az adott erőviszonyok között a demokratikus pártoknak a baloldallal is tárgyalniuk kell, ha intézményes garanciákat kívánnak megőrizni. Ez nem jelentette a kommunista hatalomátvétel támogatását; a politikai tárgyalás és az ideológiai azonosulás között világos különbséget tett. Ellenfelei viszont úgy vélhették, hogy a kommunistákkal keresett megegyezés a saját tábor erkölcsi és politikai erejét gyengíti. A későbbi események fényében mindkét álláspont mögött felismerhető a diktatúra veszélyének tapasztalata, de a választott stratégia és a várható eredmények megítélése eltérő volt.

A DNP helyzetét az 1948-as iskolai államosítás körüli konfliktus tovább nehezítette. A katolikus oktatási intézmények védelme a vallásszabadság, az egyesülési autonómia és a szülői jogok kérdésévé vált, egyúttal az

állami oktatás egységesítését hirdető kommunista politika központi célpontjává tette az egyházi szervezeteket. A kormány intézkedései mögött a felekezeti intézményrendszer gazdasági és kulturális befolyásának megtörésére irányuló hatalmi szándék állt. Barankovics kísérlete, hogy az egyház és az állam között még tárgyalásos megoldást találjon, egyre kevesebb mozgástérrel rendelkezett.

A kommunista hatalomkoncentráció 1948 végére és 1949 elejére lényegében megszüntette a független kereszténydemokrata politizálás feltételeit. A párt működésének lezárulása nem jelentett önkéntes feladást: a politikai rendőrhatóság, az adminisztratív nyomás és a többpártrendszer felszámolása tette lehetetlenné a folytatást. Barankovics emigrációba kényszerült, sok egykori társa pedig megfigyelés, háttérbe szorítás, börtön vagy más retorzió kockázatával élt. A kereszténydemokrácia története Magyarországon így nem a háború utáni nyugat-európai sikerminta szerint folytatódott, hanem megszakadt, és részben az emigrációban őrződött meg.

Barankovics örökségének történeti értékelése során kerülni kell a későbbi pártpolitikai igények automatikus visszavetítését. Az 1947-es DNP programja saját korának

rendkívüli viszonyaira adott válasz volt, amelyben a keresztény erkölcsi tanítás, a társadalmi felelősség és a pluralista parlamenti működés szoros kapcsolatba került. Nem volt hibátlan és minden tekintetben megvalósított politikai alternatíva, de világos különbséget képviselt azokhoz a politikai irányokhoz képest, amelyek az egyházi tekintélyt vagy az állami hatalmat a demokratikus verseny fölé helyezték.

HÁTTÉRGYÁR

XX. Mindszenty József és a kereszténydemokrácia határai

A második világháború utáni magyar katolicizmus legtekintélyesebb közéleti alakja Mindszenty József esztergomi érsek, bíboros volt. Az 1945-ben prímássá kinevezett főpap a háború éveiben megtapasztalta az állami önkény és az üldöztetés különböző formáit, és a kommunista hatalomátvétel idején következetesen fellépett az egyház szabadsága mellett. Közéleti tekintélyét a hívők szemében a hitvalló magatartás és a tekintélyelvű hatalommal szembeni ellenállás alapozta meg. Ez azonban nem jelentette azt, hogy politikai stratégiája minden kérdésben azonos lett volna a demokratikus keresztény pártok vezetőinek felfogásával.

Mindszenty az állam és az egyház kapcsolatát történelmi és jogi folytonosságban szemlélte. Számára az egyházi iskolák, az egyesületek, a szerzetesrendek és a nyilvános vallásgyakorlás szabadsága a katolikus élet önállóságának alapvető feltétele volt. A szovjet típusú politikai rendszerrel kapcsolatos fenntartásai egyre inkább beigazolódtak: a kommunista párt monopolhelyzetre törekedett, és a társadalom autonóm

szervezeteit saját ellenőrzése alá kívánta vonni. A főpap ellenállásának történelmi súlyát ezért nem lehet elválasztani a kibontakozó diktatúra természetétől.

A magyar kereszténydemokrácia belső vitája mégis valóságos volt. Barankovics István a köztársasági államforma, a földreform és a politikai kompromisszumok elfogadásában látta a demokratikus megújulás feltételeit. Mindszenty ennél óvatosabban viszonyult a háború utáni intézményi fordulathoz, és több kérdésben fenntartásokat fogalmazott meg. A vita részben a társadalmi hagyományok megítéléséről, részben a kommunista párttal szembeni stratégia lehetőségeiről szólt. A két szereplőt hibás volna pusztán a bátorság és a megalkuvás ellentéteként értelmezni: különböző intézményi felelősséget és különböző politikai eszközöket képviseltek.

Az egyházi vezető és a pártpolitikus helyzete elvileg is más. A püspök a hívek lelki és intézményi közösségéért felel, a pártvezetőnek viszont választókat kell meggyőznie, képviselőket kell szerveznie és a törvényhozásban kell eredményeket elérnie. A katolikus társadalmi tanítás nem tartalmaz olyan részletes választási szabályzatot, amely minden korban kizárólag egyetlen pártprogramhoz vezetne. A világi hívek jogos

HÁTTÉRGYÁR

politikai autonómiája ezért a kereszténydemokratikus modell fontos eleme. Amennyiben valamely párt az egyházi hierarchia közvetlen utasításait tekinti saját legitimációja forrásának, nehezebben tudja vállalni a modern politikai pluralizmus feltételeit.

A magyarországi háború utáni erőviszonyok között ezt az elvi különbséget különösen nehéz volt fenntartani. A kommunista propaganda a katolikus közösséget gyakran egységes reakciós politikai tömbként ábrázolta, és az egyház ellen indított támadásokat a társadalom demokratizálásának nyelvével igyekezett igazolni. Az egyházi vezetés pedig a mind fokozódó fenyegetések miatt jogosan tartott attól, hogy a tárgyalások puszta időnyerést szolgálnak, miközben a kormány sorra számolja fel az önálló intézményeket. A független kereszténydemokraták ebben a szorításban próbáltak olyan parlamenti politikát folytatni, amely sem az egyház szabadságáról, sem a demokratikus verseny elvéről nem mond le.

Az iskolák 1948-as államosítása megmutatta, hogy az egyházpolitikai konfliktusnak tágabb társadalmi jelentősége van. Az egyházi iskolák között jelentős különbségek voltak színvonalban, társadalmi hozzáférésben és finanszírozásban, s az oktatás állami

szabályozásának számos kérdéséről demokratikus keretek között is lehetett volna vitatkozni. A diktatúrába forduló politikai folyamatban azonban az államosítás nem szabad intézményi egyeztetés eredménye volt. A pluralizmus felszámolásának részeként a kormány lényegében megvonta az egyházaktól a saját iskolahálózatuk fenntartásának lehetőségét. E fejlemény már a vallási közösségek társadalmi önállóságát érintette.

Mindszenty 1948. decemberi letartóztatása, majd 1949-es pere a kommunista diktatúra egyik legjelentősebb politikai eljárása lett. Az állam büntetőjogi eszközökkel törekedett a katolikus egyház legfontosabb nyilvános vezetőjének megtörésére, és olyan eljárásban ítélte el, amelynek politikai céljai és tisztességtelen körülményei történeti szempontból nem választhatók el egymástól. A pernek európai visszhangja volt, és a vallásszabadság megsértésének jelképévé vált. A személyes szenvedés és a politikai mártírium ugyanakkor önmagában nem oldja fel a prímás korábbi társadalompolitikai álláspontjainak vitathatóságát: a kettőt a történésznek külön kell értékelnie.

A pártpolitikai kereszténydemokrácia és az egyházi ellenállás kapcsolatában a legfontosabb tanulság az

intézményi szerepek elkülönítése. Mindszenty számára az egyház egységének és jogainak védelme volt elsődleges, míg Barankovicsnak a demokratikus nyilvánosság és a társadalmi reformok megőrzésére is politikai megoldást kellett keresnie. Abban egyetértettek, hogy a kommunista pártállam politikai és világnézeti monopóliuma elfogadhatatlan. Az eltérő stratégiák mögött azonban különböző államfelfogás és történelmi tapasztalat húzódott, ezért félrevezető lenne a későbbi üldözés közös emléke miatt utólag teljes egyetértést feltételezni.

A katolikus intézmények felszámolása után a kereszténydemokrata hagyomány nyilvános művelésének lehetősége radikálisan beszűkült. A szociális tanítás egyes elemei plébániai közösségekben, családi emlékezetben, emigráns folyóiratokban és személyes kapcsolatok révén maradtak fenn. Más hívek az állammal keresett megállapodás, a mindennapi lelkipásztori munka és az intézményi túlélés lehetőségeit keresték. E helyzetekből nem lehet egyetlen, mindenkire érvényes magatartási mintát levezetni; az adott személyek és közösségek döntéseit a kényszerek ismeretében kell értékelni.

HÁTTÉRGYÁR

Az 1956-os forradalom rövid időre ismét nyilvános szerepet adott Mindszentynek, az újabb szovjet beavatkozás azonban véget vetett ennek a lehetőségnek. A bíboros a budapesti amerikai követségen talált menedéket, majd 1971-ben elhagyta Magyarországot. Az emigrációban őrizte politikai és egyházi álláspontját, miközben a Vatikán a magyar katolikus intézményrendszer működésének biztosítása érdekében fokozatos tárgyalásokat folytatott a kommunista állammal. Mindszenty és a szentszéki diplomácia viszonya újabb példája lett annak, hogy az egyházi elvi állásfoglalás és az intézményi túlélést célzó tárgyalásos politika eltérő következtetésekre juthat.

A magyar kereszténydemokrácia történetében Mindszenty ezért megkerülhetetlen, de nem helyettesítheti a pártpolitika történetét. A főpap szerepét az üldözés és az egyházi ellenállás határozta meg, míg a kereszténydemokrata pártvezetők a parlamenti jogállam helyreállításának lehetőségeit keresték. A két hagyomány kapcsolódott egymáshoz, ám különbözőségük éppen azt bizonyítja, hogy a vallási meggyőződés és a konkrét politikai program nem azonos fogalom. Ez a felismerés a rendszerváltás után ismét központi jelentőségű lett.

HÁTTÉRGYÁR

XXI. A rendszerváltástól a Fidesz–KDNP-szövetségig

A magyar kereszténydemokrácia 1989-es újjászerveződése olyan helyzetben kezdődött, amikor a negyvenéves diktatúra után a politikai pártoknak egyszerre kellett történelmi hagyományt felmutatniuk és a gyorsan változó társadalom számára korszerű programot kialakítaniuk. A néppárti örökség a régi tagság és az emigráció emlékezetében élt tovább, de a választópolgárok többsége számára a kereszténydemokrácia inkább általános világnézeti irányt jelentett. A vallásgyakorlás, az egyházak társadalmi tekintélye és a nyugat-európai pártmodellekhez való viszony jelentősen megváltozott a háború előtti korszakhoz képest. Az új párt ezért a folytonosság hangsúlyozása mellett új politikai identitás kialakítására kényszerült.

A Kereszténydemokrata Néppárt 1989 szeptemberében újraalakult. Szerveződésében szerepet játszottak az egykori Demokrata Néppárt emigrációban élő politikusai, fiatalabb keresztény közéleti szereplők, valamint nyugat-európai kereszténydemokrata kapcsolatok. A német és holland kereszténydemokrata

HÁTTÉRGYÁR

pártok példája azt mutatta, hogy a keresztény szellemi gyökerek összeegyeztethetők a parlamentáris demokráciával, a gazdasági pluralizmussal és a vallásszabadsággal. Az azonban már a kezdetektől nyitott kérdés volt, hogy a magyar párt képes lesz-e olyan tömegtámogatást szerezni, amilyennel nyugati rokonpártjai évtizedeken át rendelkeztek.

A párt az 1990-es első szabad országgyűlési választáson bekerült a parlamentbe, és az Antall József vezette koalíciós kormány tagja lett. A kormányzati együttműködés lehetőséget adott arra, hogy képviselje az egyházak szabadságát, az egyházi tulajdon rendezését, az oktatási pluralizmust és a családpolitikai célokat. Ugyanakkor az ország pénzügyi nehézségei, a privatizáció és a munkanélküliség növekedése olyan szociális problémákat vetett fel, amelyekre a keresztény társadalmi tanítás önmagában nem kínált kész szakpolitikai megoldásokat. A politikai vezetésnek egyensúlyt kellett keresnie a tulajdonjogok helyreállítása, a piacgazdaság kiépítése és a társadalmi védelem között.

A rendszerváltás utáni magyar kereszténydemokrácia egyik állandó dilemmája az volt, hogyan határolja el magát a hagyományos konzervativizmustól, és miként

HÁTTÉRGYÁR

jelenítse meg saját szociális programját. A család támogatása, a közösségi intézmények, a subsidiaritás és az egyházak önállóságának védelme valódi kereszténydemokrata programelemek. Ezek azonban eltérő tartalmat kaphatnak attól függően, hogy a párt miként viszonyul a munkavállalói jogokhoz, a szegénység csökkentéséhez, a társadalmi mobilitáshoz és a helyi önkormányzatok döntési szabadságához. A kormányzati szerep politikai értékeléséhez ezért a deklarációkat a megvalósult intézkedésekkel kell összevetni.

A kilencvenes évek közepére a párton belüli vezetési és stratégiai viták mindinkább a szervezeti működést veszélyeztették. A kereszténydemokrata identitás értelmezése körül kialakuló konfliktusok személyi rivalizálással és a jobbközép pártok közötti versennyel fonódtak össze. A párt támogatottsága visszaesett, a belső szakadás következtében parlamenti ereje meggyengült. Az 1998-as választáson már nem jutott önálló pártként a parlamentbe. A történeti hagyomány megléte nem volt elegendő ahhoz, hogy ellensúlyozza a választók felé hitelesen közvetített, egységes program és a stabil szervezet hiányát.

A szervezeti válság után Varga László és más vezetők a KDNP jogi és politikai folytonosságának helyreállításán

dolgoztak. A párt 2000-es évekbeli újjászerveződésében Semjén Zsolt egyre jelentősebb szerepet kapott. A kisebb politikai szervezet számára az önálló választási siker esélye korlátozott maradt, ezért stratégiai megoldásként a Fidesszel kialakított szoros együttműködés került előtérbe. A 2005-ben jóváhagyott választási megállapodás tartós szövetségi szerkezetet teremtett, amely a későbbi választásokon közös indulásban és a kormányzati szerepek megosztásában öltött testet.

A Fidesz–KDNP kapcsolata sajátos modellt hozott létre. A kisebb párt megőrizte jogi szervezetét, saját vezetését és kereszténydemokrata önmeghatározását, miközben politikai mozgásterét a jóval nagyobb szövetséges választási ereje és kormányzati stratégiája határozta meg. A szövetségnek kézzelfogható előnyei voltak: parlamenti képviseletet, kormányzati részvételt és szakpolitikai befolyást biztosított. Ugyanakkor felvetette az önálló arculat kérdését, hiszen a szavazók számára a két párt közötti különbség a közös kampányok és kormányzati döntések során gyakran elmosódott.

A 2010 utáni politikai korszak értékelése különösen megköveteli az önmeghatározás és a tényleges intézményes működés megkülönböztetését. A kormányoldal a keresztény kultúra védelmét, a

családpolitikát, az egyházi intézményrendszer támogatását és a nemzeti szuverenitást hangsúlyozta. E célok közül több kapcsolódik a kereszténydemokrata hagyományhoz, de a történeti mozgalomnak ugyanilyen fontos elemei voltak a politikai pluralizmus, a jogállami fékek, a közvetítő szervezetek autonómiája és a társadalmi kompromisszumra való készség. A kereszténydemokrata minőség megítélését ezért nem lehet kizárólag családpolitikai vagy kulturális jelképekhez kötni.

Az egyházak és a kormányzat kapcsolata a rendszerváltás után jelentősen átalakult. A felekezeti oktatás és szociális ellátás finanszírozása, az ingatlanrendezés, az egyházi intézmények szerepének bővülése és a közéleti megszólalások mind összetett kérdéseket vetettek fel. A vallási közösségeknek joguk van értékeik nyilvános képviseletéhez, az államnak pedig alkotmányos keretek között lehetősége van együttműködni velük közfeladatok ellátásában. A pártpolitikai azonosulás azonban mindkét fél számára kockázatot hordozhat: a kormánytól való anyagi függés csökkentheti az intézményi önállóság látszatát és tényleges mozgásterét, a vallási tekintély politikai felhasználása pedig a hívő állampolgárok sokféleségét

HÁTTÉRGYÁR

szoríthatja háttérbe.

A magyar kereszténydemokrácia 2010 utáni értékelésénél fontos megvizsgálni a szociális tanítás alapján felvethető kérdéseket is. Mennyiben szolgálta a politika a tartósan szegények, a kiszolgáltatott munkavállalók és a leszakadó térségek érdekeit? Hogyan alakultak az önkormányzatok lehetőségei, a civil szervezetek működési feltételei és az oktatási rendszer társadalmi mobilitást biztosító szerepe? A kereszténydemokrata gondolkodás szempontjából ezek legalább annyira lényegesek, mint az egyházi intézmények támogatása. A vizsgálatnak ugyanakkor figyelembe kell vennie, hogy a kormányzati döntéseket nem egyetlen párt hozta meg; a szövetségben működő KDNP önálló felelősségét a tényleges döntési jogköre alapján lehet értékelni.

A politikai szövetség hosszú távon a kereszténydemokrata önazonosság jelentését is módosította. Nyugat-Európában a második világháború után a kereszténydemokrata néppártok gyakran vallási és világnézeti határokon átnyúló választói együttműködést építettek. A magyar modell ezzel szemben egy szélesebb jobboldali pártszövetség keretében őrizte meg a kereszténydemokrata nevet és

szervezetet. Ez önmagában nem bizonyítja az eszmék teljes feladását, de lényeges szerkezeti különbség. Ha a kereszténydemokrácia hagyományos ismérve a társadalmi csoportok közötti közvetítés, akkor külön vizsgálandó, mennyire marad lehetősége ilyen közvetítésre egy olyan kisebb pártnak, amelynek parlamenti jelenléte szövetségesétől függ.

A 2026-os választás és a Fidesz–KDNP ellenzékbe kerülése új helyzetet teremtett. A KDNP vezetésének szeptemberi nyilatkozatai alapján napirendre került a választási vereség okainak elemzése, a párt megújítása és az önálló politizálás lehetősége is. A történeti helyzet értékelésekor azonban célszerű különválasztani a pártvezetői szándéknyilatkozatokat attól, hogy a következő években valóban megváltozik-e a szövetségi viszony vagy a program. A parlamenti ellenzék szerepe újra alkalmat teremthet az önálló kereszténydemokrata szociálpolitika megfogalmazására, de annak megvalósulása politikai döntésektől és a választói támogatás alakulásától függ.

A magyar fejlődés teljes története az 1895-ös Katolikus Néppárttól a modern pártszövetségig végigkísérhető azon a kérdésen keresztül, hogy a keresztény jelző intézményi, kulturális vagy

társadalompolitikai tartalmat fejez-e ki. Zichy Nándor korában elsődlegesen az egyházi jogok védelme adott szervező erőt, Giesswein Sándornál a szociális reform és az emberi méltóság, Barankovics Istvánnál a demokratikus pluralizmus és a társadalmi igazságosság került az előtérbe. A rendszerváltás után ezek az örökségek új, olykor egymással is versengő formában jelentek meg. A történész feladata annak feltárása, hogy a pártok által hirdetett elvek milyen intézkedésekben, milyen társadalmi következményekkel és milyen intézményi korlátok között öltöttek testet.

A magyar kereszténydemokrácia története ezen a ponton kapcsolódik vissza az európai folyamatokhoz. A vallási hovatartozás jelentőségének csökkenése, a történeti néppártok szervezeti válsága és a jobboldali identitáspolitika erősödése egész Európában megváltoztatta a kereszténydemokrata szereplők lehetőségeit. Magyarország sajátossága, hogy e kihívások a kommunista diktatúra okozta történeti megszakítással és egy tartós pártszövetség kereteivel találkoztak. A következő fejezetekben ezért az olasz, német és más európai példákkal összevetve lehet megvizsgálni, milyen irányokba mozdult el a kereszténydemokrácia a huszonegyedik században.

HÁTTÉRGYÁR

XXII. Az olasz kereszténydemokrácia válsága

A második világháború utáni Olaszországban a Democrazia Cristiana olyan szerepre tett szert, amelyet az európai párttörténet kevés más mozgalma mondhatott magáénak. A párt a köztársaság kialakulásának döntő szereplője volt, majd évtizedeken át szinte megszakítás nélkül részt vett a kormányzásban. A kereszténydemokrata politikai jelenlét így egy egész korszak intézményeivel, szociális kompromisszumaival és politikai szokásaival fonódott össze. Sikere ugyanakkor már korán magában hordozta saját válságának lehetőségét: a társadalmi csoportok közötti közvetítésből fokozatosan a hatalom, az állami erőforrások és a belső frakciók közötti közvetítés lett.

A Democrazia Cristiana indulásakor nem állt egységes társadalmi osztály mögötte. Katolikus parasztok, munkások, hivatalnokok, vállalkozók és a konzervatív városi középrétegek egyaránt találtak benne képviseletet. E különböző érdekek összefogását részben az egyházi szervezetek, részben a kommunista párttal szembeni politikai mozgósítás biztosította. A

hidegháború első évtizedeiben a párt úgy mutathatta magát a demokratikus berendezkedés támaszának, hogy közben a választóknak a kommunista győzelemmel szembeni védelmet ígérte. Ez az előny viszont gyengítette az elszámoltathatóságot: sok választó akkor is a kereszténydemokratáknál maradt, ha elégedetlen volt a kormányzati teljesítménnyel.

Alcide De Gasperi korának viszonylag egységes irányítását a későbbi évtizedekben egyre széttagoltabb vezetési rendszer váltotta fel. A párt frakciói nem kizárólag eszmei kérdések mentén szerveződtek; személyes hálózatokat, területi érdekeltségeket és minisztériumi befolyást is képviseltek. Minden nagy néppártban szükséges az eltérő csoportok közötti alku, az olasz esetben azonban a kompromisszum mechanizmusa különösen szorosan összekapcsolódott a tisztségek elosztásával. A választásokat követő kormányalakítások és a gyakori kabinetválságok mögött sokszor nem az alapvető programok összeütközése, hanem a koalíciós és párton belüli egyensúly megbomlása állt.

Az 1950-es és 1960-as évek gazdasági növekedése egy ideig elfedte e szerkezet költségeit. Az ipari fejlődés, az ország belső vándorlása, az oktatás bővülése és a

fogyasztói társadalom terjedése az olasz életviszonyokat alapvetően megváltoztatta. A kereszténydemokraták e folyamatok intézményes kereteinek megteremtésében részt vettek, de az új társadalom már nem volt olyan szorosan a plébániák és katolikus egyesületek világához kötve, mint a háború utáni választói közösség. A munkásmozgalmak, a diáktüntetések és a nők új igényei olyan kérdéseket vetettek fel, amelyekben a párt különböző irányzatai egymással is szembekerültek.

Az olasz kereszténydemokrata politika jelentős újításai közé tartozott a balközép együttműködés. A szocialistákkal való kormányzati közeledés gondolata arra épült, hogy a szociális reformokat nem lehet tartósan megvalósítani kizárólag a konzervatív vagy centrista választói tömbre támaszkodva. Aldo Moro ebben a politikában számottevő szerepet vállalt. A szocialisták bevonása ugyanakkor ellenállást váltott ki a jobbszárnyon, és aggodalmat okozott a katolikus világ egy részében is. Az egyházi tanításból kiinduló társadalmi reform és a baloldali pártokkal kötött politikai megállapodás közötti viszony ismét a kereszténydemokrácia egyik alapkérdésévé vált.

Moro későbbi törekvése, hogy a kommunisták jelentős választói támogatottságát is figyelembe vegye az állami

intézmények stabilizálásánál, még élesebb vitákhoz vezetett. A „történelmi kompromisszum” körüli tárgyalások és a kommunista parlamenti támogatás lehetősége újranyitotta a hidegháborús elhatárolódás kérdését. Az 1978-ban a Vörös Brigádok által elrabolt és meggyilkolt Moro tragédiája a demokratikus közélet válságának jelképévé vált. A történeti értelmezésben azonban külön kell választani a terrorista szervezet bizonyítható felelősségét a később megfogalmazott, eltérő megalapozottságú politikai feltételezésektől. Az emberrablás az olasz állam működési nehézségeit is megmutatta, de az ügy összetettsége nem jogosít fel bizonyítatlan összeesküvés-elméletek tényként való közlésére.

A párt belső hálózatainak működéséhez az állami vállalatok és a közbeszerzések rendszere is kapcsolódott. Az olasz gazdaságban az állami tulajdon és az állami beruházások hosszú ideig számottevő szerepet játszottak, s az ehhez kapcsolódó kinevezések nagy politikai értékkel bírtak. A kereszténydemokrata vezetőknek tartományonként, településenként és ágazatonként kellett fenntartaniuk támogató koalícióikat. A klientúrák működése nem volt azonos mindenütt, és a párt valamennyi politikusát sem lehet általánosítva

HÁTTÉRGYÁR

korrupcióval vádolni. A rendszerszintű gond azonban abból eredt, hogy az állam és a párt működése számos területen nehezen választhatóvá vált.

A maffiával fenntartott kapcsolatok kérdése különösen Dél-Olaszországban terhelte a párt történetét. A szervezett bűnözés helyi választási mozgósítással, gazdasági közvetítéssel és politikai nyomással igyekezett befolyást szerezni. Egyes kereszténydemokrata politikusokat súlyos vádak értek, és több ügyben büntetőeljárások is indultak. A történésznek itt is pontos különbséget kell tennie a bíróság által megállapított tények, a politikai felelősség és a közbeszédben terjedő állítások között. A helyi kapcsolatrendszerek elemzése azonban nélkülözhetetlen annak megértéséhez, miként válhatott a párt egyes térségekben a demokratikus részvétel kapujából a hatalomhoz való hozzáférés szűrőjévé.

Az 1970-es évektől egyre nyilvánvalóbbá vált a katolikus választói egység meggyengülése. A válásról tartott 1974-es népszavazáson a válást lehetővé tevő törvény hatályon kívül helyezése mellett kampányoló egyházi és politikai szereplők vereséget szenvedtek. Az 1981-es abortuszreferendumok eredménye ugyancsak jelezte, hogy a katolikus egyház tanítása és a hívek

politikai döntései között jelentős távolság alakult ki. A társadalmi változást nem lehet kizárólag a vallásosság hanyatlásával magyarázni: sok vallásos polgár is megkülönböztette saját erkölcsi álláspontját az állami jogalkotástól. A párt korábbi képessége, hogy a katolikus identitásra támaszkodva heterogén választói koalíciót tartson fenn, ezzel új korlátokba ütközött.

A hidegháború végével a Democrazia Cristiana egyik legfontosabb összetartó érve is elveszítette erejét. Az olasz kommunista párt fokozatos átalakulása és az 1989 utáni nemzetközi helyzet csökkentette az antikommunista politikai tábor szervező erejét. A párt már nem hivatkozhatott ugyanolyan hatásosan arra, hogy a kormányzásban való részvétele nélkül a demokrácia kerülne veszélybe. Ezzel párhuzamosan a régi pártrendszer finanszírozása és az állami szerződések körüli gyakorlat egyre nagyobb társadalmi elégedetlenséget váltott ki.

Az 1992-ben kibontakozó Mani pulite, vagyis „Tiszta kezek” vizsgálatok a politikai korrupció kiterjedt hálózatait tárták fel. A Tangentopoli néven ismertté vált botránysorozat a kereszténydemokratákat és a szocialistákat egyaránt súlyosan érintette. A vizsgálatok, a közhangulat változása és az új választási verseny

néhány év alatt felszámolta a korábbi nagy pártok uralkodó helyzetét. A Democrazia Cristiana 1994-re megszűnt régi formájában, örökségén több, egymással vetélkedő politikai szervezet osztozott. Ez politikai rendszer összeomlása volt, nem a keresztény politikai gondolkodás intézményes vagy társadalmi megszűnése.

A későbbi olasz közéletben katolikus politikusok és választói hagyományok jobb- és balközép szervezetekben egyaránt megjelentek. A korábbi felekezeti egység helyét versengő politikai identitások vették át. Egy részük a hagyományos család- és kulturális értékek védelmét hangsúlyozta, mások a társadalmi szolidaritás, az európai együttműködés és a demokratikus intézmények reformjának ügyét vitték tovább. Az egyház szempontjából ez azt jelentette, hogy egyetlen nagy párton keresztül már nem érvényesíthette társadalmi befolyásának egészét. A politikai önállósodás évszázados folyamata így új, széttagolt helyzetet eredményezett.

Az olasz példa a kereszténydemokrácia mérlegének fontos ellenpróbája. A társadalmi béke, a parlamentáris rendszer és a jóléti intézmények kiépítésében játszott szerep valós történeti teljesítmény, de nem menti fel azokat az eljárásokat, amelyek a politikai versenyt klientúrák fogságába ejtették. A közjó fogalmának

HÁTTÉRGYÁR

középpontba állítása különösen nagy követelményt támaszt egy kormányzó párttal szemben: az állami erőforrásokat nem lehet tartósan párthűség és személyes kapcsolatok szerint elosztani anélkül, hogy maga a hirdetett erkölcsi alapelv sérülne. Az olasz kereszténydemokrácia bukása ezért a politikai hitelesség elvesztésének története is.

HÁTTÉRGYÁR

XXIII. A német kereszténydemokrácia alkalmazkodása

A német kereszténydemokrácia története más pályán haladt, mint az olasz pártcsaládé. A CDU és a bajor CSU a háború után felekezeti határokon átívelő politikai közösségként szerveződött, és az 1949-ben létrejött Német Szövetségi Köztársaság stabil pártrendszerének meghatározó szereplőjévé vált. A keresztény név összekapcsolódott a demokratikus alkotmányossággal, a szociális piacgazdasággal és a nyugati beilleszkedéssel. Az egységes pártidentitás azonban hosszú viták eredménye volt: katolikus szociális reformerek, protestáns konzervatívok, gazdasági liberálisok és nemzeti hagyományú politikusok eltérően gondolkodtak az állam feladatairól.

A CDU korai korszakában az Ahleni Program 1947-ben a gazdasági hatalom korlátozásáról és a közösségi felelősségről beszélt. A párt későbbi gazdaságpolitikai irányát azonban inkább a szociális piacgazdaság gondolata határozta meg, amely a piaci versenyt a társadalmi biztosítékokkal kívánta összeegyeztetni. Ludwig Erhard és az ordoliberális közgazdasági

hagyomány szerepe megmutatta, hogy a kereszténydemokrata kormányzás gazdasági modellje nem vezethető le közvetlenül egyetlen pápai dokumentumból. A vallási szociális gondolat, a német gazdaságtudomány és a háború utáni újjáépítés gyakorlati szükségletei közösen alakították.

Konrad Adenauer politikai ereje részben abból fakadt, hogy a pártot a szövetségi állam alkotmányos keretei között tartotta, és következetes külpolitikai irányt szabott. A francia–német megbékélés, a NATO-hoz és a nyugati együttműködéshez való kötődés, valamint az európai integráció támogatása szervesen illeszkedett a párt világnézetéhez. Ugyanakkor a hidegháborús antikommunizmus és a német újraegyesítés kérdése a keleti kapcsolatokban súlyos dilemmákat teremtett. Adenauer döntéseit ezért egyaránt lehet a demokratikus nyugati beágyazódás és a megosztott Németország stratégiai korlátai felől értelmezni.

A kereszténydemokraták idővel egyre szélesebb társadalmi koalíciót igyekeztek kiépíteni. A hagyományos katolikus választók mellett protestáns városi középrétegeket, vállalkozókat, gazdákat és munkavállalókat is megcéloztak. A pártszervezethez számos érdekképviseleti és szakmai hálózat

kapcsolódott, de a CDU intézményi kapcsolata az egyházakkal nem volt azonos a püspöki irányításra épülő felekezeti pártmodelllel. A protestáns jelenlét önmagában is arra késztette a pártot, hogy saját politikai programját a vallási tanítás közvetlen alkalmazásán túlmutató nyelven fogalmazza meg.

Adenauer után a pártnak a társadalom gyors modernizálódásával kellett szembenéznie. Az 1960-as évek diáklázadásai, az új értékrendi konfliktusok, a nemi szerepek átalakulása és a gazdasági szerkezetváltozás megkérdőjelezték a háború utáni politikai konszenzus egyes elemeit. A kereszténydemokrácia a szociáldemokratákkal folytatott versenyben fokozatosan elfogadta, hogy a demokratikus állam polgárai eltérő erkölcsi és vallási meggyőződések alapján élhetnek. Ez nem jelentette valamennyi vitatott kérdésben a hagyományos álláspont feladását, de az egyházi elvárások és az állami törvényhozás között világosabb távolságot teremtett.

A CDU történetének fontos sajátossága volt a kormányzás és az ellenzéki lét váltakozása. Az 1969 utáni szövetségi ellenzékiség új programalkotásra és szervezeti alkalmazkodásra ösztönözte a pártot. Helmut Kohl vezetése alatt a CDU modern, országos választási

gépezetté vált, miközben megőrizte a kereszténydemokrata néppárt történeti jellemzőit. A politikai versenyben a gazdasági teljesítmény, a társadalmi biztonság, az állam pénzügyi mozgástere és a nemzeti identitás egyre nagyobb súllyal szerepelt. A vallási hovatartozás fontos maradt, de önmagában mind kevésbé magyarázta a választói döntéseket.

Kohl 1982-es kancellárrá választása után a CDU–CSU és a liberális FDP együttműködése a gazdasági és társadalompolitikai viták új szakaszát nyitotta meg. A kereszténydemokrata kormányzás nem számolta fel a jóléti államot, de a költségvetési korlátokat és a versenyképességet hangsúlyozva számos ponton átalakította a korábbi politikai hangsúlyokat. A kereszténydemokrata szociálpolitika ekkor már nem a munkásmozgalommal szembeni felekezeti védekezésből, hanem a fejlett jóléti állam fenntarthatóságáról folytatott vitából indult ki. Az alapelvek változatlan megnevezése mögött új szakpolitikai konfliktusok jelentek meg.

Az 1989–1990-es fordulat Kohl politikai pályájának meghatározó eseménye lett. A német újraegyesítés idején a kereszténydemokrata párt a szabadság, az önrendelkezés és az európai békerend összekapcsolását hirdette. Az egyesítés sikerét azonban társadalmi és

gazdasági nehézségek követték, különösen a keleti tartományokban. Az eltérő történeti tapasztalatok és a vallásosság különböző mértéke új kihívást jelentettek a párt számára: a keletnémet társadalomban a felekezeti szervezetek jóval gyengébb politikai háttérrel rendelkeztek, mint a nyugati tartományok sok régiójában. A CDU-nak ezért olyan választói közösség felé kellett nyitnia, amelyet a történeti kereszténydemokrata intézményvilág kevésbé ért el.

A Kohl-korszak végén napvilágra került pártfinanszírozási botrány a CDU hitelességét is próbára tette. A demokratikus jogállam és a társadalmi felelősség hangsúlyozása csak akkor lehet következetes, ha a párt saját pénzügyi működésére ugyancsak alkalmazza az átláthatóság követelményeit. A botrány nyomán új vezetői nemzedék került előtérbe. Angela Merkel felemelkedése szimbolikus váltást is jelentett: keletnémet háttere, protestáns környezete és politikai stílusa eltért a korábbi nyugatnémet, jórészt katolikus férfi vezetők világától.

Merkel kancellársága alatt a CDU sok kérdésben a pragmatikus kormányzati közép felé mozdult. A családpolitika, a társadalmi együttélés és az energiapolitika változásai olyan kompromisszumokat

hoztak, amelyek időnként a konzervatív pártbázison belül is ellenállást váltottak ki. A 2015-ös menekültválság különösen élesen világította meg a keresztény erkölcs politikai értelmezésének feszültségeit. A menedékkérők iránti emberiesség és az állami befogadóképesség kérdése között a kormányzatnak valós döntéseket kellett hoznia; ugyanakkor mind a szolidaritás, mind a közösségek biztonsága hivatkozhatott kereszténydemokrata hagyományokra. A vita a párton belül és a társadalomban is tartós nyomot hagyott.

A CDU és a CSU kapcsolata szintén arról tanúskodik, hogy a kereszténydemokraták között sohasem volt teljes ideológiai egység. A bajor CSU történeti regionális identitása és sokszor markánsabb konzervatív hangja eltért a CDU országos koalícióépítési igényétől. Egyes társadalmi és migrációs kérdésekben a különbség nyilvános politikai konfliktusokhoz vezetett. Az együttműködés tartósságát mégis az biztosította, hogy a két párt megőrizte közös parlamenti és kormányzati stratégiáját. Ez a modell megmutatja, hogy a kereszténydemokrácia intézményi rugalmassága konfliktusok kezelésére is alkalmas lehet, amennyiben a szereplők elfogadják egymás legitimitását.

HÁTTÉRGYÁR

A huszonegyedik században a német kereszténydemokrata identitást három különböző kihívás alakítja. Az első a szekularizáció: a vallásos kötődés már nem szervezi olyan erővel a társadalmi életet, mint a párt alapításakor. A második a gazdasági bizonytalanság és a társadalmi egyenlőtlenségek kérdése, amely a szociális piacgazdaság aktualizálását követeli. A harmadik a radikális jobboldal megerősödése, amely a nemzeti és kulturális identitás politikai képviseletéért versenyez. Az, hogy egy párt keresztény örökségét hangsúlyozza, önmagában még nem dönti el, hogyan viszonyul az alkotmányossághoz, a kisebbségek jogaihoz vagy a társadalmi szolidaritáshoz.

A német fejlődés értékelésekor ezért nem célszerű egyetlen választási korszakot vagy személyiséget az egész hagyomány mércéjévé tenni. A CDU hosszú története során különböző módokon egyeztette össze az egyházaktól örökölt etikai nyelvet a demokratikus pluralizmussal, a szociális kompromisszumot a piaci versennyel, valamint a nemzeti érdekeket az európai együttműködéssel. A párt sikere jelentős részben abból fakadt, hogy intézményei képesek voltak megújulni a társadalmi változások között. Ugyanez a megújulási kényszer azonban újra és újra felveti, mi marad meg a

HÁTTÉRGYÁR

kereszténydemokraták sajátos politikai gondolatából, ha a történeti felekezeti kötődés elhalványul.

HÁTTÉRGYÁR

XXIV. Az egyház és a modern társadalmi konfliktusok

A kereszténydemokrata pártok történetének egyik legnehezebb kérdése, hogy miként viszonyultak az egyházi erkölcsi tanítás változatlanságának igényéhez egy olyan társadalomban, amelyben a családi élet, a nemi szerepek és az állampolgári jogok gyorsan átalakultak. A második világháború utáni Nyugat-Európában a kereszténydemokrata pártok egyszerre vettek részt a demokratikus alkotmányosság megszilárdításában és igyekeztek megőrizni a keresztény kultúra társadalmi befolyását. E két törekvés időnként kölcsönösen erősítette egymást, máskor azonban éles feszültséget teremtett. Különösen akkor, amikor az egyházi tanítás egyes rendelkezéseit jogi kötelezettséggé kívánták alakítani egy vallásilag sokszínű közösségben.

A katolikus társadalmi tanítás alapelvei tágabbak a szexualitás és a család erkölcsi kérdéseinél. Az emberi méltóság, a közjó, a szolidaritás és a szubszidiaritás egyszerre érinti a munkaviszonyokat, a tulajdont, a szegénységet, az egészségügyet és a politikai közösségek működését. A közéleti kereszténység mégis gyakran a házasság, a válás, a fogamzásgátlás és az abortusz körüli

konfliktusokban vált a legláthatóbbá. Ennek oka részben az volt, hogy ezekben a kérdésekben az egyházi vezetés világosan megfogalmazott erkölcsi álláspontttal rendelkezett, és a választókat könnyebb volt egyértelmű jogalkotási kérdések köré mozgósítani. A társadalmi igazságosság összetett, költségvetési döntéseket igénylő programja nehezebben foglalható ugyanilyen egyszerű politikai jelszavakba.

A második vatikáni zsinat különös jelentőségű fordulópont volt. A Dignitatis humanae nyilatkozat a vallásszabadságot az emberi személy méltóságához kapcsolta, a Gaudium et spes kezdetű lelkipásztori konstitúció pedig a modern világ társadalmi problémáival folytatott párbeszédet erősítette. Ezek a dokumentumok nem írtak elő valamely pártprogramot; az egyházi tanítás és a politikai döntés között továbbra is szükség volt a világi szereplők felelősségteljes mérlegelésére. A kereszténydemokrata politikusokra így különleges feladat hárult: azt kellett megmutatniuk, hogy a vallási meggyőződés által ösztönzött társadalmi cselekvés hogyan működhet a lelkiismereti szabadságot biztosító államban.

A válás jogi szabályozásában több európai ország története jól szemlélteti ezt a dilemmát. A házasság

felbonthatatlanságának katolikus tanítása nem változtatta meg azt a tényt, hogy az államnak a különböző vallású és nem vallásos polgárok családjogi helyzetét egyaránt szabályoznia kellett. A kereszténydemokrata pártokon belül voltak, akik a polgári válás ellen jogalkotási küzdelmet folytattak, míg mások a civil jogrend és az egyházi házasságfelfogás különbségét hangsúlyozták. Az olaszországi 1974-es referendum történelmi jelentősége éppen abban rejlett, hogy megmutatta: a katolikus egyházi tekintély és a választók demokratikus döntése között nem áll fenn automatikus azonosság.

Az abortusz kérdése még összetettebb erkölcsi és jogi konfliktust teremtett. A magzati élet védelmének tanítása központi szerepet tölt be a katolikus erkölcsi gondolkodásban, miközben a modern jogállamnak a nők egészségét, önrendelkezését, a családok szociális helyzetét és a jogbiztonságot is mérlegelnie kell. A kereszténydemokrata pártok különböző országokban eltérő szabályozási kompromisszumokat fogadtak el vagy utasítottak el. A történeti elemzés szempontjából ezért nem elegendő a pártok hivatalos nyilatkozatait idézni: vizsgálni kell a konkrét törvényeket, a tanácsadó és egészségügyi szolgáltatásokat, valamint azt, hogy a

HÁTTÉRGYÁR

szociálpolitikai intézkedések miként befolyásolták a kiszolgáltatott helyzetbe kerülő családok választási lehetőségeit.

A női egyenjogúság kérdésében a kereszténydemokrata pártok fejlődése korántsem volt egységes. A háború utáni évtizedekben sok helyütt a családon belüli hagyományos munkamegosztást támogatták, és a családpolitikai ellátások szervezésében az egykeresős háztartás normájából indultak ki. Később a nők tömeges munkavállalása, az oktatáshoz való hozzáférés javulása és a társadalmi elvárások változása új intézményeket követelt: bölcsődei ellátást, rugalmas munkaidőt, egyenlő foglalkoztatási jogokat és a gondozási feladatok újraelosztását. A kereszténydemokrata családpolitika ezekben az ügyekben akkor maradhatott társadalmilag jelentős, ha a valóban létező családok életviszonyait tekintette kiindulópontnak.

A szociális igazságosság ügye mindeközben továbbra is a keresztény társadalmi tanítás egyik központi követelménye maradt. A pápai enciklikák sorában XXIII. János Mater et magistra és Pacem in terris kezdetű írásai, VI. Pál Populorum progressio körlevele, majd II. János Pál Laborem exercens és Centesimus annus című

dokumentumai eltérő történelmi helyzetben fogalmaztak meg kérdéseket a munkáról, a fejlődésről és a társadalmi felelősségről. A kereszténydemokrata kormányok döntéseit e tanításokhoz mérve azonban kerülni kell az anakronizmust: egy később kiadott enciklika alapján nem lehet úgy értékelni egy korábbi kormányt, mintha annak szövegét már ismerhette volna. Értelmesebb a konkrét korabeli vitákat és a rendelkezésre álló alternatívákat összevetni.

A bevándorlás és a menekültügy a huszadik század végétől új feszültségforrássá vált. A keresztény tanítás az idegenek és a rászorulók iránti felelősséget hangsúlyozza, ugyanakkor a politikai közösségeknek joguk és kötelességük a közrend és a közszolgáltatások működéséről gondoskodni. A pártok között ezért a határigazgatás, az integráció, a menedékjog és a nemzetközi együttműködés kérdésében valós szakpolitikai különbségek alakulhatnak ki. Az alapvető erkölcsi kérdés ott jelentkezik, ahol a vitában a menekülők és bevándorlók emberi méltóságát vonják kétségbe, vagy egész csoportokat tekintenek önmagukban veszélyforrásnak. A kereszténydemokrata politikai örökség a társadalmi rend védelmét és a személy méltóságát együtt követeli meg.

HÁTTÉRGYÁR

A szegénység és a kirekesztettség kérdésében az egyházi szervezetek gyakorlati tapasztalatai sokszor megelőzték a pártok politikai válaszait. A Karitász és más segítő intézmények a társadalom olyan rétegeivel találkoztak, amelyeket a parlamenti politika általános kategóriái nehezen ragadtak meg: lakhatási válságba került családokkal, idősekkel, fogyatékossággal élő személyekkel, menekültekkel és tartós munkanélküliekkel. A kereszténydemokrata kormányzás értékeléséhez ezért nemcsak a családokat megillető általános kedvezményeket, hanem a legszegényebb háztartások tényleges hozzáférését is vizsgálni kell. Egy széles támogatási rendszer is növelheti a társadalmi különbségeket, ha a kedvezményekhez elsősorban a magasabb jövedelmű csoportok férnek hozzá.

A kereszténydemokraták és az egyházi intézmények közötti együttműködés különös súlyt kapott az oktatás és az egészségügy területén. A felekezeti iskolák fenntartása, az egyházi kórházak finanszírozása és a szociális intézmények működtetése önmagában összhangba hozható a demokratikus állam szabályaival. A közpénzek elosztása azonban ellenőrizhetőséget és egyenlő jogi feltételeket igényel. Az egyházi intézményi autonómia akkor erősíti a társadalmi pluralizmust, ha

HÁTTÉRGYÁR

nem jár együtt más világnézetű intézmények indokolatlan hátrányával, és a közfeladatok ellátásának feltételei nyilvánosan számon kérhetők. Az egyházi és politikai vezetők közötti személyes közelség nem helyettesítheti az intézményi garanciákat.

Ferenc pápa szociális és környezeti hangsúlyai új szempontokkal gazdagították a keresztény politikáról folytatott vitát. A Laudato si’ a környezeti pusztulást a szegénység és a nemzedékek közötti felelősség összefüggésében tárgyalta; a Fratelli tutti a testvériség és a társadalmi kapcsolatok újragondolására szólított fel. E dokumentumok egyik párt politikai monopóliumát sem alapozzák meg. Arra emlékeztetnek, hogy a keresztény társadalmi gondolkodás nem korlátozható a kulturális konzervativizmus kérdéseire. A környezetvédelem, a globális egyenlőtlenségek és a béke ügye ugyanúgy a politikai erkölcs mérlegére kerül.

A modern kereszténydemokrácia megítélése ezért attól függ, hogy el tudja-e kerülni a szelektív erkölcsi hivatkozást. A család védelme csak akkor kaphat hiteles társadalmi tartalmat, ha együtt jár a gyermekek szegénységének csökkentésével és az idősgondozás támogatásával. A munka méltóságának hangsúlyozása csak akkor meggyőző, ha figyelmet kapnak a

kiszolgáltatott munkavállalók jogai. A keresztény kultúra védelmének állítása pedig nehezen egyeztethető össze az emberek vallási vagy származási alapon történő megbélyegzésével. Ezek nem valamely egyetlen párt kizárólagos problémái, hanem a keresztény tanításra hivatkozó politikai cselekvés általános próbái.

A huszadik század végére az európai kereszténydemokrata pártok többsége felismerte, hogy egyház és állam viszonyát nem lehet visszavezetni a tizenkilencedik századi intézményes hatalmi küzdelemre. A demokratikus pluralizmus közegében a vallási meggyőződés erkölcsi indítékot és nyilvánosan megvitatható érveket kínálhat, de a törvényhozás minden polgár számára érvényes szabályokat alkot. A kereszténydemokrácia történeti jelentősége éppen annak keresése volt, hogy a két terület között tartós, intézményesen is működő kapcsolat jöjjön létre. A folyamat nem ért véget, mert minden új társadalmi konfliktus ismét felveti a meggyőződés, a jog és a politikai felelősség határainak kérdését.

HÁTTÉRGYÁR

XXV. A kereszténydemokrácia Európán kívül

A kereszténydemokrácia történetét túlságosan szűkre szabnánk, ha kizárólag Nyugat-Európa pártrendszereinek belső fejleményeként mutatnánk be. A huszadik század során kereszténydemokrata vagy keresztényszociális önmeghatározású mozgalmak Latin-Amerikában és más térségekben is megjelentek. E pártok ugyan merítettek az európai katolikus társadalmi tanításból, de saját politikai környezetük eltért a német vagy olasz tapasztalatoktól. A nagybirtokrendszer, a rendkívüli társadalmi egyenlőtlenségek, a katonai beavatkozások és az amerikai kontinens sajátos hidegháborús konfliktusai más választási lehetőségeket teremtettek.

A latin-amerikai katolicizmus hosszú ideig különösen szorosan kapcsolódott a földbirtokos elit és az állami intézmények egy részéhez, ugyanakkor az egyházon belül jelentős szociális és népi vallásossági hagyományok is éltek. A huszadik század közepére sok katolikus értelmiségi és politikus úgy vélte, hogy a keresztény szociális tanításból a társadalmi szerkezet mélyebb átalakításának követelménye következik. A földtulajdon

HÁTTÉRGYÁR

szélsőséges koncentrációja, a városi nyomornegyedek terjedése és a munkavállalói kiszolgáltatottság miatt a társadalmi kompromisszum európai receptje sokszor nem bizonyult elegendőnek. A kereszténydemokrata mozgalmaknak olyan reformokat kellett megfogalmazniuk, amelyek a fennálló elitviszonyokat közvetlenül érintették.

Chile számottevő példát kínál. A későbbi kereszténydemokrata párt egyik fontos előzménye a konzervatív katolikus közegből kiváló Falange Nacional volt, amelynek fiatal politikusai a társadalmi igazságosság és az intézményes reform mellett érveltek. A Partido Demócrata Cristiano 1957-ben jött létre. A párt célja a társadalmi polarizáció meghaladása, a politikai demokrácia megerősítése és a középrétegeken túlmutató támogatás kialakítása volt. Az európai kereszténydemokráciával közös volt a magántulajdon elfogadása és a marxista forradalom elutasítása, de a reformok sürgető jellegét a chilei társadalom rendkívüli egyenlőtlenségei adták.

Eduardo Frei Montalva 1964-es elnökválasztási győzelme a kereszténydemokrácia jelentős latin-amerikai áttörése lett. Kormánya a „forradalom szabadságban” programjával földreformot, oktatási fejlesztést,

lakásépítést, szakszervezeti részvételt és a réztermelés feletti nemzeti ellenőrzés növelését ígérte. A program egyszerre kívánt elhatárolódni a régi oligarchikus rendtől és a fegyveres vagy egypárti forradalom útjától. A társadalmi reformok azonban ellenállásba ütköztek a nagybirtokosok és a konzervatív üzleti csoportok részéről, miközben a baloldali mozgalmak egy része túl lassúnak tartotta a változásokat. A párt belső vitái is megmutatták, milyen nehéz a kereszténydemokrata középutat fenntartani rendkívül polarizált társadalmi viszonyok között.

Az 1970-es évek elején a chilei politikai életben a kereszténydemokraták viszonya Salvador Allende baloldali kormányához sorsdöntővé vált. A párt vezetésén belül eltérő elképzelések jelentek meg arról, milyen kompromisszum lehetséges a parlamentáris intézmények védelme és az Allende-kormány gazdasági-társadalmi terveivel szembeni ellenállás között. A konfliktus kiéleződése hozzájárult a demokratikus intézmények megrendüléséhez, de a katonai puccsért és az azt követő diktatúra bűneiért a felelősséget téves volna minden ellenzéki politikai csoport között felosztani. A különböző szereplők konkrét döntéseit, nyilatkozatait és cselekvési lehetőségeit külön kell mérlegelni.

HÁTTÉRGYÁR

Az 1973-as katonai hatalomátvétel után Augusto Pinochet diktatúrája megszüntette a demokratikus politikai versenyt, és súlyos emberi jogi jogsértéseket követett el. A kereszténydemokrata politikusok között voltak, akik kezdetben a katonai fellépést a válság rendezésének eszközeként értelmezték, később azonban a párt fontos szerepet játszott a demokratikus ellenzék megszervezésében. A chilei egyházi intézmények bizonyos részei, köztük a politikai üldözöttek segítésére létrehozott szervezetek, az emberi jogok védelmében vállaltak jelentős feladatokat. A történet az egyház és a párt kapcsolatának egy újabb változatát mutatja: az egyházi társadalmi szolgálat nem azonosult teljesen valamely kereszténydemokrata politikai taktika támogatásával.

A demokratikus átmenet során a kereszténydemokrata Patricio Aylwin 1990-ben Chile elnöke lett. Aylwin kormányzásának központi kérdése a demokratikus intézmények helyreállítása, a gazdasági stabilitás és a diktatúra emberi jogi örökségével való szembenézés volt. A kereszténydemokrata hagyomány itt a kompromisszum és a fokozatosság nyelvén jelent meg, de az átmenet korlátait a katonai hatalom megmaradt intézményi befolyása is alakította. A politikai egyezkedés tehát nem

HÁTTÉRGYÁR

kizárólag erkölcsi elhatározásból, hanem kényszerű hatalmi viszonyok között bontakozott ki.

Venezuelában a Comité de Organización Política Electoral Independiente, ismertebb nevén a COPEI kereszténységszociális politikai irányzatként vált fontos szereplővé. Rafael Caldera pályája a venezuelai pártdemokrácia kiépítéséhez kötődött; a kereszténydemokrata mozgalom a szociáldemokratákkal folytatott versenyben és együttműködésben egyaránt részt vett. A huszadik század második felében kialakult pártrendszer egy ideig politikai stabilitást biztosított, de a társadalmi kirekesztettség, a korrupciós problémák és a gazdaság olajbevételektől való függése a későbbiekben meggyengítette legitimitását. A kereszténydemokrácia itt is szembesült azzal a veszéllyel, hogy a társadalmi közvetítésből állandósult elitmegállapodás lesz.

Costa Ricában, El Salvadorban, Guatemalában és más közép-amerikai országokban a kereszténydemokrata mozgalmak eltérő körülmények között jelentek meg. A polgárháborúk, a katonai kormányok és a társadalmi egyenlőtlenségek miatt a demokratikus reform kérdését gyakran közvetlen erőszak fenyegette. Az egyházon belüli szociális kezdeményezések és a pártpolitikai szervezetek egyes helyeken összekapcsolódtak, másutt

eltérő megoldásokat kerestek. A kereszténydemokrata név nem garantálta sem a társadalmi radikalizmust, sem a demokratikus intézmények védelmét: ugyanazon politikai családon belül is jelentős eltérések mutatkoztak a katonai hatalomhoz, a földreformhoz és az amerikai külpolitikai befolyáshoz való viszonyban.

A latin-amerikai példákat nem lehet megérteni a katolikus egyház belső megújulási folyamatai nélkül. A második vatikáni zsinat után a latin-amerikai püspöki konferenciák, különösen az 1968-as medellíni találkozó, a szegénység és a társadalmi igazságtalanság kérdését a lelkipásztori tevékenység középpontjába állították. A felszabadítás teológiájának különböző irányzatai a szegények történeti tapasztalatából indultak ki; ezekkel szemben az egyházi vezetés és a kereszténydemokrata politikai világ egyes szereplői fenntartásokat fogalmaztak meg, különösen a marxista elemzési módszerek alkalmazása miatt. A vita ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a szociális igazságosság ügye kizárólag valamelyik irányzat sajátja lett volna.

Az európai és a latin-amerikai kereszténydemokrácia közös öröksége a különböző társadalmi csoportok összefogásának igénye, a keresztény társadalmi tanításra való hivatkozás és a parlamentáris intézményekben

keresett politikai cselekvés. A különbség az volt, hogy Európa nyugati felében a második világháború után viszonylag stabil államok, erős szakszervezetek és gyors gazdasági növekedés segítették a kompromisszumot. Latin-Amerika sok térségében a demokratikus intézmények sérülékenyebbek voltak, az erőszakos állami beavatkozás pedig közvetlen fenyegetést jelentett. A kereszténydemokrácia ugyanazt az erkölcsi fogalomtárat használhatta, mégis sokkal élesebb választásokkal szembesült.

Az összehasonlítás egy további tanulsága, hogy a kereszténydemokrácia szociális programja nem szükségszerűen jelentett mérsékelt reformokat. A földtulajdon újraelosztása vagy a természeti erőforrások feletti nemzeti ellenőrzés erősítése egyes latin-amerikai kereszténydemokrata programokban jóval radikálisabbnak számított, mint a háború utáni nyugat-európai konszenzus. Az eszközök megválasztásában a magántulajdon védelme és az emberi méltóság tisztelete korlátot szabhatott a radikalizmusnak, de a társadalmi szerkezet átalakításának igénye nem hiányzott. Érdemes ezért elkerülni azt az általánosítást, amely minden kereszténydemokrata mozgalmat azonos

gazdaságpolitikai középhelyzetbe sorol.

A kereszténydemokrácia Európán kívüli története végül arra is rámutat, hogy a katolikus egyház és a politikai pártok között többféle kapcsolat lehetséges. Egyes politikusok az egyházi intézmények támogatására építették szervezetüket, mások éppen az egyházi hierarchiától független demokratikus cselekvés jogát hangsúlyozták. A diktatúrák idején pedig előfordult, hogy az egyház emberi jogi szolgálata és a keresztény pártok gyakorlati érdekei nem estek teljesen egybe. E változatosság miatt a politikai kereszténység történetét az intézmények, a társadalmi csoportok és a konkrét döntési helyzetek elemzésével lehet megírni; a vallásos jelző önmagában kevés magyarázatot ad.

A latin-amerikai tapasztalat így visszavezet a könyv alapkérdéséhez. A kereszténydemokrata pártok akkor tudtak önálló demokratikus értéket teremteni, amikor a vallási meggyőződésből olyan intézményes programot formáltak, amely az ellenfelek jogait is elfogadta, és a szegényebb rétegek tényleges részvételét növelte. Amikor ehelyett a politikai közösséget pusztán az ellenféllel szembeni védekezés vagy az elitcsoportok hatalommegosztása tartotta össze, a kereszténydemokrácia elveszítette sajátos társadalmi

küldetésének jelentős részét. Ez a mérce egyformán alkalmazható az európai és az Európán kívüli történetre.

HÁTTÉRGYÁR

XXVI. Vallás és politika a szekularizált Európában

A nyugat-európai kereszténydemokrácia történetét hosszú ideig úgy lehetett elbeszélni, mint a felekezeti társadalomból kinőtt politikai szervezetek alkalmazkodását a demokratikus államhoz. A huszadik század végére azonban fordított kérdés került előtérbe: hogyan tud fennmaradni egy vallási hagyományból született pártcsalád, ha az a közeg, amely egykor választókat, helyi aktivistákat, szerkesztőségeket, ifjúsági köröket és szakszervezeteket biztosított számára, fokozatosan felbomlik? E kérdés megválaszolásához külön kell választani a vallásos meggyőződés társadalmi jelenlétét, az egyházak intézményi tekintélyét és a kereszténydemokrata pártok választási támogatottságát. A három folyamat között volt kapcsolat, ám sohasem mozgott teljesen azonos irányban.

A korai katolikus pártok rendkívül erős társadalmi infrastruktúrára támaszkodhattak. A templomi közösség mellett az egyházi iskola, a kölcsönös segélyező egyesület, a gazdakör, a katolikus sajtó, a nőegylet és a keresztény szakszervezet is közvetített politikai véleményt. A belga vagy holland katolikus választó sok

esetben nem különálló ügyekről döntött, amikor pártra szavazott: egy teljes közösségi világhoz tartozását erősítette meg. Ezt a kötődést a társadalomtudomány felekezeti pilléresedésnek nevezte. Működése az élet szinte minden területére kiterjedt, de súlyos korlátozást is jelenthetett annak, aki szeretett volna kilépni a saját közegéből, eltérő iskolába járatni gyermekét vagy a közösségi tekintélyektől független politikai nézetet vallani.

A második világháborút követő évtizedekben a kereszténydemokraták eredményesen használták ezt az örökséget, ugyanakkor maguk is hozzájárultak annak átalakulásához. A tömeges felsőoktatás, a jóléti állam megerősödése, a lakóhelyi mobilitás és a városiasodás kiszélesítette az egyéni választás lehetőségét. A katolikus szociálpolitika számos célja akkor valósult meg, amikor a rászoruló ember már nem kizárólag egyházi intézménytől remélhetett ellátást. A nyugdíj, a betegbiztosítás vagy a családtámogatás fokozatosan állampolgári jogosultsággá vált. Ez a fejlődés a társadalmi méltányosság szempontjából jelentős eredményt hozott, politikai következményeként viszont meggyengítette azokat a kapcsolódásokat, amelyek valaha a felekezeti szervezetekhez kötötték a választókat.

A szekularizáció fogalma önmagában félrevezető lehet, ha valamiféle mindenütt azonos ütemű vallástalanodást értünk rajta. Az egyháztagság, a vasárnapi miselátogatás, a hit tartalmával való azonosulás és a keresztény kulturális örökség értékelése eltérő változók. Olaszországban hosszú időn át egymás mellett létezett a katolikus szokásrend és a világi tömegkultúra, miközben a Democrazia Cristiana összeomlását elsősorban a politikai rendszer válsága gyorsította fel. Németországban a CDU és a CSU túlélte a vallásgyakorlat visszaszorulását, mert már korábban tágabb, katolikusokat és protestánsokat egyaránt összefogó néppártként szerveződött. Hollandiában az egykor különálló felekezeti pártok egyesülése a CDA-ban egyszerre jelezte a hagyomány továbbélését és az önálló vallási táborok gyengülését.

A néppárti alkalmazkodásnak komoly eszmei ára volt. Minél több, különböző hátterű választót próbáltak megszólítani, annál kevésbé lehetett a pártprogramokat egyetlen felekezeti tanítás szó szerinti politikai alkalmazásaként megfogalmazni. A keresztény emberkép, a személy méltósága, a társadalmi felelősség és a szolidaritás olyan általános fogalmak lettek, amelyekhez vallásos és nem vallásos emberek is

kapcsolódhattak. Ez szélesítette a demokratikus részvételt, ugyanakkor elmoshatta a határokat a kereszténydemokrácia, a liberális konzervativizmus és a mérsékelt szociáldemokrácia között. Egyre több választó számára az számított, hogy a párt milyen gazdaságpolitikát kínál, mennyire hitelesek a vezetői, és hogyan viszonyul az európai együttműködéshez.

A folyamatot a német CDU története különös élességgel mutatja. A párt a háború utáni alapítás idején olyan közösséget kívánt építeni, amely meghaladja a weimari korszak katolikus–protestáns politikai megosztottságát. Konrad Adenauer számára a kereszténység nem kizárólag felekezeti hovatartozás, hanem a totalitárius uralommal szembeni emberkép forrása volt. Ludwig Erhard szociális piacgazdasága és a munkavállalók érdekképviseleti intézményei azt mutatták, hogy a párt alkotmányos és gazdasági szervezőelveket kíván kialakítani, nem egyházi rendelkezéseket átültetni a közigazgatásba. A CDU következő nemzedékei ettől az örökségtől eltérő hangsúlyokkal fordultak a gazdasági verseny, a bevándorlás, az európai integráció és a családpolitika felé.

Angela Merkel kancellárságának megítélése különösen jól érzékelteti a kereszténydemokrata identitás rugalmasságát. A protestáns családi háttérből érkező politikus a keresztény párthagyományt a pragmatikus kormányzás, a kompromisszum és az intézményi stabilitás nyelvére fordította. A családjogi és társadalompolitikai kérdésekben a CDU egyes csoportjai számára túl engedékenynek bizonyult, mások viszont éppen a pluralista társadalom tényleges elfogadását látták benne. A menekültpolitika körüli vitákban is egymással ütköztek a felebaráti segítségnyújtásra, az állam felelősségére, a közösség kulturális önazonosságára és a kormányzati kapacitásokra vonatkozó kereszténydemokrata érvek. A vita arról tanúskodott, hogy a keresztény alapelvekből önmagukban nem következik egyetlen részletes közpolitikai döntés.

A német társadalom átalakulásához hozzátartozott az egykori keletnémet térségek sajátos öröksége is. A német újraegyesítés után a CDU olyan választókat is meg kívánt szólítani, akiknek mindennapi életében a felekezeti kötődés jóval gyengébb volt, mint a nyugati tartományok hagyományos katolikus vidékein. A politikai néppárttá válás így területi és kulturális alkalmazkodást is jelentett.

HÁTTÉRGYÁR

Egy keleti városban az egyházhoz fűződő személyes kapcsolat nem feltétlenül lehetett a politikai szerveződés alapja, miközben a párt továbbra is keresztény értékekre hivatkozott. A kereszténység ebben a nyelvhasználatban sokak számára inkább történeti és alkotmányos tájékozódási pontot jelentett, mint rendszeres vallási gyakorlatot.

A holland példa más irányból világítja meg ugyanezt a változást. A Katolikus Néppárt, az antirevolucionárius és a keresztény történelmi irányzat egyesülése a kereszténydemokrata felhívásba, a CDA-ba, szervezeti választ adott a régi felekezeti tömbök meggyengülésére. A létrejött pártban a protestáns politikai filozófia, a katolikus szociális tanítás és a kormányzati pragmatizmus egymás mellett élt. Az egyesülés javította a szervezeti fennmaradás esélyét, de már nem volt képes maradéktalanul helyreállítani az egykori társadalmi hűséget. A választó egyre kevésbé örökölte a politikai kötődést családjától vagy egyházi közösségétől; döntéseit gazdasági bizonytalanság, lakhatási gondok, kulturális konfliktusok és a kormányzati teljesítmény alakították.

Belgiumban a kereszténydemokrata hagyomány nyelvi és területi megosztottsága külön terhet jelentett. A vallási szerveződés eredetileg közös keretet kínált olyan

társadalmi csoportoknak, amelyeket osztályhelyzetük vagy nyelvük elválasztott. A belga állam föderalizálódása, a flamand és frankofón pártrendszer eltávolodása azonban megmutatta, hogy a felekezeti összetartás nem képes minden törésvonalat áthidalni. A keresztény társadalmi mozgalmak egy része továbbra is fontos érdekvédelmi szerepet töltött be, de politikai képviseletük nem maradt kizárólag egyetlen párt ellenőrzése alatt. A munkásság, a középosztály és a vidéki közösségek érdekei mind önállóbban jelentek meg.

Franciaországban a kereszténydemokrácia felekezeti gyökerei eleve sajátos politikai környezetbe kerültek. A republikánus laicitás és az egyházzal szembeni történelmi bizalmatlanság miatt a katolikus demokraták számára a vallásszabadság és a köztársasághoz való hűség összekapcsolása külön feladatot jelentett. A háború utáni MRP egyszerre tudott részt venni a demokratikus újjáépítésben és az európai együttműködés alakításában, tartósan azonban nem vált a német CDU-hoz hasonló meghatározó párttá. A francia történet emlékeztet arra, hogy a kereszténydemokrácia sikere nem vezethető vissza pusztán a lakosság vallási összetételére; a választási rendszer, a történelmi pártverseny és az állam–egyház viszony legalább ilyen

jelentőségű.

A kereszténydemokrata politizálás és az egyházi hierarchia kapcsolatában a huszadik század második felében fontos határvonalak rajzolódtak ki. A II. vatikáni zsinat vallásszabadságról szóló nyilatkozata, a Dignitatis humanae, új megfogalmazásban ismerte el, hogy a vallási meggyőződés kényszer útján nem írható elő. A zsinat nem alkotott pártpolitikai programot, de a világi hívek önálló felelősségének hangsúlyozásával olyan gondolati környezetet erősített meg, amelyben a katolikus politikusok demokratikus viták szereplőiként dönthettek. Egy püspöki állásfoglalás és egy párt képviselőjének törvényhozói szavazata között továbbra is létezett kapcsolat, ám ezt nem lehetett egyszerű parancsviszonyként leírni.

A valláshoz való viszony változásának másik oldala a pártok erkölcsi hitelességének kérdése volt. A keresztény erkölcsi szóhasználat önmagában nem védett a korrupciótól, a klientúraépítéstől vagy a hatalommal való visszaéléstől. Az olasz Democrazia Cristiana története mutatta meg a leglátványosabban, hogyan élhet együtt jelentős társadalompolitikai teljesítmény és kiterjedt politikai patronázsrendszer. A párt összeomlása után a katolikus választók és közéleti szervezetek több irányba

tájékozódtak, ami végleg lehetetlenné tette, hogy az olasz katolicizmust egyetlen politikai szervezettel azonosítsák. A vallási értékek így különféle pártok programjában jelentek meg, olykor egymással ellentétes tartalommal.

A kereszténydemokraták jövőjét ezért a szekularizáció mértékénél összetettebb tényezők határozzák meg. Az egyházak társadalmi tekintélyének változása, a párttagság visszaesése, a digitalizálódó nyilvánosság, a társadalmi osztályok újrarendeződése és a választói elköteleződés gyengülése egyaránt érinti a hagyományos néppártokat. A kereszténydemokráciának ugyanakkor sajátos öröksége maradt: az eltérő társadalmi csoportok közötti közvetítés, a család és a köztes intézmények jelentőségének felismerése, valamint az a meggyőződés, hogy a gazdasági és politikai döntéseknek az emberi méltóságot is szolgálniuk kell. Hogy ez az örökség újra önálló választói vonzerővé válhat-e, már nem egyháztörténeti, hanem nyitott politikai kérdés.

HÁTTÉRGYÁR

XXVII. A kereszténydemokrácia és a populista jobboldal

A huszonegyedik század európai politikájában a kereszténységre való hivatkozás egyre kevésbé jelenti automatikusan a klasszikus kereszténydemokrata hagyományhoz való tartozást. A nyilvános vitákban megjelentek olyan pártok és vezetők, akik a kereszténységet elsősorban kulturális határként, történeti örökségként vagy a nemzeti önazonosság jelképének tekintik. A hagyományos kereszténydemokraták számára viszont a kereszténységből merített politikai gondolkodás történetileg együtt alakult a társadalmi kiengesztelődés, az alkotmányos önkorlátozás és az európai együttműködés eszméjével. Ez a különbség nem zárja ki a nemzeti identitás vagy a közösségi hagyományok védelmét, de másként válaszol arra a kérdésre, hogy kiknek a jogait és méltóságát köteles megőrizni a politikai közösség.

A kereszténydemokrácia eredete természetesen nem volt mentes a kirekesztő gondolatoktól. A tizenkilencedik század több katolikus tömegmozgalmában a liberális és

szocialista ellenfelekkel szembeni védekezés összefonódott társadalmi előítéletekkel. Karl Lueger bécsi politikájában az antiszemita mozgósítás olyan eszköznek bizonyult, amelynek politikai jelentőségét nem lehet enyhíteni a kereszténységszociális várospolitika eredményeire hivatkozva. A két világháború között egyes katolikus politikusok a parlamentáris demokrácia helyett tekintélyelvű, hivatásrendi rendszereket támogattak. A második világháború utáni kereszténydemokrácia egy része éppen e tapasztalatok feldolgozásából jutott arra a meggyőződésre, hogy a vallási igazságigény politikai képviselete csak az alkotmányos pluralizmus tiszteletben tartásával egyeztethető össze.

A háború utáni német és olasz vezetők európai elkötelezettsége mögött történelmi tapasztalat állt. A nemzeti szuverenitás korlátlan érvényesítésének és az államhatalom társadalmi ellenőrizetlenségének következményeit saját országuk történetében látták. Az európai integrációt ezért a béke intézményes garanciájaként és a kölcsönös gazdasági függés békés szabályozásaként támogatták. E folyamat gyakorlati céljai között ugyanúgy szerepelt a gazdasági újjáépítés, a francia–német együttműködés és a hidegháborús biztonság, mint a keresztény ihletésű megbékélés. Az

HÁTTÉRGYÁR

európai egység történetét nem lehet kizárólag vallási eszméből levezetni, de a kereszténydemokrata párthálózatok tényleges politikai hozzájárulása jól dokumentálható.

A populista jobboldal gyűjtőfogalma eltérő nemzeti hagyományokat és politikai szervezeteket fed. E pártok némelyike választási programjában a határok ellenőrzését, a bevándorlás korlátozását és a nemzeti intézmények elsőbbségét helyezi előtérbe; mások az intézményi fékekkel és az ellenzék legitim szerepével is konfliktusba kerülnek. A keresztény önazonosság nyelvezete mindkét körben előfordulhat, ezért elemzéskor nem elegendő egy kampányjelmondatból általános következtetést levonni. Vizsgálni kell a választási programot, a kormányzati intézkedéseket, a vallási közösségekhez fűződő valós viszonyt és azt, hogy az adott párt miként bánik a tőle különböző hitű vagy vallástalan állampolgárokkal.

Az olasz politikai fejlődés tanulságos példa arra, hogy a keresztény szimbólumokhoz való ragaszkodás és a kereszténydemokrata párthagyomány folytonossága elválhat egymástól. A Democrazia Cristiana kilencvenes évekbeli felbomlása után a katolikus politikai szereplők különböző szervezetekben folytatták pályájukat. Az új

jobboldali mozgalmak egy része hangsúlyosan a keresztény civilizáció védelmére építette retorikáját, de ez a politikai nyelv már nem hordozta automatikusan a szakszervezeti közvetítésre, a párton belüli társadalmi koalíciókra és a keresztény szociális reformokra épülő korábbi berendezkedést. A vallás inkább identitásképző jellé vált, miközben az egyházi vezetés és a pártpolitikai szereplők közötti kapcsolatok összetettebbek lettek.

A német kereszténydemokráciának más problémával kellett szembenéznie. A CDU és a CSU sokáig a jobbközép tábor vezető erejének számított, ezért a tőle jobbra szerveződő pártok megjelenése stratégiai dilemmát okozott. Ha a kereszténydemokraták teljes egészében átveszik versenytársaik szókészletét, elveszíthetik a mérsékelt választókat és saját történeti önmeghatározásukat; ha figyelmen kívül hagyják a bevándorlással, közbiztonsággal vagy társadalmi változással kapcsolatos aggodalmakat, más irányban gyengülhet támogatottságuk. A kereszténydemokrata válasz ezért csak akkor érthető meg, ha egyszerre vizsgáljuk a választási versenyt, a koalíciós lehetőségeket és a párt intézményi önképét. Az alkotmányos politikai határok kérdése ebben a vitában meghatározó.

HÁTTÉRGYÁR

A keresztény szociális tanításból a bevándorlásról sem vezethető le minden körülmények között azonos gyakorlati intézkedés. Az emberi méltóság elve a határra érkező személyre is vonatkozik, a közjóra és a politikai felelősségre való hivatkozás ugyanakkor megköveteli a befogadó intézmények teherbírásának mérlegelését. Az egyházi dokumentumok és a püspöki nyilatkozatok általában erkölcsi szempontokat fogalmaznak meg, míg a kormányzatok a jogalkotás, a költségvetés, a nemzetközi megállapodások és a végrehajtás keretei között döntenek. A vita ezért nem osztható fel egyszerűen keresztény és kereszténységellenes álláspontokra. A döntő kérdés az, hogy a politikai érvek képesek-e következetesen figyelembe venni az összes érintett ember jogait és a demokratikus intézmények szabályait.

A nemzet és a kereszténység kapcsolatában szintén több történeti hagyomány találkozik. A tizenkilencedik századi katolikus univerzalizmus olyan közösséget tételezett, amely nem esett egybe az egyes államok határaival. A kereszténydemokrata nemzetközi együttműködés később ebből is merített, de a vezető politikusok országuk gazdasági és biztonsági érdekeit sem hagyták figyelmen kívül. Ezzel szemben a kereszténység nemzeti kulturális tulajdonként való

HÁTTÉRGYÁR

bemutatása hajlamos arra, hogy az egyetemes erkölcsi kötelezettségeket a politikai tagság határai mögé szorítsa. A kérdés azért alapvető, mert a keresztény gondolkodásban a felebarát fogalma nem igazodik maradéktalanul állampolgársági vagy etnikai különbségekhez.

A kereszténydemokrata pártok régi szociális programja további mércét kínál a mai politikai önmeghatározások értékeléséhez. A család védelme a klasszikus gondolkodásban nem korlátozódott jelképes kulturális vitákra. A család megélhetését lehetővé tevő bérezés, a lakhatás, a munkavállalók kiszolgáltatottságának mérséklése és a gyermeknevelés társadalmi feltételei mind fontos részei voltak ennek a hagyománynak. A korai kereszténységszociális szervezetek ezért foglalkoztak munkásbiztosítással, szövetkezetekkel, szakszervezetekkel és a munkáltatói hatalom korlátozásával. Amikor egy mai párt keresztény értékekre hivatkozik, érdemes megvizsgálni, hogy e történeti szociális követelményeknek milyen helyük van a tényleges gazdaságpolitikájában.

A kereszténydemokraták számára a pluralizmus sohasem jelentett minden értékítélettől való tartózkodást. A saját erkölcsi meggyőződés demokratikus

képviselete összeegyeztethető azzal, hogy a politikai ellenfélnek is legitim helye van a nyilvánosságban. A huszadik század második felének történeti tanulsága éppen az volt, hogy a kompromisszum nem feltétlenül elvtelenség: bizonyos esetekben a társadalmi béke és a szabadság intézményi feltétele. A kereszténydemokrata politikus számára más meggyőződésű emberek jelenléte a közösségben nem átmeneti hiba, amelyet a hatalom eszközeivel meg kell szüntetni. Ez a felismerés különböztette meg a demokratikus keresztény politikát a vallási igazságot politikai kizárólagosságra váltó törekvésektől.

Magyarországon a kereszténydemokrácia és a nemzeti konzervatív politika viszonya sajátos történeti problémaként jelenik meg. A két világháború közötti keresztény-nemzeti szóhasználatot nem lehet azonosítani Barankovics István demokratikus néppárti kísérletével, és a rendszerváltás utáni KDNP sem érthető meg pusztán a politikai katolicizmus régi kategóriáival. A Fidesszel létrejött szövetség szervezeti és választási logikája külön kérdést vet fel: milyen feltételek között képes egy kereszténydemokrata párt saját politikai prioritásait és szociális hagyományát koalíciós vagy tartós szövetségi keretben képviselni? A válaszhoz konkrét döntések és

HÁTTÉRGYÁR

dokumentumok elemzése szükséges; az önmegnevezésből és a vallási szimbolikából önmagában nem vonható le megbízható ítélet.

Az egyházak intézményi szerepe sem egységes. Az egyházi vezetők különböző országokban más-más módon viszonyulnak a pártokhoz, és magán a katolikus közösségen belül is eltérnek a társadalmi kérdések hangsúlyai. Egyes körök a vallásszabadság, az oktatási intézmények vagy a bioetikai szabályozás kérdéseiben keresnek politikai szövetségest, mások a munkásszegénység, a lakhatási válság, a menekültek védelme vagy a környezeti felelősség felől közelítenek a közélethez. Ezek a szempontok olykor ugyanabban a pártban kapcsolódnak össze, máskor kifejezetten eltérő politikai irányokba vezetnek. Emiatt az egyház és a pártpolitika kapcsolatáról szóló általános állításokat mindig intézményi és történeti összefüggésbe kell helyezni.

Az európai politikai pártcsaládok átalakulása tovább bonyolítja a képet. Az Európai Néppárt történetileg kereszténydemokrata kezdeményezésekből nőtt ki, de fokozatosan tágabb jobbközép együttműködéssé vált. A tagság és a programok változása arra figyelmeztet, hogy egy mai pártszövetség nem tekinthető a korai

kereszténydemokrata mozgalmak változatlan utódjának. A közös európai intézményekben ráadásul a választási szövetségek, a bizottsági alkuhelyzetek és a nemzeti pártérdekek különös súllyal esnek latba. Az eszmei rokonság mellett ezért a tényleges parlamenti működést, a koalíciók természetét és a jogállami normákhoz való viszonyt is vizsgálni kell.

A kereszténydemokrácia történeti öröksége szempontjából a populizmussal való találkozás legfőbb tétje a demokratikus közvetítés fennmaradása. A hagyományos kereszténydemokrata néppárt sokféle társadalmi csoportot szervezett egy intézményes politikai közösségbe, amelyben a belső vita, az érdekképviseletek és az állandó kompromisszum elkerülhetetlen volt. A közvetlenül a nép egységes akaratára hivatkozó politikai nyelv ezzel szemben könnyen háttérbe szoríthatja a köztes intézményeket és az eltérő társadalmi tapasztalatokat. A kereszténydemokrata tradíció megújulása ezért a demokratikus önkorlátozás kérdését is felveti: lehet-e tartós politikai többséget építeni anélkül, hogy a többségi felhatalmazást minden más intézményi és erkölcsi szempont fölé helyeznék?

HÁTTÉRGYÁR

XXVIII. A kereszténydemokrácia mérlege

A kereszténydemokrácia több mint százötven éves európai története nem vezethető egyetlen, egyenes fejlődési vonalra. A felekezeti önvédelem korai mozgalmai, a katolikus munkásegyesületek, a két világháború közötti néppárti kísérletek és a második világháború utáni kormányzó pártok részben eltérő célokat követtek. Voltak közöttük a liberális állammal szemben bizalmatlan, tekintélyelvű minták felé nyitott szervezetek, és voltak olyan demokratikus politikusok, akik az egyházi intézményektől való függetlenséget saját keresztény meggyőződésük következményének tekintették. Az összkép csak akkor válik érthetővé, ha a kereszténydemokráciát történeti tapasztalatok által formált, belső vitákkal terhelt politikai hagyományként vizsgáljuk.

Kialakulásában a tizenkilencedik század társadalmi feszültségei döntő szerepet játszottak. A polgári szabadságjogok és a nemzetállami intézmények megerősödése sok katolikus számára az egyház korábban természetesnek tekintett jogainak elvesztését jelentette.

Az oktatási rendszer állami ellenőrzése, az egyházi vagyon és intézmények helyzete, valamint a liberális politikai elit anticlerikális fellépése mozgósította a felekezeti társadalmat. A vallási közösségek azonban tömeges politikai szerveződésük során olyan eszközöket használtak, amelyek a modern demokráciára voltak jellemzők: választói egyesületeket alapítottak, sajtót teremtettek, parlamenti képviseletet szerveztek, és a közvéleményhez fordultak. A folyamat sok esetben túllépett az egyházi hierarchia eredeti szándékain.

A politikai önállósodás jelentőségét a német Centrum, a belga katolikus pártok és az olasz néppárti mozgalom példája egyaránt mutatja. A felekezeti kötődés egyszerre teremtett összetartást és hordozott belső konfliktusokat: ugyanabban a közösségben foglaltak helyet földbirtokosok, kisiparosok, parasztok, munkások és városi középosztálybeliek. A közös vallási háttér nem szüntette meg a gazdasági érdekkülönbségeket, ezért az ilyen pártoknak már korán meg kellett tanulniuk az egyeztetést. Később ebből nőhetett ki a kereszténydemokrata néppárt sajátos kompromisszumkultúrája. Ami kezdetben gyengeségnek vagy ideológiai következetlenségnek látszott, az demokratikus körülmények között kormányzati

erőforrássá válhatott.

A keresztény szociális gondolat legjelentősebb eredménye az volt, hogy erkölcsi problémaként fogalmazta meg a modern kapitalizmus társadalmi következményeit. XIII. Leó Rerum novarum kezdetű enciklikája az ipari munkásság helyzetét úgy emelte az egyházi tanítás központi kérdései közé, hogy közben megőrizte a magántulajdon és a társadalmi rend jelentőségét. A keresztény társadalmi reformerek a munkásszegénységet, a túlzott munkaidőt, a kiszolgáltatottságot és a család megélhetési feltételeit nem tekinthették pusztán egyéni erkölcs kérdésének. A későbbi szolidaritás- és szubszidiaritáselv ebből az igényből fejlődött tovább, jóllehet megvalósításukról különböző irányzatok vitatkoztak.

A kereszténydemokraták társadalompolitikáját ugyanakkor nem szabad elszakítani a szakszervezetek, a szociáldemokraták, a liberális reformerek és más társadalmi szereplők munkájától. A huszadik századi európai jóléti állam sokirányú politikai alku és hosszú társadalmi küzdelem eredménye volt. A kereszténydemokrata kormányzatok egyes országokban meghatározó szerepet játszottak a társadalombiztosítás, a családtámogatási rendszerek és a munkavállalói

HÁTTÉRGYÁR

részvétel intézményeinek kialakításában, de nem egyedüli megalkotói voltak ezeknek. A német szociális piacgazdaság példája is csak a gazdasági újjáépítés, a szakszervezeti tárgyalások, a nemzetközi konjunktúra és a kormányzati kompromisszumok összefüggésében értelmezhető.

A legnagyobb történelmi érdemek között kell számon tartani a demokratikus politikai rend megszilárdításához való hozzájárulást. A második világháború utáni Nyugat-Európában a kereszténydemokrata pártok számos helyen olyan társadalmi rétegeket kapcsoltak a parlamentáris demokráciához, amelyek korábban tartózkodóan, sőt elutasítóan viszonyultak a liberális államhoz. A kereszténydemokrata kormányok részt vettek az új alkotmányos intézmények felépítésében, a gazdasági stabilizációban és a politikai pluralizmus működtetésében. A német és az olasz példa meghatározó, mert mindkét országban egy diktatúra összeomlása után kellett hiteles demokratikus intézményrendszert teremteni. E munka történelmi jelentőségét a későbbi hibák nem törlik el.

Az európai integráció a kereszténydemokrata hagyomány másik meghatározó teljesítménye. Adenauer, De Gasperi és Schuman politikai világa közös erkölcsi

nyelvet és bizalmi kapcsolatokat kínált, amelyeket a nemzetközi párthálózatok is erősítettek. Az integráció mögött azonban nem kizárólag kereszténydemokrata kezdeményezések álltak: a háború pusztítása, az amerikai politika, a gazdasági újjáépítés és a hidegháborús biztonsági helyzet legalább ilyen fontos tényező volt. A történeti mérleg pontos megvonásához ezért a kereszténydemokrata eszméket és a gyakorlati döntési folyamatokat együtt kell vizsgálni. Az érdem a nemzetközi együttműködés politikai megteremtésében, nem egy előre készen álló elméleti terv mechanikus megvalósításában keresendő.

A mérleg árnyoldalához hozzátartozik az antiszemitizmus és a politikai kirekesztés története. A politikai katolicizmus egyes irányzatai a társadalmi változásokért vallási vagy etnikai csoportokat tettek felelőssé; e jelenség különösen nyilvánvaló volt a századforduló osztrák politikájában. A két világháború között a keresztény társadalmi tanítás fogalmait felhasználhatták autoriter államszervezeti elképzelések igazolására is. A felekezeti politikusok nem minden esetben álltak a demokratikus jogok védelmében, és a fasizmussal szembeni magatartásuk nem volt egységes. E történetet pontatlan lenne a későbbi demokratikus

HÁTTÉRGYÁR

kereszténydemokrácia sikereivel utólag felmenteni; a különböző irányzatok felelősségét konkrét döntéseik alapján kell megítélni.

Az egyházi és politikai szerepek összekeverése szintén visszatérő kockázatot jelentett. Az egyházi intézmények jogosan kívánták megőrizni iskoláik, egyesületeik és hitéleti tevékenységük szabadságát, de ha egyetlen pártot azonosítottak a vallásos közösség egészével, a politikai ellenfelek könnyen a hit ellenségeiként jelenhettek meg. A pártok oldaláról ugyanez a kapcsolat választási támogatást, szervezeti hátteret és erkölcsi tekintélyt biztosíthatott. E rövid távú előnyökért azonban az egyház és a párt egyaránt függetlenségével fizethetett. A modern kereszténydemokrácia egyik fontos tanulsága éppen az, hogy a világi politikai felelősség nem hárítható át a vallási vezetésre.

A tartós kormányzati szerep további veszélyeket hordozott. Olaszországban a Democrazia Cristiana hosszú hatalmi időszaka a demokratikus intézményépítés mellett klientúrahálózatokat és korrupciós összefonódásokat is kitermelt. A párt megszűnéséhez vezető válságot nem lehet egyetlen erkölcsi ítéletben összefoglalni, mégis világos, hogy a vallási inspiráció nem helyettesíti a politikai elszámoltathatóságot. A

keresztény társadalmi tanítás meghirdetése önmagában nem szavatolja a közpénzek tisztességes felhasználását, a belső pártdemokráciát vagy a törvény előtti egyenlőséget. A pártok történeti megítélésének ezen a területen ugyanazokat a bizonyítási követelményeket kell alkalmaznia, mint bármely más politikai szervezet esetében.

Az identitás kérdése a kereszténydemokrata politika másik állandó dilemmája volt. A felekezeti pártok kezdetben azért bizonyultak erősnek, mert a vallási hovatartozás több osztályt és foglalkozási csoportot kötött össze. A tömeges szekularizációval és a felekezeti intézmények társadalmi jelentőségének csökkenésével ez az összetartó erő gyengült. A pártok ezért egyre általánosabban fogalmazták meg saját erkölcsi alapelveiket, ami megkönnyítette új támogatók megszólítását, de csökkentette a kereszténydemokrata program megkülönböztethetőségét. Amikor az általános értéknyilatkozatok és a konkrét kormányzati döntések között tartós szakadék alakult ki, a választói bizalom is sérülhetett.

A kereszténység politikai felhasználása és a kereszténydemokrácia klasszikus gondolkodása között ma sem húzható egyszerű, minden országra érvényes

határ. A nemzeti közösségekhez való kötődés, a család védelme vagy a történelmi egyházi intézmények megőrzése a kereszténydemokrata tradíciónak is része volt. A huszadik századi demokratikus fordulat lényege azonban abban állt, hogy mindezeket az alkotmányos pluralizmussal, a társadalmi kompromisszummal és a kisebbségi jogok tiszteletével kellett összeegyeztetni. A politikai program keresztény jellege ezért a szóhasználatból vagy a szimbólumokból önmagában nem bizonyítható. A társadalmi következményeket és az intézményi gyakorlatot ugyanúgy vizsgálni kell, mint az eszmei hivatkozásokat.

A kereszténydemokrácia története a vallás és a modernitás viszonyáról is árnyaltabb következtetést kínál. A katolikus tömegmozgalmak eredetileg sok tekintetben a liberális állam ellenében szerveződtek, később azonban éppen a demokratikus politizálás tette lehetővé számukra az önálló képviseletet. A huszadik század közepére több kereszténydemokrata irányzat az alkotmányos demokrácia fenntartásának meghatározó erejévé vált. E fordulatot nem szükséges úgy ábrázolni, mintha a vallási tanítás változatlan tartalmából kezdettől fogva magától értetődően következett volna a parlamentáris demokrácia. A történelmi tapasztalat, a

HÁTTÉRGYÁR

politikai küzdelem és a társadalmi környezet átalakulása a keresztény gondolkodás politikai értelmezésére is hatott.

A mai európai politikában a kereszténydemokrata hagyomány fennmaradásának lehetősége ezért többféle. Egyes pártok az intézményi stabilitás és a mérsékelt jobbközép kormányzás képviselőiként élnek tovább; mások erőteljesebben hangsúlyozzák a vallási és kulturális gyökereket, miközben szociálpolitikájukat új gazdasági feltételekhez igazítják. A néppárti modell válsága, a tagság és a helyi közösségi hálózatok gyengülése minden politikai irányzatot érint. A kereszténydemokrácia külön feladata annak bemutatása volna, hogy az emberi méltóság, a szolidaritás, a szubszidiaritás és a közjó fogalmai miként fordíthatók le a munka világának átalakulására, a lakhatási bizonytalanságra, az időskori gondoskodásra és az új társadalmi egyenlőtlenségekre.

A magyar történet ebben a szélesebb európai összefüggésben nyeri el a maga jelentőségét. A politikai katolicizmus hagyományából a huszadik század közepén olyan demokratikus és szociális elképzelések is születtek, amelyek a háború utáni európai kereszténydemokrata programokkal álltak rokonságban. Barankovics István

politikai törekvései azonban a kommunista diktatúra kialakulásának körülményei között nem juthattak el a hosszabb kormányzati kipróbálásig. A rendszerváltás után a történeti örökségre többféle politikai szereplő hivatkozhatott, miközben a szervezeti és választási feltételek gyökeresen megváltoztak. A magyar kereszténydemokrácia értékeléséhez ezért ugyanazokat a kérdéseket szükséges feltenni, mint a nyugat-európai pártok esetében: milyen társadalmi csoportokat képviselt, milyen önálló programot kínált, és miként viszonyult a politikai pluralizmushoz?

A történelmi mérleg végső soron kettős. A kereszténydemokrácia a huszadik századi európai demokráciák fontos intézményépítő ereje volt, hozzájárult az európai együttműködéshez és a szociális biztonság kiterjesztéséhez. Történetében ugyanakkor visszatérően megjelent a vallási tekintély politikai kisajátítása, a társadalmi előítéletek mozgósítása és a kormányzati hatalommal való visszaélés veszélye. A keresztény értékekre hivatkozó pártot ezért nem saját megnevezése alapján érdemes megítélni. A döntő mérce az, hogy politikai működése mennyiben szolgálja az emberi méltóságot, a demokratikus szabadságot és a társadalmi felelősséget. A történet éppen azért marad

HÁTTÉRGYÁR

időszerű, mert ezekre a kérdésekre minden nemzedéknek új, ellenőrizhető politikai válaszokat kell adnia.

HÁTTÉRGYÁR

Függelék I. A kereszténydemokrácia történetének kronológiája

1789–1790 –

A francia forradalom és a papság polgári alkotmánya új alapokra helyezi az állam és a katolikus egyház kapcsolatát.

1848 –

A forradalmak és az alkotmányos küzdelmek több országban meggyorsítják a katolikusok politikai szerveződését.

1864 –

IX. Piusz közzéteszi a Quanta cura enciklikát és a Syllabus errorum tételeit.

1870–1871 –

A pápai állam világi hatalmának megszűnése és a Német Császárság megalakulása új politikai konfliktusokat teremt; kibontakozik a német Centrum.

1871–1880-as évek –

Bismarck kultúrharca során a német katolikus társadalom szervezetei és politikai képviselete megerősödnek.

HÁTTÉRGYÁR

1879 –

Abraham Kuyper létrehozza a holland Antirevolutionaire Partijt; Belgiumban kiéleződik az iskolaharc.

1884 –

Belgiumban a katolikus tábor jelentős választási győzelmet arat.

1891 –

XIII. Leó Rerum novarum enciklikája a munkáskérdésről és a társadalmi kötelességekről foglal állást.

1895 –

Magyarországon megalakul a Katolikus Néppárt.

1897–1910 –

Karl Lueger Bécs polgármestere; kereszténységszociális várospolitikáját antiszemita tömegmozgósítás kíséri.

1917 –

A holland pacificatie az oktatás finanszírozását és a politikai képviseleti rendszer reformját kapcsolja össze.

1919 –

Luigi Sturzo vezetésével létrejön az Olasz Néppárt (PPI).

HÁTTÉRGYÁR

1922–1926 –

Mussolini hatalomra kerülése után felszámolják az olasz politikai pluralizmus intézményeit.

1929 –

A lateráni egyezmények rendezik a Szentszék és az olasz állam viszonyának fő kérdéseit.

1931 –

XI. Piusz megjelenteti a Quadragesimo anno enciklikát.

1933 –

A német Centrum megszavazza a felhatalmazási törvényt; Ausztriában Dollfuss háttérbe szorítja a parlamentáris működést.

1934 –

Ausztriában kiépül az autoriter hivatásrendi állam.

1937 –

A Mit brennender Sorge enciklika elítéli a náci rendszer több ideológiai törekvését és szerződésszegését.

1944 –

XII. Piusz karácsonyi rádióüzenete a demokrácia erkölcsi feltételeit tárgyalja; Franciaországban létrejön az MRP.

HÁTTÉRGYÁR

1945 –

Megindul a német CDU helyi szervezése; Ausztriában megalakul az ÖVP.

1947 –

A CDU ahleni programja társadalmi-gazdasági reformokat szorgalmaz; Magyarországon a Demokrata Néppárt jelentős választási eredményt ér el.

1948 –

Életbe lép az olasz köztársasági alkotmány, és a Democrazia Cristiana választási győzelmet arat.

1949 –

Konrad Adenauer az NSZK első szövetségi kancellárja lesz.

1950 –

Robert Schuman nyilvánosságra hozza a szén- és acéltermelés közös ellenőrzésére irányuló tervet.

1951–1952 –

Létrejön az Európai Szén- és Acélközösség.

1957–1958 –

A római szerződések nyomán létrejön az EGK és az Euratom; az NSZK nyugdíjreformja a jóléti állam fontos mérföldköve.

HÁTTÉRGYÁR

1965 –

A II. vatikáni zsinat Dignitatis humanae nyilatkozata kifejti a vallásszabadság tanítását.

1976 –

Megalakul az Európai Néppárt.

1980 –

Hollandiában létrejön a Kereszténydemokrata Tömörülés (CDA).

1989–1990 –

A közép-európai rendszerváltások új politikai teret nyitnak a kereszténydemokrata pártok előtt.

1992–1994 –

Az olasz pártrendszer válságában megszűnik a régi Democrazia Cristiana.

2000-es évek –

A kereszténydemokrata és konzervatív pártok kapcsolatai átalakulnak, több országban új jobboldali szövetségek keletkeznek.

2026 –

A Rerum novarum 135., a Quadragesimo anno 95. évfordulója alkalmat kínál az egyházi társadalmi tanítás történeti mérlegelésére.

HÁTTÉRGYÁR

Függelék II. A fontosabb kereszténydemokrata pártok összehasonlítása

Párt / irányzat	Kialakulás	Fő programirány	Történeti sajátosság
Német Centrum	1870–1871	Katolikus jogvédelem; parlamenti érdekképviselet	A kultúrharc alatt erős mobilizáció; 1933-ban súlyos demokratikus kudarc
Belga katolikus párti hagyomány	19. század	Iskolaügy, felekezeti hálózat, szociális közvetítés	Hosszú kormányzati szerep és a felekezeti szervezetek fokozatos átalakulása
Holland ARP és katolikus pártok	1879-től	Iskolai autonómia, szféraszuverenitás, oszloposodás	Később a CDA létrejötte és a felekezeti választói közeg gyengülése
Osztrák kereszténys zociálisok / ÖVP	19. század vége / 1945	Kispolgári, agrár- és katolikus érdekképviselet	A két háború közötti autoriter múlt; 1945 után demokratikus néppárti működés
Olasz PPI / DC	1919 / 1943	Helyi autonómia, társadalmi reform, katolikus ihletés	Fasizmus miatti megszakítás; 1945 után kormányzati dominancia, majd összeomlás
Német CDU/CSU	1945	Felekezetek közötti együttműködés, szociális piacgazdaság	Adenauertől a mai időszakig alkalmazkodó nagy néppárti modell
Francia MRP	1944	Demokratikus köztársaság, szociális politika, Európa	Politikai hanyatlása ellenére tartós integrációs örökség
Magyar Demokrata Néppárt	1944–1945	Keresztény társadalmi reform, többpárti demokrácia	A kommunista hatalomátvétel felszámolta önálló működését
Magyar KDNP	1989-es újjász erveződés	Kereszténydemokrata önmeghatározás	Politikai önállóságának és a Fideszhez fűződő viszonyának vitái

A táblázat összehasonlító tájékoztató, nem helyettesíti az alapító okiratok és a változó pártprogramok részletes vizsgálatát. A megadott évszámok több országban

HÁTTÉRGYÁR

folyamatok kezdetét, illetve újjászerveződést jelölnek.

HÁTTÉRGYÁR

Függelék III. Meghatározó személyiségek

XIII. Leó (1810–1903)

Pápa 1878-tól; a Rerum novarum megfogalmazásával hosszú távú hivatkozási alapot adott a katolikus szociális mozgalmaknak.

XI. Piusz (1857–1939)

A két világháború közötti pápaság meghatározó alakja; társadalmi enciklikája és a diktatúrákhoz való viszonya külön értékelendő.

Wilhelm Emmanuel von Ketteler (1811–1877)

Mainzi püspök, a modern katolikus munkáskérdés egyik korai gondolkodója.

Ludwig Windthorst (1812–1891)

A német Centrum vezető alakja, a felekezeti jogvédelem parlamenti képviselője.

Abraham Kuyper (1837–1920)

Holland református teológus és politikus; a szféraszuverenitás koncepciójának legismertebb képviselője.

HÁTTÉRGYÁR

Karl Lueger (1844–1910)

Bécsi keresztényszociális polgármester; kommunális reformjai mellett antiszemita politikai mozgósítást alkalmazott.

Luigi Sturzo (1871–1959)

Olasz pap és politikus, a PPI alapítója; a világi politikai autonómia és a demokratikus társadalmi reform szószólója.

Alcide De Gasperi (1881–1954)

Olasz kereszténydemokrata államférfi, a demokratikus újjáépítés és az európai együttműködés egyik vezetője.

Konrad Adenauer (1876–1967)

Német kereszténydemokrata politikus, az NSZK első kancellárja, a nyugati integráció képviselője.

Robert Schuman (1886–1963)

Francia politikus; az európai szén- és acélközösségi terv 1950-es politikai meghirdetője.

Engelbert Dollfuss (1892–1934)

Osztrák kancellár, aki 1933–1934-ben tekintélyelvű rendszert épített ki.

Aldo Moro (1916–1978)

Olasz kereszténydemokrata vezető, a koalíciós nyitás és a politikai közvetítés fontos alakja.

HÁTTÉRGYÁR

Giesswein Sándor (1856–1923)

Magyar katolikus pap, politikus és társadalmi gondolkodó, a kereszténységszociális reform hagyományának képviselője.

Barankovics István (1906–1974)

A magyar Demokrata Néppárt meghatározó vezetője; a kereszténydemokrácia és a parlamentáris pluralizmus kapcsolatának képviselője.

Mindszenty József (1892–1975)

Bíboros, esztergomi érsek; az egyház autonómiájának védelmezője, akinek politikai viszonya a kereszténydemokrata szereplőkhöz összetett volt.

HÁTTÉRGYÁR

Felhasznált irodalom és elsődleges dokumentumok

Corduwener, Pepijn: The Rise and Fall of the People’s Parties: A History of Democracy in Western Europe since 1918. Oxford University Press, 2023.

Forlenza, Rosario – Thomassen, Bjørn: Italy’s Christian Democracy: The Catholic Encounter with Political Modernity. Oxford University Press, 2024.

Kaiser, Wolfram: Christian Democracy and the Origins of European Union. Cambridge University Press, 2007.

Kalyvas, Stathis N.: The Rise of Christian Democracy in Europe. Cornell University Press, 1996.

Kalyvas, Stathis N. – van Kersbergen, Kees: „Christian Democracy”. Annual Review of Political Science, 13 (2010), 183–209. DOI: 10.1146/annurev.polisci.11.021406.172506.

IX. Piusz: Quanta cura és Syllabus errorum (1864).

XIII. Leó: Rerum novarum (1891).

XI. Piusz: Quadragesimo anno (1931); Non abbiamo bisogno (1931); Mit brennender Sorge (1937). Hivatalos

HÁTTÉRGYÁR

szöveg: https://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno.html

XII. Piusz: Karácsonyi rádióüzenet a demokráciáról (1944).

XXIII. János: Mater et magistra (1961); Pacem in terris (1963).

II. vatikáni zsinat: Dignitatis humanae (1965); Gaudium et spes (1965).

II. János Pál: Centesimus annus (1991).

HÁTTÉRGYÁR

Forráskritikai és szerkesztői megjegyzés

A könyv a felekezeti pártok, a második világháború utáni kereszténydemokrata néppártok és a későbbi politikai önmeghatározások között történeti különbséget tesz. A pártprogramok és az egyházi tanítóhivatali dokumentumok nem kezelhetők egymás helyettesítőiként.

A német Centrum 1933. március 23-án támogatta a felhatalmazási törvényt. A szavazás körülményeit és a többi párt álláspontját a Német Szövetségi Gyűlés történeti összeállítása rögzíti: https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/1933-03-23-ermaechtigungsgesetz-938540

A Quadragesimo anno szubszidiaritásról szóló fejtegetéseit a körlevél 79–80. pontja rögzíti. A társadalmi elvet nem lehet azonosítani egy adott korszak pártpolitikai vagy autoriter korporatív programjával.

HÁTTÉRGYÁR

KERESZT ÉS POLITIKA

A kereszténydemokrácia születése, hatalma és átalakulása

A kereszténydemokrácia a modern Európa egyik legfontosabb politikai hagyománya. Ez a könyv a 19. századtól napjainkig követi végig azt a történelmi utat, amelyen a keresztény hit, a társadalmi felelősség és a demokratikus politika találkozott – válságok, diktatúrák, háborúk és újrakezdések közepette.

A kötet bemutatja, hogyan alakult ki a politikai katolicizmus, miként születtek meg az első keresztény pártok, hogyan formálta a Szentszék tanítása a társadalmi kérdésekre adott válaszokat, és milyen szerepet játszottak a kereszténydemokraták a demokratikus Európa felépítésében. Szó esik a német, olasz, francia és más európai pártok történetéről, a második világháború utáni újjáépítésről, a jóléti állam kialakulásáról, az európai integrációról, valamint a magyar kereszténydemokrácia sorsáról is.

A könyv nemcsak sikertörténeteket mutat be, hanem a kudarcokat és ellentmondásokat is: a tekintélyuralommal kötött alkukat, a korrupciós botrányokat, a társadalmi konfliktusokat és a jelenkor kihívásait. A kereszténydemokrácia ma is élő hagyomány, amelynek jövője attól függ, hogy képes-e választ adni a 21. század erkölcsi, társadalmi és politikai kérdéseire.

†

„A kereszténydemokrácia nem a múlt emléke, hanem a jövőért vállalt felelősség.”

ISBN 978-615-8297-01-8

9 786158 297018

HÁTTÉRGYÁR KÖNYVEK